

hunc *De hæresibus* citari tanquam Joannis Damasceni, fierique in primis mentionem hæresum 88, 96, 97, 98, 100 et 103. Nec difficultatem facessit quod v. gr. hæres. 75, quæ est Aerii, de hoc hæretico dicatur, ἔτι δεῦρο πειρασμός ἐστι (vel περλεσσι) τῷ βίῳ οὗτος, *hic etiamnum hodie tentatio est vitæ hominum*; cum Aerius sæculo quarto labente vixerit. Nam Damascenus Epitomen novam *De hæresibus* non composuit, sed integram Synopsin, seu Anacephalæosin Epiphani, ut in libris ejus jacebat, transcripsit, adjecta viginti, seu viginti quatuor posteriorum sectarum enarratione; quam non solum ex Theodoret, Timothei Constantinopolitani presbyteri, et Sophronii libris concinnavit, ut codice altero Cæsariano significari monet Lambecius; verum etiam ex Leontii Byzantini, veluti suo loco adnotabitur. Quæ vero de Mohammedanis habentur, nulli alteri præterquam auctori nostro tribuenda sunt. Multis in codicibus, atque in Latina translatione veteri, quam editio Coloniensis exhibet, centum duntaxat hæreses recensentur, quarum ultima est Mohammedica; sed tres alias quatuorve a Joanne nostro postmodum additas nullus dubito: cujus rei fidem astruit pervetustus ille codex Asceticorum bibliothecæ Cæsareæ. Sed nec consentaneum erat, ut Iconomachorum hæresim ex toto omitteret, quam ipse expugnauerat et ipsius ætate Orientis et Occidentis Ecclesiæ proscripserant. Atqui Joannem Damascenum libros suos retractavisse multoties jam animadvertimus.

Præter veterem translationem Latinam, quam Burgundioni civi Pisano concedere nihil vetat, aliam adornavit Perionius monachus Benedictinus, ad codicem sæpe jam a me laudatum qui fuit olim Sancti-Hilarii Pictaviensis. Quia vero in hoc codice multa omisa sunt quæ ad Ismaelitarum sectam pertinent, ea cum Græce, tum Latine Fronto Ducæus supplevit ad calcem postremæ editionis Parisiensis, ope codicis Augustani. Hoc idem opus Græcè et Latine prodit, multipliciter auctum ex Regio cod. olim n. 2339, nunc 2508, t. I *Monument. Eccles. Græc.*, interprete viro doctissimo Joanne Cotelerio. Tandem ad mss. codd. Regios 3244 et 2930, cod. S. Hil. et Augustanum, quos Cotelerius non consuluit, castigatum magis, in hacce nostra editione, præstitutum sibi ab auctore locum obtinebit, adjectis adnotationibus, quibus de præcipuarum hæresum erroribus certius constabit, sive ex sinceris sectariorum ipsorum, quæ supersunt, monumentis, sive ex probatis eorum ævi scriptoribus.

ΠΕΡΙ ΑΙΡΕΣΕΩΝ

ΕΝ ΣΥΝΤΟΜΙΑ

ΟΘΕΝ ΗΡΕΑΝΤΟ ΚΑΙ ΠΟΘΕΝ ΓΕΓΟΝΑΣΙΝ.

DE HÆRESIBUS

COMPENDIUM

UNDE ORTÆ SINT ET QUOMODO PRODIERUNT.

Πατρῶν αἰρέσεων μητέρες καὶ πρωτότυπον δ'. α'. Ἀ
οἶον Βαρβαρισμός. β'. Σκυθισμός, γ'. Ἑλληνισμός.
δ'. Ἰουδαϊσμός. Ἐξ ὧν ἄλλαι πᾶσαι ἀνεφύησαν.

α'. Βαρβαρισμός ἦτις α καθ' ἑαυτὴν ἐστὶ διαρ-
κέσασα ἀπὸ ἡμερῶν τοῦ Ἀδάμ ἐπὶ δέκα γενεὰς τοῦ
Νῶε (1). Βαρβαρισμός δὲ κέκληται ἀπὸ τοῦ, μὴ τοὺς
τότε ἀνθρώπους ἀρχηγόν τινα ἔχειν, ἢ μίαν συμφω-

76 Hæresum omnium, seu sectarum parentes ac
primigeniæ quatuor sunt; nempe, 1. Barbarismus,
2. Scythismus; 3. Hellenismus, 4. Judaismus: ex
quibus originem duxerunt aliæ omnes.

1. Barbarismus, qui solus a diebus Adami ad
decimam usque generationem, seu Noe tempora,
perseveravit. Qui barbarismus propterea dictus
est, quod hujus ætatis homines, neque certum

VARIE LECTIONES.

α Cotel. emend. ἕως τοῦ. Favet et Petav.

NOTÆ.

(1) Epiphanius in *Panario* quatuor priores hæreses
significari ait his Apostoli verbis, ad Coloss. iv: *In*
Christo Jesu non Barbarus, non Scythia, non Græcus,
non Judæus: quæ si, ut jacent in textu, expendantur,

varias potius conditiones hominum, quam reli-
giones innuunt: *Ubi non est gentilis, inquit, circum-*
cisio et præputium, Barbarus aut Scythia, servus aut
liber.

quemdam ducem haberent, nec inter se convenirent; sed unusquisque prout sibi visum esset, vitam institueret, ac pro lege suam quisque sibi nutum et arbitrium proponeret.

2. *Scythismus*, a Noe temporibus, deincepsque ad usque turris et Babylonis constructionem, ac paucis adhuc a turre condita annis obtinuit, hoc est, usque ad Phalec et Ragau, qui ad Europæ partes declinantes, a Thiras ætate (a quo Thraces ortum habuerunt) et ultra, Scythiæ partibus, ejusque gentibus, attributi sunt.

3. *Hellenismus*, a Serug ætate idolorum cultum exorsus est. Cumque tunc temporis falsa quisque superstitione duceretur, deinceps civiliorem in usum, et ad certas leges simulacrorumque ritus sese homines transferentes, quos quondam duces et auctores habuerant, deitate donabant. Ac primum quidem eos, quos olim honoribus affecerant, sive principes et tyrannos, sive præstigiatos, tum eos etiam qui memorabile quidpiam, tum fortitudinis, tum roboris facinus edidissent, pictis coloribus depingere et adumbrare cœperunt. Postea vero, Tharæ patris Abrahami tempore, simulacris ac statuis erectis, idololatriam invéxerunt. Quippe majores suos, atque alios qui vivis jam exempti erant, simulacris honestantes, primum arte sigulina statuas effinxerunt, tum ad omnem artem imitandi pervenit industria. Nam et architecti sectis lapidibus, et argentarii, 77 et aurifices; nec non et fabri sua quique materia, ac reliqui deinceps effigies moliti sunt. Ægyptii porro, moxque Babylonii, nec non Phryges, ac Phœnices cultus hujus, simulacrorumque, ac mysteriorum auctores primi exstiterunt. A quibus pleræque ad Græcos translata, jam tum ab ætate

Α νίαν, ἀλλ' ὅ τι πᾶς τις ἑαυτῷ ἐστοίχει, νόμος ἑαυτῷ κατὰ τὴν προτίμησιν τοῦ ἰδίου βουλήματος ἐγένετο.

β'. Σκυθισμός· ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Νῶε, καὶ μετέπειτα ἄχρι τῆς τοῦ πύργου οἰκοδομῆς Βαβυλῶνος, καὶ μετὰ τὸν τοῦ πύργου χρόνον ἐπὶ ὀλίγοις ἔτεσι· τουτέστι ἕως Φαλέκ καὶ Ραγαῦ· οἵτινες ἐπὶ τὸ τῆς Εὐρώπης κλίμα ἀνανευνόχτες, τῷ τῆς Σκυθίας μέρει, καὶ τοῖς ἑαυτῶν ἔθνεσι ὡς προσεκρίθησαν, ἀπὸ τῆς τοῦ Θείρας ἡλικίας, καὶ ἐπέκεινα, ἐξ οὐπερ οἱ Θρᾶκες γέγονασι.

γ'. Ἑλληνισμός (2)· ἀπὸ τῶν χρόνων Σερούγ ἐναρξάμενος τῆς εἰδωλολατρίας, καὶ ὡς ἐστοίχουν ἕκαστος τὸ τῆνικαῦτα κατὰ τὴν δεισιδαιμονίαν, ἐπὶ τὸ μάλιστα πολιτικώτερον, καὶ ἐπιέθνη καὶ θεσμοῦς εἰδώλων μέντοιγε ἐναρξάμενα τάττεσθαι τὰ τῶν ἀνθρώπων γένη, οἷς πότε ἐστοίχησαν, ἐθεοποιούν, καὶ διὰ μὲν τῶν χρωμάτων διαγράφοντες τὴν ἀρχὴν, καὶ ἀπεικάζοντες, τοὺς τότε παρ' αὐτοῖς τετιμημένους, ἢ τυράννους, ἢ γόητας, ἢ τινὰς τι δράσαντας ἐν βίῳ μνήμης δοκοῦν ἄξιον, δι' ἀλήθην, ἢ σωματῶν εὐρωστίαν. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θάρρα πατρὸς Ἀβραάμ τῆς εἰδωλολατρίας εἰσηγησαμένου, τοὺς ἑαυτῶν τετελευτηκότας τεχνησάμενοι, ἐκ κεραμικῆς ἐπιστήμης τὸ πρῶτον, ἔπειτα ἐκάστη τέχνη μιμησάμενοι, οἰκοδόμοι μὲν λίθον ξέσαντες· ἀργυροκόποι δὲ, καὶ χρυσοκόποι, ἀπὸ τῆς ἰδίας ὕλης τεκτηνάμενοι, οὕτως τε καὶ τέκτονες, καὶ οἱ καθεξῆς. Αἰγύπτιοι δὲ ὁμοῦ ἰ, καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ Φρύγες καὶ Φοινίκες ἡ, ταύτης τῆς θρησκείας πρῶτοι εἰσηγηταὶ γέγονασιν, ἀγαματοποιίαις τε καὶ μυστηρίοις· ἀφ' ὧν τὰ πρῶτα εἰς Ἑλλήνας μετηνέχθη ἀπὸ τῆς Κέκροπος ἡλικίας, καὶ καθεξῆς ἡ μετέπειτα δὲ καὶ ὑστέρῳ πολὺ τοὺς περὶ Χρόνον καὶ Ἄρεα ἡ, Δία τε καὶ Ἀπόλλωνα, καὶ τοὺς καθεξῆς θεοὺς ἀναγο-

VARIÆ LECTIONES.

ἰ Reg. 3244 ἔθετι, idque verius videtur. ἡ Ap. Epiph. et R. cod. 2508 προσεκλίθ. ἡ August. e. d. et Reg. 3244 sic habent, non Θρᾶ vel Θάρρα, ut alii et apud Epiph. Favet et Reg. 2936, in quo Θύρας, Thraces ex Thiras oriundos narrat Joseph. lib. 1 Ant. c. 6. e. ἡ Cod. S. Hil. ex emendat. διὰ γραμμάτων εἰσηγησάμενοι, Epiph. δι' ἀγαμάτων τὴν πλάνην εἰσηγησαμένου. Thare vero patrem Abraham idolotum fuisse auctorem putat Epiph. in Panario. ἡ R. 2 deest ὁμοῦ. ἡ R. 2508 καὶ Ἄραβες καὶ. ἡ Epiph. ubique, Ἰέαν.

NOTÆ.

(2) Hellenismum vocat Epiphanius simulacrorum, sive idolorum cultum, cujus auctorem fuisse Nemrod Judæi tradunt: quia hujus ætate Nachor et Thare parentes Abrahami diis alienis in Chaldæa servisse legimus Josue xxiv, 2. Priscorum vero Chakkeorum eadem quæ magorum consuetudo fuit, ut quemadmodum narrat Herodotus lib. ii: Neque statuas, neque templa diis extruerent, Jovi hostias immolarent, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ omnem cæli orbem vocantes Jovem; itemque soli et lunæ sacra facerent, igni quoque, telluri et ventis. In libro Job xxxi, 16, nulla idolorum mentio, sed unius velandi cultus solis, qui tamen jam idololatriam creverat in Oriente, et consecratis imaginibus, quas ἰϑρῖ Theraphim Scriptura vocat, Gen. xxxi, 19, 34; itemque lapidibus acuminatis, qui figuram ignis referrent, quosque animatos ἐμφύχους esse dicerent. Ægyptiis supremus Deus erat Phta, ignis et æther (Græci Ἡφαίστων dicebant) tum etiam

D Ammon, quem Græci Δία, Latini Jovem appellarunt, qui idem esset ac universi natura. Quod mysterium diversis simulacrorum monstris occultarunt, quibus amplissimi Dei partes colere viderentur. Theologiam istam Orpheus concessit Græcis, variis etiam symbolis obvelatam, ex quibus numinum multitudo immensum crevit, et poetarum mythologia nata est. Qua de re legendus Cicero, lib. ii et iii De nat. deor. Id agnovit libri Sapientiæ scriptor: addit vero, pictores et sculptores idololatriæ occasionem præbuisse, expressis regum et heroum imaginibus. Insuper vetus illa traditio, universi partibus intelligentias præesse, in causa quoque fuit, ut gentiles eas, veluti deos inferiores, colerent.

Cæterum Græci, non ab Heleno, neque ἀπὸ τῆς ἐλαίας, ab olea, quam Minerva Athenis consecverit, Ἑλλήνες dicti sunt; sed ab Hellene filio Deucalionis, de quo Herodot. lib. i.

ρεύσαντες. Ἕλληνες δὲ κέκληνται ἀπὸ τοῦ Ἑλένου τινὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι κατοικήκωτων· ὡς δὲ ἕτεροί φασιν, ἀπὸ τῆς ἐλαίας τῆς Ἀθηνῶν ἢ βλαστησάσης. Ἴωνες δὲ τούτων ἀρχηγοὶ γεγέννηνται, ὡς ἔχει ἡ ἀκριβεία, ἀπὸ τοῦ Ἰωῦν ἐνὸς ἀνδρός τῶν τὸν πύργον οἰκοδομησάντων, ὅτε αἱ γλῶσσαι διηρέθησαν τῶν πάντων ἢ δι' ἣν αἰτίαν καὶ μέρωπιες πάντες κέκληνται διὰ τὴν μεμερισμένην φωνήν. Ὑστερον δὲ Ἑλληνισμὸς εἰς αἰρέσεις καθέστη κατωτέρω τῶν χρόνων· φημὶ δὲ Πυθαγορείων, καὶ Στωϊκῶν, καὶ Πλατωνικῶν, καὶ Ἐπικουρείων, καὶ λοιπὸν εὐσεβείας χαρακτήρ ὑπῆρχεν ἅμα, καὶ ὁ κατὰ φύσιν νόμος πολιτευόμενος, ἀπὸ τούτων τῶν ἐθνῶν ἑαυτὸν ἀφορίζων, ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς καὶ δεῦρο μέσος κ' Βαρβαρισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ, ἕως οὗ συνήφθη τῇ τοῦ Ἀβραάμ θεοσεβείᾳ.

ac religionis character una cum lege naturæ vigebat, ab his se nationibus, ab ipsa mundi origine deincepsque, segregans, Barbaricam inter Scythicamque et Græcanicam superstitionem permanens, donec cum Abrahami pietate ac religione coaluit.

δ'. Ἰουδαϊσμός, ἀπὸ τῶν χρόνων ἢ Ἀβραάμ πρὸν χαρακτήρα τῆς ἢ περιτομῆς εἰληφώς, καὶ ἐν Μωσῇ ἐβδόμῳ ἀπὸ Ἀβραάμ, διὰ τοῦ δοθέντος νόμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γραφείς· ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰούδα τετάρτου υἱοῦ Ἰακώβ τοῦ ἐπικληθέντος Ἰσραήλ· διὰ δὲ Δαβὶδ τοῦ πρώτου ἢ βασιλεύσαντος ἀπὸ τῆς τοῦ αὐτοῦ Ἰούδα φυλῆς, τὸ τέλος τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὄνομα κέκληρωμένος. Σαρῶς δὲ περὶ τούτων τῶν τεσσάρων ὁ Ἀπόστολος ἀποτέμνων ἔφη· Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐχ Ἕλληνας, οὐκ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ κυριῆ κτίσις.

Ἑλλήνων ἢ διαφοραί.

ε'. Πυθαγορεῖοι (3) ἦτοι Περιπατητικοί· τὴν μονάδα καὶ πρόνοιαν, καὶ τὸ κωλύειν θύεσθαι, τοῖς δῆθεν θεοῖς, Πυθαγόρας ἐδογματίσεν· ἐμφύχων δὲ μεταλαμβάνειν, ἀπὸ τοῦ οἴνου ἐγκρατεῦσθαι. Δι-

VARIAE LECTIONES.
 ἢ R. 2508 τῆς Ἀθηνῶν. ἢ Id. πᾶσαι. κ' R. 3 μεσοτυγγάνων. ἢ Cod. S. Hil. in marg. καὶ μετέπειτα. ἢ Ibid. διὰ τῆς. ἢ R. 2 τοῦ προφήτου. ὁ Sic per modum tituli R. 2508 iuxta serie apud Eriph. Ἑλλήνων δὲ διαφοραὶ αἴδε. Desunt in aliis. ἢ Cod. S. Hil. in marg. addit, ὕστερον δὲ τὴν τετρακύων, ἣν δὲ καὶ ὄρκον πεποιήται.

NOTÆ.

(3) Pythagorei hic male confunduntur cum Peripateticis, Pythagoras ab Ægyptiis sacerdotibus didicit, quæ de Deo, de rerum universitate, et de homine acceperat, numeris exprimere, ab unitate ad denarium numerum procedendo. De denario Pythagorico singulare opus Joannes Meursius edidit.

Ut in civilibus Socratem, ita speculabilibus Pythagoram Plato secutus est, inquit Laertius lib. iii. Tria in primis principia, eaque æterna posuit, Deum, materiam, et ideam seu speciem, ad instar cujus mundus compositus a Deo sit ex materia informi; ut esset animal quoddam eximium, et Deus alter. Materiam porro οὐ γινωμένην, non factam, sed ὑποκειμένην, subjectam, aiebat conditori, qui malum ejus genium in ordinem redegerit, adjecta divinæ substantiæ anima. Malum hunc et tenebriosum genium, necessitatem adversariam Deo nuncupabat, et malorum causam, nec proinde factum esse a Deo, ἵνα μὴ τὸ Θεῖον αἴτιον κακῶν νομισθεῖται, ne Deus malorum auctor censeretur, ut narrat Plutarchus lib. De procreat. anim. ac lib. De plac. philos. c. 10. Omnes autem animas ex illa anima mundi

Cecropis et deinceps. Postea vero longo demum intervallo, Saturnum, Martem, Jovem, Apollinem, ac reliquos deos celebrare cœperunt. Ἕλληνες, id est Græci, nomen ab Heleno quodam sortiti sunt, qui in Græcia regens, regioni illi appellationem indidit. Sunt qui ἀπὸ τῆς ἐλαίας, id est ab oliva quæ Athenis exorta est, nuncupatos esse velint. Hujus generis conditores fuerunt Iones, qui, ut ex accuratiore historia constat, a Jouan, seu Javan quodam nomen habuerunt, uno eorum qui turrim extruxerunt, quando et universorum linguæ divisæ sunt; quæ ob causam Meropes omnes, a linguarum divisione, dicti sunt. Postea vero recentiori ævo Hellenismus in certas sectas abiit: ut puta Pythagoreorum, Stoicorum, Platon-

B nicorum, Epicureorumque. Cæterum veræ pietatis ab his se nationibus, ab ipsa mundi origine

4. Tum vero Judæismus ab Abrahami temporibus characterem circumcisionis accipiens, et a Moyse, qui septimus ab Abrahamo fuit, per legem a Deo datam conscriptus; a Juda quarto Jacobi, qui nominatus est Israel, filio, per Davidem, qui primus e tribu Juda regnum obtinuit, ad extremum Judæismi nomen sortitus est. De quatuor hisce sectis breviter ac aperte locutus est Apostolus, cum ait: *In Christo enim Jesu non est Barbarus, nec Scythia, nec Græcus, nec Judæus; sed nova creatura.*

Græcorum sectæ varia.

5. Pythagorei, qui et Peripatetici. His Pythagoras monadem, et providentiam sanxit, vetuitque sacrificare (diis scilicet). 78 vesci animalis, ac vino uti, Duas in classes res distribuit: quæ a luna et sur-

derivatas, quinimo ὁμοουσίους τῷ Θεῷ, ejusdem ac Deus ipse substantiæ esse, seu totidem ipsius portiones, et ἀπορροίας effluxiones, perinde atque deos inferiores, demonesque, seu genios, vel, ut Tullius loquitur, lares, solem, et sidera, quæ omnia esse ἀγέννητα ingenita dicebat. Animam universi et astra fatali serie inferiorum vicissitudines ita regere, ut eorum motiones, et rerum exitus a Dei providentia pendeant. Singulas tandem animas ad animum mundi remeare, postquam ex alio in aliud corpus, etiam belluarum, si opus sit, purgationis causa transmigrarint. Hoc tamen postremum doctrinæ caput, quod Plato in Timæo, et in Phædone tradidit, benigniori, quam vera, expositione lenire tentat Ficinus in lib. iv Plotini Enn. 3. Nihil felicius Clemens Alex. lib. iii Strom. excusat Platonis effatum, quod lib. iii De rep. legitur, conducibilis fore instituendæ reip. ut mulieres nullis peculiaribus viris addicantur. Alia pudenda omitto, quæ divinus ille philosophus in Symposio, et in Charmide insinuavit.

sum patent, immortales asserens; quæ inferiores existunt, mortales. Animas e corporibus in corpora transfundi voluit, etiam animalium ac bestiarum. Silentium per annos quinque colere docuit. Tandem interiit, cum Dei nomen sibi arrogaret.

6. Platonici Deum, et materiam, et formam statuerunt, mundum item ortum quidem habuisse, ac interitui obnoxium esse: animam ingenitam, et immortalem, ac divinam arbitrati sunt. Hujus tres esse partes: rationalem scilicet, irascentem, et concupiscentem. Communes omnibus vires esse voluerunt; ut nemo unam aliquam haberet propriam; sed ut quilibet quarumcunque (dummodo illæ idipsum vellent) copiam haberet. Iidem etiam animarum in alia ex aliis corpora, etiam bestiarum, uno esse productos.

7. Stoici, rerum universitatem corpus esse definiunt: mundum ipsum spectabilem, Deum esse statuunt. Nonnulli etiam ex igne naturam illius constare censuerunt. Deum quippe mentem esse asserunt, ac vastissimæ totius molis cœli et terræ velut animam. Cujus corpus, ut dixi, totum sit hoc universum; oculi vero sidera. Omnium interire carnem; omniumque animam in alia ex aliis transire corpora.

8. Epicurei, atomos partibusque carentia corpora, ejusdem generis, ac infinita, omnium principium esse docuerunt. Vitæ beatæ finem in voluptate posuerunt: a Deo et providentia res administrari negabant.

9. Samaritismus, et qui ab eo Samaritæ. Hujus a Judæis origo deducitur, sectarum apud Græcos divortiiis, earumque dogmatibus antiquior: cum tamen gentilium superstitione sit, atque inter eam ac Judæismum medium quid existens; hac occasione exorsus est a Nabuchodonosoris tempore, ac Judaica

ἠώριζεν δὲ, τὰ ἀπὸ ἀσλήνης καὶ ἀνω, ἀθάνατα λέγων· τὰ δὲ ὑποκάτω, θνητὰ· μεταγγισμοὺς δὲ ψυχῶν ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα, ἀχρι ζώων καὶ κνωθάλων. Σιωπὴν δὲ ἄμα ἀσχεῖν ἐπὶ χρόνῳ πέντε ἐτῶν ἠ ἐδίδασκεν· τελευταῖον δὲ ἑαυτὸν Θεὸν ὠνόμαζεν·.

ζ'. Πλατωνικοὶ Θεὸν, καὶ ὕλην, καὶ εἶδος, καὶ τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτὸν ὑπάρχειν· τὴν δὲ ψυχὴν, ἀγέννητον, καὶ ἀθάνατον, καὶ θέλαν. εἶναι δὲ αὐτῆς τρία μέρη, λογιστικόν, θυμικόν, ἐπιθυμητικόν· τὰς τε γυναῖκας κοινὰς τοῖς πᾶσι γίνεσθαι, καὶ μηδὲνα γαμετὴν ἔχειν ἰδίαν· ἀλλὰ τοὺς θέλοντας ταῖς βουλομέναις συνεῖναι. Μεταγγισμὸν δὲ ὡσαύτως ψυχῶν εἰς σώματα ἀχρι κνωθάλων. Ὁμοῦ δὲ καὶ θεοῦ πολλοὺς ἐκ τοῦ ἐνὸς ἐδογματίσαν·.

transitus affirmabant. Deos denique complures ab

ζ'.-Στωϊκοὶ· σῶμα τὸ πᾶν δογματίζοντες, καὶ αἰσθητὸν τοῦτον τὸν κόσμον Θεὸν νομίζοντες. Τινὲς δὲ ἐκ τῆς τοῦ πυρὸς οὐσίας τὴν φύσιν ἔχειν αὐτὸν ἀπρῆφθαντο. Καὶ τὸν μὲν Θεὸν νοῦν ὀρίζουσι, ὡς καὶ ψυχὴν παντὸς τοῦ ὄντος κύτους οὐρανοῦ καὶ γῆς· σῶμα δὲ αὐτοῦ τὸ πᾶν, ὡς ἔφην, καὶ ὀφθαλμοὺς τοὺς φωστῆρας· τὴν δὲ σάρκα ἀπόλλυσθαι, καὶ τὴν ψυχὴν πάντων μεταγγιζέσθαι ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα (4).

η'. Ἐπικουρῆοι· ἄτομα τε καὶ ἀμερῆ σώματα, ὀμοιωμερῆ καὶ ἀπειρα, τὴν ἀρχὴν εἶναι ὑπεστήσαντο, καὶ τέλος εἶναι εὐδαιμονίας τὴν ἡδονὴν ἐδογματίσαν, καὶ μήτε Θεὸν, μήτε πρόνοιαν τὰ πράγματα διοικεῖν.

θ'. Σαμαρειτισμὸς (5), καὶ οἱ ἀπὸ τοῦτου Σαμαρεῖται. Οὗτός ἐστιν ἀπὸ Ἰουδαίων, πρὸ μὲν καταστῆναι αἰρέσεις εἰς Ἑλλήνας, καὶ πρὸ τοῦ συστῆναι αὐτῶν τὰ δόγματα· μετὰ δὲ τοῦ εἶναι Ἑλλήνων τὴν θρησκείαν, καὶ μέσον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, πρόφασιν ἐλληγῶς ἀπὸ τῶν χρόνων Ναβουχοδονόσορ, καὶ τῆς

VARIE LECTIONES.

α R. 2508 ἐπὶ πέντε ἐτῶν. γ Sic R. 2508 et S. Hil. alii ὠνομάζων. Vet. tr. nominans. Epiph. ὠνόμασε. δ Alii, ἐδογματίσαν, vetus interpres, dogmatizavit. ε Sic ubique. Quid vero si legatur πρὸ, ut quæ sequuntur innuunt?

NOTÆ.

(4) Athenagoras eodem modo Stoicorum theologiam explicat, ac Cicero lib. ii *De nat. deor.* quem exscripsisse videtur; nec ab utroque differt Epiphanius. Ex eorum principiis infert Athenagoras, consequi unum esse Deum, qui quidem ea parte qua fervet, Jupiter appelletur, in aere Juno, etc. Quibus plura addit Tullius, qui insuper narrat, juxta opinionem Stoicorum fore aliquando ut omnis mundus ardore deflagret. Petavius negat Stoicos Metempsychosim admisisse. Profecto Tertullianus, lib. *De an.* c. 54, asserit eos animas sapientum, ab excessu e corporibus usque ad conflagrationem universitatis, in supernis mansionibus collocasse.

(5) Quæ de Samaritanis scribit Epiphanius accurata non sunt. Nomen sacerdotis, qui ad erudendos Samariæ colonos missus est, Scriptura siluit, III Reg. xii. Non erat ille de stirpe Aaron, sed Hieroboamicæ institutionis. In Bethel mansit, non Sichimis. Templum Garizitanum exstructum non est ante tempora Darii postremi Persarum regis. Tunc Mosaicam legem amplexi sunt, omissis aliis Scripturæ libris, quos schismati suo adversari intelligerent. Duobus præsertim in locis Pentateuchum adulterarunt, Exod. xxi et Deut. xxvii,

quo persuaderent jussisse Deum in monte Garizim altare ædificari. Noster addit eos cum Judæis convenire, *excepto quod gentes abominentur, et quemquam ex alienigenis tangant.* Hieronymus vero in cap. lxxv Isaïæ, superbiam illorum, qui vel contactum aliorum sugerent, exagitans, subjungit: *quemadmodum Samaritani et Judæi nobis faciunt.* Resurrectionem fore negant; at animos immortales esse concedunt: unde et pro defunctis preces fundunt, ut videre est ad calcem translationis Arabicæ librorum Mosis, quam Abusaidus Samarita adornavit, quæque exstat in Regia bibliotheca, ubi et angelos fatentur existere, non item dæmones. Quocirca Abusaidus Saadium Gaonem Judæum in jus vocat, quod Deut. xxxii, 17, Arabice transtulerit, *immolabant dæmoniis.* Nam si dæmones exstarent, inquit eorum mentio fieret in lectionibus creationis.

Gorthenorum, ut et Dositheanorum, lib. iv *Hist.* c. 21 Eusebius meminit ex Hegesippo. De Sebuxis legis Annot. Scalig. in Euseb. lib. iii. Dicti sunt quod aliunde initium caperent Pentecostes ac cæteri De Gorthenis et Essenis Samaritanis nihil certi affirmari potest.

τῶν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίας· μέτοικοι δὲ ὄντες ἀπὸ Ἀσσυρίων εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ λαβόντες τὴν Πεντάτευχον Μωϋσέως, τοῦ βασιλέως αὐτοῖς ἀποστείλαντος ἀπὸ Βαβυλώνος δι' ἱερέως Ἐσδρα καλουμένου, τὰ πάντα ἔχοντες ὡς Ἰουδαῖοι, πλὴν τοῦ βδελύσασθαι τὰ ἔθνη, μήτε προσψάειν τινῶν, καὶ πλὴν τοῦ ἀρνεῖσθαι νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὰς ἄλλας προφητείας, τὰς μετὰ Μωϋσίαν.

Σαμαρειτῶν ἔθνη δ'.

ἰ'. Γορθηνοὶ ^α· οἱ ἄλλοις καιροῖς τὰς ἑορτὰς ἀγοντες παρὰ τοὺς Σεβουαίους.

ια'. Σεβουαῖοι ^ν· οἱ διὰ τὴν αἰτίαν τῶν ἑορτῶν πρὸς τοὺς Γορθηνοὺς διαφερόμενοι.

ιβ'. Ἐσσηνοὶ· οἱ μηδοποτέροις ἐναντιούμενοι, τοῖς δὲ παρατυγχάνουσι συνεορτάζοντες ἀδιαφόρως.

ιγ'. Δοσθηνοὶ (6)· τοῖς αὐτοῖς ἔθεσιν, οἷα δὴ Σαμαρεῖται ἐμπολιτευόμενοι, περιτομῆ τε καὶ ἄλλοις χρώμενοι, καὶ τῇ Πεντατεύχῃ· περισσότερον δὲ τῶν ἄλλων φυλάσσοντες ἀπέχεσθαι ἐμφύχων, ὁμοίως καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν νηστεῖαις συνεχέστατα βιοῦντες. Ἐχουσι ^κ δὲ καὶ παρθενίαν· τινὲς δὲ αὐτῶν ἐγκρατεύονται· ἄλλοι πιστεύουσι τε νεκρῶν ἀνάστασιν, ὅπερ ξένον ἐστὶ Σαμαρεῖταις.

Ἰουδαίων αἰρέσεις ζ'.

ιδ'. Γραμματεῖς (7)· οἱ τινες νομικοὶ ἦσαν, καὶ δευτερωταί, τῶν παραδόσεων τῶν παρ' αὐτοῖς πρεσβυτέρων τῇ περισσοτέρᾳ ἐθελοθρησκείᾳ ἔθνη φυλάσσοντες, ἃ οὐ διὰ νόμου μεμαθήκασιν· ἀλλ' ἑαυτοῖς ἐτύπωσαν σεβάσματα καὶ δικαίωματα ^ζ ἐκτὸς τῆς νομοθεσίας.

ιε'. Φαρισαῖοι, ἐρμηνευόμενοι ἀφωρισμένοι· οἱ τὸ ἀκρότατον βιοῦντες, καὶ δῆθεν τῶν ἄλλων δοκιμώτεροι, παρ' οἷς καὶ νεκρῶν ἀνάστασις· ὅκαί ^κ παρὰ τοῖς γραμματεῦσι· καὶ ἡ περὶ ἀγγέλων καὶ Πνεύ-

A captivitate. Primi nempe sectæ auctores, cum ex Assyriis in Judæam coloni deducti essent, quinque duntaxat libros Moysis acceperunt, quos per Esdram sacerdotem rex ad illos Babylone submiserat. Itaque cætera cum Judæis habent communia, si hoc unum excipias, quod gentes abominentur, alienigenamque contingere refugiant: quodque mortuorum resurrectionem, et cæteras post Moysen prophetias rejiciant.

79 Samaritarum factiones quatuor.

10. Gortheni, qui dies festos aliis quam Sebuæi diebus agunt.

11. Sebuæi, qui ob eamdem festorum dierum occasionem a Gorthenis dissentiunt.

12. Esseni, qui neutri parti repugnant, sed cum iis, in quos inciderint, nullo delectu festa peragunt.

13. Dositheni, qui iisdem, quibus Samaritani, institutis vivunt, circumcisionem, Sabbatum, cæteraque, necnon Pentateuchum adhibent: præcipue vero, ac præ aliis sibi ab animatis temperant, ac perpetuo fere jejulant. Suntque inter illos qui virginitatem colant; alii continentiam: non desunt tandem qui mortuorum resurrectionem credant, quod a Samaritanorum doctrina abhorret.

Judæorum hæreses, seu sectæ, nãntero septem.

14. Scribæ, qui iidem ac legisperiti erant et traditionum, quas a majoribus acceperant δευτερωταί (id est secundæ legis ore traditæ interpretes). Hi ritus omnes a majoribus institutos superstitiosius cæteris ac diligentius servabant; quos quidem ex lege non didicerant, sed sibimetipsis cultus et cæremonias extra legis præscriptum sanxerant.

15. Pharisæi, quos segregatos interpretari possis, qui perfectissimam vitæ rationem professi, probitate cæteros antecellere viderentur. Mortuorum resurrectionem affirmabant, quam etiam Scribæ

VARIÆ LECTIONES.

^α Als. Γορθηναῖοι. Epiph. Γορθηνοί. ^ν Male R. 2508, et cod. S. Hil. Ἰεβουσαῖοι. ^κ Hic locus sic legitur ap. Epiph. Ἐχουσι δὲ καὶ παρθενίαν τινὲς αὐτῶν, ἐγκρατεύονται δὲ ἄλλοι, πιστεύουσι τε νεκρῶν. ^ζ Cod. S. Hil. ex emend. sup. lin. addit, καὶ: deest in aliis. R. 2 et Epiph. in Synop. δικαίωματος τῆς νομοθεσίας. Sed in Naceph. δικαιοσύνη τῆς νομοθ. Vetus interpres legit, δικαίωματα, νομοθεσίας, *justificationes legis positiones*. Sequor cod. Reg. 2508. ^κ Cod. S. Hil. in marg. ex emend. addit, ἐνομιζέτο.

NOTÆ.

(6) Hieronymus, Dialog. cont. Lucifer. post auctorem appendicis ad librum Tertulliani *De prescriptionibus* scribit, *Dositheum Samaritanorum principem prophetas repudiasse*. Verum recte observat Epiphanius hoc solenne fuisse Samaritanis, ut nullum ex prophetis, qui Moysi successerunt, agnoscerent. Nihilò verius est quod Hieronymus ex eodem auctore addit, Sadducæos ex Dosithei Samaritani radice natos esse. Nam Dositheus Simoní Magó equalis fuit, ut colligitur ex Origene, lib. 1 et v *Cont. Gels.*; ex Euseb. loc. cit.; *Constitut. apost.* l. II, c. 8; *Recogn. Clem.* l. II, et Hom. Clement. 2. Origenes tractatu 28 in *Matth.*, tract. 14 in *Joann.*, et tract. 23 in *Lucam*, scribit Dositheum sese pro Messia vendidisse. Sæculo Ecclesiæ sexto labente contendebant Samaritani contra Judæos, Dositheum esse prophetam illum, qui post Moysen suscitandus dicitur Dent. xxvii.

D Cujus litis dirimendæ judex constitutus est a Manritio imperatore Eulogius Alexandr., ut narrat Photius cod. 230. Idem Eulogius contra Dositheanos de resurrectione scripsit: ex quo apparet Dositheum resurrectionem non docuisse. Hoc in volumine eos etiam exagitabat, quod dæmones alios non agnoscerent præter quam idola, οἱ γὰρ Δοσθηνοὶ, τὰ μὲν εἰδῶν δαίμονας ἔλεγον· ἄλλο δὲ τι δαιμόνιον φύλον οὐκ ἐγίνωσκον. Addit eos negasse orbem interiturum, bene vero animam rationalem. Aliam tamen esse Samaritano um de animorum perennitate fidem diximus.

(7) Scribæ, seu doctores legis, Pharisæorum magistri erant: unde Christus utrosque perinde arguit, ceu novellarum traditionum auctores et patronos. Josephus lib. xiii *Ant.* c. 19, Pharisæorum, Sadducæorum et Essæorum initia statuit circa tempora Jonathæ Assamonæi. Sic Pharisæi

profitebantur. Item angelos esse, ac Spiritum sanctum non negabant: variis observantiis addicti erant: continentiam certum ad tempus, virginitatem quoque definierunt; bis in hebdomada jejunare, urceos, discos et pocula sæpius abluere, ac mundare, ut et Scribæ, soliti. Ad hæc decimas, et primitias, et preces assiduas addebant; superstiosa vestimentorum genera, cujusmodi sunt pallia, dalmaticæ seu colobia, ac latiora quædam phylacteria, hoc est segmenta purpurea, fimbriæ, et malogramata vestium oris appensa, quæ temporariæ illius continentię signa præferebant. Idem postremo genituram et fatum introducebant.

80 16. Sadducæi, quibus ab exactissima justitia nomen erat, e Samaritanorum genere, necnon a sacerdote quodam Sadoc nomine exordium sumpserunt. Mortuorum resurrectionem negant. Neque angelum admittunt, neque Spiritum: in cæteris vero Judæis consentiunt.

17. Hemerobaptistæ, per omnia Judæi erant. Porro neminem æternæ vitæ comnotem fieri posse dicebant, nisi quotidie lavaret.

18. Osseni, quorum nomen *procacissimos* viros significat. Illi ex præscripto legis omnia peragebant. Sed et alias lege posteriores scripturas adhibebant: plerisque tamen propbetarum rejectis.

19. Nassaræi, quos *contumaces* interpretari possis. Non solum omnem esum carniū prohibebant, verum etiam animatis rebus omnino abstinebant.

VARIÆ LECTIONES.

^a Cod. S. Hil. ex emend. πολιτείας δὲ διαφόρους. . . ἐγκράτειαν καὶ παρθενίαν ὤρισαντο: νηστείαν δὲ. . . ἀπαρχάς. . . εὐχάς, et cætera in accusandi casu, ut cod. R. 2508. ^b Cod. S. Hil. γέννησιν. Sup. lin. altera manu, quasi ex emend. ἢ τύχην.

NOTÆ.

resurrectionem tuebantur, ut Josepho ipso teste, sceleratorum animas perpetuo carceri detinendas, nec surrectura eorum corpora putarent. Legendus libellus cui titulus est *פְּסָקֵי הַיְהוּדִים*, *Fides Judæorum*. Quod Epiphanius ait Phariseos agnovisse existentiam Spiritus sancti, non significat eos concessisse substantiam Dei spiritualem esse; sed, ut conjicio, eos vulgo meminisse *Spiritus sancti*, qui nihil aliud esset, nisi præcipuum prophetiæ donum, quo sensu *Spiritus sancti* nomen frequens est in libris Judæorum. Colobia et dalmaticæ vocantur hic quadrata pallia, in quorum angulis, nedum fimbriæ, seu fila hyacinthina assuta erant, ut et *κόρυμβοι*, seu corymbi, quos nempe ostentationis ergo fimbriis adjecerent. Sic Phariseos fatum docuisse narrat Josephus, lib. xiii, c. 9; et xviii, c. 2. *Ut multa in nostra potestate esse faterentur. Homines quippe liberi arbitrii esse, deque actionibus Deum sententiam ferre.*

(8) Rabbi Moses in cap. 1, § 5 *Pirke Avoth*, narrat Sadocum, audito hoc Antigoni Sochæi præceptoris sui pronuntiato, servendum esse Deo sine spe mercedis, exinde intulisse vitam alteram non fore, in qua bona opera muneranda sint. Quæ si ita sunt, Sadducæi nequaquam ortum traxerint a Samaritanis: id quod alioqui peritus nemo defenderit. Sunt qui negent eos alia Scripturæ volumina admisisse præter libros Moysis: quod tamen neque Josephus, neque Thalmudistæ, Phariseorum nepotes, tradunt. Apostoli Act. iv, 1; et v, 17, ex Psalmis coram principe sacerdotum, et iis qui cum

Α ματος ἁγίου, ὅτι ἐστὶ, συγκατάθεσις: πολιτεία ^a δὲ διάφορος, καὶ μέχρι χρόνου ἐγκράτεια καὶ παρθενία: νηστεία δὲ διὰ τοῦ σαββάτου, ξεστῶν καθαρισμοῦς, καὶ πινάκων, καὶ ποτηρίων, ὡς καὶ οἱ Γραμματεῖς, ἀποδεκατίσεις τε, καὶ ἀπαρχαί, καὶ ἐνδελεχεῖς εὐχαί, καὶ σχήματα ἐθελοθησκευτικὰ τῆς ἐνδυσίας, οἷά τε τῆς ἀμπεχόνης, καὶ τῶν δαλματικῶν, ἤγγουν κολοβίων, καὶ τοῦ πλατυσμοῦ τῶν φυλακτηρίων, τουτέστι σημάτων τῆς πορφύρας, καὶ κρασπέδων, καὶ βόσκων ἐπὶ τὰ πτερύγια τῆς ἀμπεχόνης, ἃ τινὰ ταῦτα ἐτύγγανε σημεῖα τῆς παρ' αὐτοῖς, ὡς καιροῦ ἐγκρατείας: οἱ καὶ παρεισέφερον γένεσιν ^b καὶ εἰμαρμένην.

ις'. Σαδδουκαῖοι (8), ἐρμηνευόμενοι δικαιοτάτοι: οἱ ἐκ γένους μὲν ἦσαν Σαμαρειτῶν, ὁμοῦ καὶ ἱερέως Β Σαδοῦκ ὀνόματι, νεκρῶν ἀνάστασιν ἀρνούμενοι, καὶ μὴ παραδεχόμενοι ἄγγελον, μήτε πνεῦμα: τὰ δὲ πάντα ὄντες Ἰουδαῖοι.

ιζ'. Ἡμεροαπτισταί (9): οἱ μὲν κατὰ πάντα Ἰουδαῖοι ἦσαν. Ἐρασκον δὲ μηδένα ζωῆς αἰωνίου τυγχάνειν, εἰ μὴ τις ἂν καθ' ἐκάστην ἡμέραν βαπτίζοιτο.

ιη'. Ὅσσηνοὶ (10), οἱ δὲ ἰταμώτατοι ἐρμηνεύονται. Ἦσαν δὲ οὗτοι κατὰ νόμον τὰ πάντα τελοῦντες. Ἐχρῶντο δὲ γραφαῖς ἐτέραις μετὰ τὸν νόμον: τοὺς δὲ πλείους τῶν μετέπειτα προφητῶν ἀπεβάλλοντο.

ιβ'. Νασσαραῖοι, ἐρμηνευόμενοι ἀφηνιασταί: οἱ πᾶσαν σαρκοφαγίαν ἀπαγορεύουσιν: ἐμφύχων δὲ οὐδ' ὄλως μεταλαμβάνουσιν. Ἄχρι δὲ Μωϋσέως καὶ

C ipso erant, quæ est hæresis Sadducæorum, probaverunt Jesum esse Christum.

(9) Horum Eusebius lib. iv *Hist.*, c. 22, meminit ex Hegesippo. Hi puri puti Pharisei erant, ut colligere licet ex Marc. vii, 3, 4. Justinus martyr, *Dialog. cum Tryph.* inter sectas Judæorum *Phariseos baptistas* censet, *Φαρισαίων βαπτιστῶν*. Ex hac secta fuisse Baunum illum Josephi magistrum non dubito.

(10) Osseni dicti sint oportet a radice *אשש*, quæ Arabibus et Syriis *contumacem* esse significat. Ex his quæ narrat Epiphanius, apparet eos diversos fuisse ab Essenis, quorum instituta Josephus alique laudant. Scribit, hæres. 18, 19 et 53, Ossenos et Nassaræos ad Elesæos, seu Sampsæos, migrasse; ubi innuit Nassaræos ab Ossenis parum aut nihil discrepassse. Forte illi fuerint quos Indiculus hæresum, qui Hieronymi nomen præfert, *Meristas* appellat; qui *Scripturas separarent, non credentes omnibus prophetis, dicentes aliis atque aliis spiritibus prophetasse*: id quod forsitan oborto sensu intellectum fuerit. R. Moses Majemon, in *More Nevochim* part. ii, cap. 45, de vario prophetiæ spiritu luse disputat. Epiphanius scribit ex *Nabataea, Ituræa, Moabitide, et Ἀριελιτιδος; Arielitide, quæ loca trans Jordanem sita sunt, prodiisse*. Petavius Arielitidem se nescire ait. At semel atque iterum legimus in Scripturis Banaïam filium Joiadæ percussisse utrumque *Ariel Moab*. Ubi procul dubio oppida duo Moabitarum significantur.

Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ τοῖς ἐν Πεντατεύχῳ ἀγίοις ὀνόμασι πατριαρχῶν κεχρημένοι^ο καὶ πιστεύοντες φημι δὲ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ τῶν ἀνωτάτω, καὶ αὐτοῦ Μωϋσέως, καὶ Ἀαρῶν καὶ Ἰησοῦ. Τὰς δὲ τῆς Πεντατεύχου Γραφὰς οὐκ εἶναι Μωϋσέως δογματίζουσιν· ἄλλας δὲ παρ' αὐτὰς διαβεβαιοῦνται.

κ'. Ἡρωδιανοὶ (11), Ἰουδαῖοι μὲν ἦσαν τὰ πάντα, Ἡρώδην δὲ Χριστὸν προσεδόκων, καὶ αὐτῷ τὸ τοῦ Χριστοῦ γέρας ἀπεδίδουν καὶ ὄνομα.

Ἰδοὺ αὐτὸς πρῶτος τόμος περιέχων κατὰ πασῶν τῶν εἰκοσι τούτων αἱρέσεων· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ περὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας.

κα'. Σιμωνιανοὶ (12)· οἱ ἀπὸ Σίμωνος τοῦ μάγου τοῦ ἐπὶ Πέτρου τοῦ Ἀποστόλου, κόμης Γιττῶν^d τῆς Σαμαρείας. Οὗτος ἀπὸ Σαμαρειτῶν ὤρματο, Χριστιανοῦ ὑποδὺς ὄνομα μόνον. Ἐδίδασκεν δὲ αἰσχροποιὸν μίξιν μολυσμοῦ, ἀδιαφορίαν σωμαίων. Ἀποβάλλεται δὲ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸν κόσμον μὴ εἶναι Θεοῦ φάσκει. Εἰκόνα δὲ αὐτοῦ ὡς Διὸς, καὶ τῆς σὺν αὐτῷ πάρνης ὄνομα^ο. Ἐλένης, Ἀθηνᾶς τύπον, τοῖς ἐζυτοῦ μαθηταῖς παρεδίδου εἰς προσκύνησιν. Ἐλεγεν δὲ ἑαυτὸν, Σαμαρείταις μὲν τὸν Πατέρα, Ἰουδαίοις δὲ τὸν Χριστόν.

κβ'. Μενανδριανοὶ· οἱ ἀπὸ Σίμωνος διὰ Μενάνδρου τινὸς ἐναρξάμενοι, διαφερόμενοι δὲ πρὸς Σιμωνιανούς· κατὰ τι· οἱ δὲ ἀπὸ ἀγγέλων ἔλεγον τὸν κόσμον γεγενῆσθαι.

κγ'. Σατουρνιλιανοὶ (13)· οἱ κατὰ τὴν Συρίαν τῶν Σιμωνιανῶν κρατύναντες αἰσχροουργίαν. Ἔτερα δὲ παρὰ τοὺς Σιμωνιανούς· εἰς ἐνπλήξιν περισσοτέραν κηρύσσοντες· ἀπὸ δὲ τοῦ Σατουρνίλου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότας. Καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν Μενάνδρον ὑπὸ ἀγγέλων τὸν κόσμον γεγενῆσθαι φάσκοντες μόνων δὲ ἑπτὰ, διὰ τὴν τοῦ πατρὸς γνώμην.

κδ' Βασιλειδιανοὶ (14)· τῆς αὐτῆς αἰσχροουργίας

VARIAE LECTIOES.

^ο Cod. S. Hil, et R. 1 κεχρημένοι. Vetus interpr. *judicatis credentes*. ^d Als. Γηττῶν. ^ο Als. ὀνόματι.

NOTÆ.

(11) Herodiani sectarii quidam erant, non milites Herodis, qui tributa exigere, ut voluerunt Hieronymus et Chrysostomus in cap. xii Matth. Nam Christus cavendum monebat, Marc. viii, 15, *a fermento Phariseorum, et a fermento Herodis*. Quod Domini essatum cum Matthæus sic retulerit cap. xvi, 11: *Cavete a fermento Phariseorum et Sadduceorum*, colligi potest Herodianos a Sadduceis parum discrepasse. Quidni vero Herodem Ascalonitam esse Messiam dixerint, quomodo post-hac Josephus Vespasianum?

(12) Simon Magus gnosticam impietatem præformavit. Hic, ut narrant Justinus martyr, *Apol.* 1; Irenæus, l. i, c. 19 et 20; Eusebius, lib. ii *De theol.* c. 9, sublimissimam virtutem extra mundum posuit, quam βυθὸν καὶ σιγὴν, *abyssum et quietem*, nuncupabat, ex qua prodiisset ἐννοια, seu *prima conceptio*, quæ cum exsiliisset a plenitudine divinitatis, diuturno errore angelos et potestates fecerit, a quibus orbis hic aspectabilis conditus sit. Nazianzenus, *orat.* 44, triginta æones excogitatos ait

A Patriarcharum quorum in Pentateucho ad Moysis et Josue tempora mentio sit, sacra nomina asciscunt, ac iis fiduciam habent: cujusmodi sunt Abraham, Isaac et Jacob, iisque superiores, necnon et Moyses ipse cum Aaron atque Josue. Cæterum quinque illa volumina Moysis esse non putant, et alia ab iis diversa apud se servari jactitant.

20. Herodiani, cum Judæos in omnibus sese præstarent, Herodem Christum expectabant; eique, et Christi dignitatem, et nomen affingebant.

Hactenus prior tomus, continens adversus omnes istas viginti hæreses, in quo etiam de Christi adventu.

21. Simoniani, dicti a Simone Mago sunt, qui Petri apostoli temporibus, Githis Samariæ vico oriundus, ex Samarita Christianismum **81** nomine professus est: auctor nefandæ obscenitatis, et inquinatissimi omnium sine discrimine corporum concubitus. Corporum resurrectionem rejiciebat, nec a Deo mundum fabricatum esse fatebatur. Imaginem porro suam, scortique sui, nomine Helenæ, sub Jovis ac Minervæ specie discipulis adorandam, obtrusit. Apud Samaritas pro Deo Patre se venditans, Judæis Christum se esse prædicabat.

22. Menandriani, e Simonis primum schola Menandro quodam duce profecti, certis in rebus a Simonianis discrepabant. Hi mundum ab angelis productum fuisse asserebant.

23. Saturniliani in Syria Simonianorum obscenitatem amplexi sunt. Nonnulla vero ad majorem conciliandum stuporem ad illorum dogmata adjecerunt. Horum princeps Saturnilus fuit. Hi perinde atque Menander, mundum ab angelis conditum fuisse aiunt; atque id duntaxat molitos septenos ex eis, contra voluntatem ac sententiam supremi parentis.

24. Basilidiani, ejusdem sceditatis actores,

a Simone: septem vel octo duntaxat Theodoretus docuit se Patrem esse et Filium, illisque adeo prælusit, qui Trinitatem in unam personam coarctarunt: dicendus vero non est Patripassianus, qui Christo carnem ademerit, seu quæ a Deo condita non esset. Resurrectionem carnis subinde inficiabatur, quam Menander discipulus ejus per baptismum fieri garriebat, ut refert Tertullianus l. *De an.* c. 50.

(13) Saturnilus Antiochenus, Menandri discipulus, nedum orbem a septem angelis effictum docuit, verum etiam hominem ad imaginem summæ virtutis; in quem hæc vitæ scintillam indiderit, quæ ipsum erigeret. Scintillam hanc in solis fidelibus reperiri aiebat, atque intereunte homine ad Deum recurrere. Unde falsus videtur Epiphanius, qui ipsam animam esse hominis putavit in *Panario*. Hæc scribit Irenæus, lib. i, c. 22.

(14) Basilides, ut refert Clemens Alex. l. vii, *Stromat.* cum Glaucia interprete Petri, tum Matthia apostolo magistris gloriabatur. Quocirca Evange-

Basilidem magistrum agnoscunt, qui cum Saturni, tum Simonianorum ac Menandrianorum auditor fuit; et tametsi eadem fere sentiat, in quibusdam tamen discrepat. Nam cœlestes orbes 365 esse docet, quos angelicis nominibus nuncupat; atque ideo annum totidem diebus constare censeat; quem numerum ccclxvi nomine Ἀβράαξ exprimi; illudque sanctum esse nomen asserit.

25. Nicolaitæ, a Nicolao illo nomen sumpserunt, cui ab apostolis necessarii ministerii cura commissa fuerat. Hic zelotypia ob uxorem æstuans, cum aliis impuram quoque libidinem exercere suos docuit. Sed et Caulacauch, et Prunicum, aliaque nominum portenta in mundum innoxit.

26. Gnostici harum hæresium sunt successores,

VARIÆ LECTIONES.

† Epiph. ἡραϊς, viduis.

NOTÆ.

lium scripsit, quod viginti quatuor libris exposuit. Plures in Deo substantias admisit, quarum aliæ ex aliis manarent, atque a postrema sisygia angelos supremi cœli fabricatores procreatos, qui rursus alios, ediderint, a quibus cœlum secundum factum sit: ex istis iterum alios donec cœlum trecentessimum sexagesimum quintum conditum esset cum angelis qui inferiorem mundum fabricarent. Supersunt hodieque amuleta Basilidianorum in quibus vox Ἀβράαξ, et alia Dei angelorumque nomina leguntur. Christum voce Hebræa, accepta ex Isaia xxviii, 18, *Caulacauch* nominabant. Hunc carnem non suscepisse, sed Simonem Cyrenensem ejus loco suffixum cruci sinxerunt, adeoque mortem pro Crucifixo non tolerandam. Quinimo negabant palam quid essent, quidve sentirent: quamobrem Pythagoreorum more quinquennii silentio probabantur. Basilides, ut testatur Clemens Alex. I. II *Stromat.*, uniuscujusque hominis animam ex variis concretam esse substantiis, Pythagorico proinde sensu, docuit, ex quibus affectus variis cieantur; ac malis hominibus adulterinam inesse naturam, puta vel leonis, vel simiæ, etc. prout, in hoc vel illud vitium proclives essent: quod tamen dogma Isidorus Basilidis filius emendavit in libro *Περὶ προσφύους ψυχῆς, De cognata anima*, ne male agendi necessitas oblenderetur. Cæterum gregales suos, ob insitam a natura bonitatem, a qua-vis spurcitia nihil labis contrahere uterque jaclitabat; at nihilominus magni faciebant eos qui continentie causa seipsos abscinderent. Animorum transmigrationem docuit veluti Pythagoras, ad expianda scelera. Voluntaria quippe peccata in hæc vita non remitti. Hieronymus, lib. *De script. eccl.* c. 32, scribit Basilidem Alexandria diem obiisse sub Adriano, qua tempestate Cochibus, seu Barcochebas, dux Judaicæ factionis, Christianos in Syria variis suppliciis enecavit.

(15) Nicolaitarum meminit Joannes in Apocalypsi II, 15, adeoque Basilidianis antiquiores sunt. Ab hac hæresi Nicolaum diaconum purgant Clemens Alex. lib. II et III *Stromat.* Eusebius lib. III *Hist.*, Theodoretus et alii, qui idcirco Nicolaitas ψευδωνύμους, falso nomine nuncupatos scribunt. Cæterum concedunt ex quibusdam gestis dictisve Nicolai pretextum hæresis eadem Nicolaitas sumpsisse. Promiscuam itaque libidinem a Platone potius quam a Nicolao didicerunt. Hos multo prius, quam Cerinthianos, docuisse Irenæus ait lib. III, c. 11: *Alium esse fabricatorem orbis, alium Patrem*

A τελεσταὶ ἀπὸ Βασιλείδους, τοῦ ἄμα Σατουρνίω, καὶ Σιμωνιανοῖς, καὶ Μενανδριανοῖς μαθητευομένου, καὶ τὰ ὅμοια μὲν φρονούντος, κατὰ τι δὲ διαφορομένου. Λέγει γὰρ τῆς οὐρανοῦς εἶναι, καὶ τούτοις ὀνόματα ἀγγελικὰ ἐπιτίθησι. Διὸ καὶ τὸν ἐνιαυτὸν τοσοῦτων ἡμερῶν εἶναι· καὶ τὸ Ἀβράαξ ὄνομα εἶναι, τῆς· καὶ εἶναι τοῦτο φησὶν ἅγιον ὄνομα.

κα'. Νικολαῖται (15)· ἀπὸ Νικολάου τοῦ ἐπὶ ταῖς χρεῖαις ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ταχθέντος, ὃς διὰ ζήλον τῆς ἰδίας γαρμετῆς τὴν αἰσχουργίαν ἄμα τοῖς ἄλλοις ἐπιτελεῖν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἐδίδασκεν, καὶ περὶ τοῦ Καυλακαύχ, καὶ Προυνίκου, καὶ ἄλλων βαρβαρικῶν ὀνομάτων εἰσαγαγῶν ἐν κόσμῳ.

καγ'. Γνωστικοὶ (16)· οἱ τὰς αἰρέσεις διαδεξάμε-

Dominij, alium item fabricatoris Filium, alterum de superioribus Christum, qui in Jesum fabricatoris filium descenderit, et in pleroma revolaverit. Initium quidem esse monogenem (id est unigenitum) Logon autem verum filium Unigeniti, et eam conditionem quæ est secundum nos (seu inferioris mundi res conditas) non a primo Deo factam, sed ab aliqua virtute deorsum subjecta et abscissa ab eorum communicatione, quæ sunt invisibilia et innominabilia. Hoc est ab Ennoea, seu Sophia, quam velut Simoniani, Barbelo appellabant, cujus filius esset Jaldabaoth. Atqui hæc ipsa summa est theologia Gnosticæ, quam varii varie interpretabantur.

(16). Gnostici dicti sunt ἀπὸ τῆς γνώσεως, a cognitione, seu scientia, quam sibi præ cæteris arrogarent. Hos Paulus I ad Timoth. indigetat, ubi enim monet ut devitet profanas vocum novitates et oppositiones ψευδωνύμου γνώσεως, falsi nominis scientiæ. Irenæus scribit lib. III c. 4 Gnosticorum discessionem ab Ecclesia palam factam esse auctore Menandro. Horum spurcitas omitto, propter quas Christiani pessime apud gentiles audierunt.

Æonum syzygias, conjugationesve in Deitate sinxerunt, quorum alii aliorum soboles essent, quorumque postremus mundi aspectabilis opifex fuerit. Platonicos nimirum imitabantur, qui, ut Marsilius Ficinus, observat in lib. IX Plot. *Ennead.* 3, c. 1, tres saltem substantias posuerunt inter primum principium, id est ipsum bonum, atque mundum, ut videlicet, quemadmodum Psellus explicat orat. cont. Mich. Cerular. præter Deum statuerint, τὴν ὕλην ἀγέννητον καὶ τὰς παρ' ἐκείνοις ἰδέας, καὶ τὸν δημιουργὸν μετὰ ταῦτα, materiam ingenitam, celebratissimas ipsorum ideas, quibus posterior sit universi opifex. Quod ut facilius obtinerent, supremum numen corporale esse existimarent. Theodotus Gnosticus infert ex his Christi verbis, asserentis angelos faciem Patris videre. *Quod videtur et videt*, inquit, ἀσχημάτιστον εἶναι οὐ δύναται, οὐδὲ ἀσώματον, nec figura vacare potest, nec corpore. Ignæ substantiæ Deum esse Simon Magus dixerat, ut refert Theodoretus. Adhæc materiam, ejusque tenebras, perpetuo fuisse aiebant, ex quibus mala proficiscerentur. Quamobrem alios hominum natura bonos esse, in quibus Spiritus, seu divina scintilla esset, hosque πνευματικούς, spirituales, vocari: alios natura malos, ὕλικούς, materiales; et χυλικούς, terrenos, qui corpore materialique anima sine spiritu constarent. Valentinus medium genus

νοι ε, πλέον δὲ τούτων πάντων τὴν αἰσχροτίτητα ἐμ-
μνῶς ἐργαζόμενοι· ἐν Αἰγύπτῳ δὲ Στρατιωτικοὶ
καλούμενοι, καὶ Φιβιονῖται, ἐν δὲ τοῖς ἄνω μέρεσι
Σωκρατῖται, παρ' ἑτέροις Ζακχαῖοι, ἄλλοι δὲ Κοδ-
διανούς αὐτούς λέγουσιν· ἄλλοι δὲ Βορβορίτας αὐτούς
καλοῦσιν. Οὗτοι τὴν Βαρβέλω καὶ Βερῶ ἀρχοῦσι.

κζ'. Καρποκρατιανοί (17)· οἱ ἀπὸ Καρποκράτους
τινὸς τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Οὗτος ἐδίδασκε πᾶσαν αἰσ-
χροουργίαν ἐκτελεῖν, καὶ πᾶν ἐπιτήδευμα ἀμαρτίας.
Ἐἰ μήτις, φησί, διὰ πάντων παρέλθῃ, καὶ τὸ θέλημα
πάντων τῶν δαιμόνων καὶ ἀγγέλων ἐκτελέσῃ, οὐ δύ-
νεται ὑπερβῆναι τὸν ἀνώτατον οὐρανὸν, οὐδὲ τὰς
Ἄρχάς, καὶ τὰς Ἐξουσίας παρελθεῖν. Ἔλεγεν δὲ
τὸν Ἰησοῦν ψυχὴν νοστὴν εἰληφέναι, εἰδὸτα δὲ τὰ ἄνω
ἐνταῦθα καταγγέλλειν· καὶ εἰ τις πράξειεν ὅμοια τῷ
Ἰησοῦ, κατ' αὐτὸν εἶναι. Τὸν τε νόμον σὺν τῇ τῶν
νεκρῶν ἀναστάσει ἀπηγόρευσεν, ὡς αἱ ἀπὸ Σίμωνος,
καὶ αἱ δεῦρο αἰρέσεις. Τούτου γέγονεν ἡ ἐν Ῥώμῃ
Μαρκελλίνα· εἰκόνας δὲ ποιήσας ἢ ἐν κρυφῇ Ἰησοῦ,
καὶ Παύλου, καὶ Ὁμήρου, καὶ Πυθαγόρα, ταύταις
ἐθυμία καὶ προσεκύνει.

κη'. Κηρινθίανοί (18)· οἱ καὶ Μερινθίανοί· οὗτοι
ἀπὸ Κηρίνθου, καὶ Μερίνθου, Ἰουδαῖοί τινες, τὴν
περιτομὴν ἀρχοῦντες, τὸν τε κόσμον ὑπ' ἀγγέλων
γεγενῆσθαι, Ἰησοῦν δὲ κατὰ προκοπὴν Χριστὸν κε-
κλῆσθαι ἔλεγον ι.

ε Cod. S. Hil. in marg. ex emend. τῶν Νικολαϊτῶν διαδ. Favet Epiph. in Panar. ἢ R. 2508 δὲ ποιή-
σασα, favet in Panario. ¹ Desunt hæc in R. 2508. Cod. S. Hil. ἐδίδαξεν σέβασθαι ταύτας; at ex emen-
datione. ⁱ Reg. 2508 κατὰ προκοπὴν δὲ Χριστὸν κεκλ. ἔλεγον.

VARIAE LECTIONES.

ε Cod. S. Hil. in marg. ex emend. τῶν Νικολαϊτῶν διαδ. Favet Epiph. in Panar. ἢ R. 2508 δὲ ποιή-
σασα, favet in Panario. ¹ Desunt hæc in R. 2508. Cod. S. Hil. ἐδίδαξεν σέβασθαι ταύτας; at ex emen-
datione. ⁱ Reg. 2508 κατὰ προκοπὴν δὲ Χριστὸν κεκλ. ἔλεγον.

NOTÆ.

addidit ψυχικῶν, animalium, qui propria electione
boni evaderent vel mali, Fabricatorem orbis Dei
nomen sibi arrogasse. Judæis dedisse legem, et
prophetis aspirasse: Patrem vero, ut ejus impe-
rium everteret, misisse Jesum, Salvatorem, Chri-
stum, qui testamentum aliud cum electis sanciret.
Hunc non accepisse veram carnem, quippe quæ
materiæ portio esset, nec ad hominis naturam per-
tineret; ac proinde resurrectionem carnis non
fore. Ordinem ecclesiasticum sic eos perturbasse
ait Tertullianus lib. De præscript. c. 41, Ut alius
hodie esset apud eos episcopus cras alius: hodie
diaconus, qui cras lector: hodie presbyter cras lai-
cus. Hinc est quod martyr Ignatius observantiam
episcopis haberi præsertim inculcat. Baptismi
ritum varie adulteraverant, quod etiam facinus
Montanistarum plurimi æmulati sunt. Libros pene
infinitos sub eumentis nominibus cuderunt, Evan-
gelia Evæ, Salomes, Petri, Jacobi, secundum He-
bræos, secundum Ægyptios, conciones Petri,
Pauli: libros item de infantia Salvatoris, Noeæ
uxoris Noe, Prophetias Parchor seu Barcoph,
Cham, Zoroastris, Hydaspis, Ostranis, Orphæi, et
aliorum, de quibus Porphyrius queritur in Vita
Plotini.

(17) Asianus Carpocrates non erat, sed Alexan-
drinus, ut testatur Clemens lib. xxxi Stromat. et
ex eo Theodoretus. Hunc Celsus, teste Origene
lib. v contra ipsum, institutum esse aiebatur a Sa-
lome, cujus scilicet Evangelium, quod secundum

82 qui longe omnes turpitudinis et execrandaæ foedi-
tatis vesania ac furore superarunt. Porro Stratotici,
seu Militares, in Ægypto dicuntur, et Phibionitæ;
in superioribus vero locis Socratitæ; in aliis par-
tibus Zacchæi. Sunt qui eos Choddianos nominent,
alii demum Borboritas appellant. Hi Barbelo et
Bero jactitant.

27. Carpocratiani, a Carpocrate quodam Asia-
tico dicti, qui ad omne turpitudinis ac flagitiorum
genus discipulos informabat. Ac nisi quis, aiebat,
omnia percurreret, omniumque dæmonum et
angelorum voluntati satisfecerit, supremum in
cælum evehi non potest, neque Principatus,
Potestatesque transcendere. Asserebat idem
Jesum animam mente præditam assumpsisse; qui
cum cælestia noverit, ea hominibus annuntiaret:
ac si quis eadem, quæ Jesus, faciat, illi parcom
fore. Demum legem una cum mortuorum resur-
rectione rejiciebat, quemadmodum et Simoniani,
cæterique omnes quos percensui. Ex hujus grege
Marcellina illa Romæ fuit. Idem quoque Jesu, Pau-
lique, necnon Homeri, et Pythagoræ imagines
clanculum fingens, suscitibus eas et adoratione pro-
sequabatur.

28. Cerinthiani, qui et Merinthiani, a Cerintho
et Merintho, Judaici generis homines circumci-
sione gloriantur. Mundum ab angelis fabricatum
dicebant; Jesum vero virtutis progressu ad Christi
C nominis dignitatem evectum.

Ægyptios dicebat, Carpocratiani multi faciebant.
Hæc hæresis sub Aniceto pontifice et Adriano imp.
Marcellinæ opera Romæ innotuit; a quo Marcel-
liniani quoque dicti sunt, ut narrat Origenes loc.
cit. Clemens Alex. scribit, lib. iii Strom., Epipha-
nem Carpocratis filium, cum 17 anno ætatis in
Cephalenia obiisset, divinos ibidem honores obti-
nuisse.

(18) Epiphanius in Panario, et Philastrius scri-
bunt Cerinthum variorum tumultuum, qui in
Actis apost. leguntur, auctorem fuisse. Quod si
verum est, ad summam ætatem ille vixerit oportet.
Nam Joanni evangelistæ superstes fuit: quan-
doquidem Dionysius Alexand. apud Euseb. l. iii
Hist. c. 28, testatur eum ex libro Apocalypsis
millenarii regni Christi fabulam confirmasse. Ex
Irenæo tamen constat, Nicolaitas multo prius illo
emersisse, et eadem ferme sensisse. Aiebat itaque
Jesum fabricatoris orbis esse filium, hoc est, merum
hominem, ex Joseph et Maria genitum, in quem
Christus ab ea principalitate, quæ est super omnia,
in columbæ specie descenderit, manseritque usque
ad passionem. Christus enim Gnosticis nihil a Spi-
ritu sancto discrepabat. Evangelium Matthæi ea
parte mutilaverat, qua Jesus ex Virgine natus di-
citur. Legem tametsi latam a Fabricatore, jubebat
observare, totamque in terreno Christi regno ali-
quando observandam dicebat. Hinc erga Paulum
apostolum semper infensus fuit.

29. Nazareni, Christum Jesum confitentur Dei Filium esse; at juxta legem in omnibus vivunt.

30. Ebionæi, ad Corinthianos quos modo nominavi, ac Nazarenos, proxime accedunt. Quibus eum etiam Sampsonum ac Elcesæorum hæresis aliqua ex parte convenit. Illi Christum in cælo creatum affirmant, sanctumque Spiritum. Christum in Adam primum habitasse, eumque aliquandiu deseruisse, ac rursum in ipsum subisse, atque idem fecisse in suo secundum carnem adventu. Etsi Judæi sunt, Evangeliiis tamen utuntur. Carnium esum detestantur. Aquam pro Deo venerantur. Christum in illo suo in carne adventu, uti diximus, hominem induisse aiunt. Aquis se identidem, tam hieme, quam æstate lavant, ad purificationem scilicet, veluti Samaritæ.

31. Valentiniæ, carnis resurrectionem negant.

κθ'. Ναζωραῖοι· οἱ Χριστὸν ὁμολογοῦσιν Ἰησοῦν Υἱὸν Θεοῦ· πάντα δὲ κατὰ νόμον πολιτευόμενοι.

λ'. Ἐβιωναῖοι· παραπλήσιοι τοῖς προσηρημένοις Κηρινθιανοῖς καὶ Ναζωραίοις· συνήφθη δὲ κατὰ τὴν ἡμῶν Σαμψαίων καὶ Ἐλκεσαίων ἀρεσις, οἱ Χριστὸν φασιν ἐκτίσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνδημήσαντα δὲ Χριστὸν ἐν τῷ Ἀδάμ, καὶ κατὰ καιρὸν ἐκδυόμενον αὐτὸν τὸν Ἀδάμ κ, καὶ πάλιν ἐνδυόμενον, τὸ αὐτὸ φασιν ἀποτετελεχέναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ. Ἰουδαῖοι δὲ ὄντες, Εὐαγγελίοις κέχρηται. Σαρκοφαγίαν δὲ βδελύσσονται. Τὸ ὕδωρ ἀντὶ Θεοῦ ἔχουσι. Τὸν δὲ Χριστὸν, ἄνθρωπον ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἐνδεδύσθαι, ὡς ἔφη. Συνεχῶς βαπτίζονται ἐν τοῖς ὕδασι, θέρους τε καὶ χειμῶνος, εἰς ἀγνισμόν δῆθεν, ὡσπερ οἱ Σαμαρεῖται.

λα'. Οὐαλεντινιανοὶ (20)· οἱ σαρκὸς μὲν ἀπαγο-

ARIÆ LECTIONES.

Sic lego ex Epiph. et cum vet. interp. qui posuit, et rursus secundum tempus exuentem ipsum Adam, et rursus induentem

NOTÆ

(19) Prisci de Judæa Christiani Nazareni dicti sunt; quia Dominus Jesus Nazarenus erat. Illi cum ante excidium Hierosolymorum, concedentibus apostolis, cæremonias legis sectati essent, nepotes ipsorum, qui trans Jordanem habitabant, pristinos mores, ac præsertim circumcisionem, retinuerant; quippe cum essent de semine Abraham, et cognati Domini secundum carnem. Traditiones vero Scribarum eos respuisse, et erga Paulum apostolum, gentiumque aliarum Christianos bene affectos fuisse, docet nos Hieronymus in priora verba cap. ix Isaie, Nazareni, inquit, hunc locum ita explicare conantur. Adveniente Christo, et prædicatione illius coruscante, prima terra Zabulon, et terra Nephtalim, Scribarum et Pharisæorum est erroribus liberata, et gravissimum traditionum Judaicarum jugum excussit. Postea autem per Evangelium apostoli Pauli, qui novissimus apostolorum omnium fuit, ingravata est, id est multiplicata prædicatio, et in terminos gentium et viam universi maris Christi Evangelium splenduit. Deinde omnis orbis, qui ante ambulabat, vel sedebat in tenebris, et idololatriæ, et mortis vinculis tenebatur, clarum Evangeliorum lumen aspexit. Epiphanius dubitabat, utrum Christum purum esse hominem, veluti Ebionitæ, putarent; an etiam ex Virgine natum: Hieronymus vero nullum alium eis nævum impingit, nisi quod, cum crederent in Christum, legis tamen cæremonias tenebant. Usque hodie, inquit, per totas Orientis synagogas hæresis est Minæorum (hæreticos Rabbini vocant מִינָיִם) et a Pharisæis nunc usque damnatur, quos vulgo Nazareos appellant. Qui credunt in Christum Filium Dei, natum de Virgine Maria, et eum dicunt esse, qui sub Pontio Pilato passus est, et resurrexit, in quem et nos credimus. Juxta simpliciore[m] veterum Christianorum professionem; quam illi apud se servarant, credere in Christum Dei Filium, idem erat, ac credere Christum esse verum Deum: unde subjunxit, in quem et nos credimus. Idque eo maxime, quod ut modo recitabamus, Nazareni fidem gentium a quibus Christus seu verus Deus coleretur, laudarent. Sed et hoc suadet magis altera eorum interpretatio, quam refert Hieronymus in hæc Isaie verba cap. xiii, 15: Dominum exercituum in ipsum sanctificate, et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, et in petram scandali

duabus domibus Israel. Hæc quæ de supremo ΠΙΤΤΩ ΠΙΤΤΩ, Domino exercituum prænantia sunt, de Domino Jesu Nazareni interpretabantur: *Duas domus, inquit, Nazareni, qui Christum ita recipiunt, ut observationes legis non amittant; duas familias interpretantur, Sammai et Hillel, ex quibus orti sunt Scribæ et Pharisæi . . . quorum prior dissipator interpretatur, sequens profanus; eo quod per traditiones et δευτερώσεις suas legis præcepta dissipaverint et maculaverint: et has esse duas domus, quæ Salvatorem non receperint, qui factus sit in ruinam et in scandalum.* Ex his evincitur Theodoretum errores Nazarenis imputasse Ebionitarum proprios. Sic subjungit illos Evangelium Petri legere: id quod Epiphanius solis Ebionitis attribuit. Unde nec Justinus, nec Irenæus, nec Origenes Nazarenos refutasse censendi sunt, nisi ubi Ebionitas propter cæremonias legis coarguerunt. Nazareni Evangelium Matthæi Hebraicum πληρέστατον, integerrimum, legebant, inquit Epiphanius, hæc. 29 et 30, Ebionitæ mutilum, demptis iis quibus Christi proavum series, et generatio ex Virgine enuntiantur. Origenes, lib. ii *Cont. Cels.*, priores Christianos ait vocitatos Ebionæos fuisse propter paupertatis studium; itemque Ebionæos alios Christum de Virgine natum dixisse; alios, qui ex Joseph et Maria. Mysteria quotannis, in Paschate scilicet, pane azymo, et aqua nuda perungebant, Dominicam vero diem præter Sabbatum colebant.

(20) Clemens Alex. tradit lib. vii *Strom.*, Valentinum prodiisse tempore Adriani et usque ad Antonini senioris ætatem perseverasse, et sicut Basilides Glauciæ interpretis Petri magisterio gloriabatur, ita et Valentinum, Theobadis, qui familiaris Pauli fuerat. Romam venit sub Hygino, inquit Irenæus l. iii c. 4, increvit sub Pio, et prorogavit usque ad Anicetum. Non ergo postquam Roma digressus in Cyprum insulam appulerat, hæresim prædicare cœpit, ut Epiphanius scripsit. Triginta æones intra divinitatis πλήρωμα, plenitudinem, sinit; non tamen ut totidem substantiæ seu dii essent, ut multi post Epiphanium dixere. Id observat Tertullianus lib. contra ipsum: *Valentinus, inquit, veteris opinionis semen nactus, Colorbaso viam deliniavit. Eam postmodum Ptolemæus instravit, nominibus et numeris æonum distinctis in personales substantiis, sed*

ρεύουσιν ἀνάστασιν, Παλαιὰν δὲ ἀθετοῦσι Διαθήκην, καὶ προφήτας ἀναγινώσκοντες, καὶ ὅσα ἄλλα εἰς ὁμοίωσιν δύναται τροπολογεῖσθαι τῆς αὐτῶν αἰρέσεως, δεχόμενοι. Ἐτέρας τινὰς μυθολογίας παρεπιφέρουσι, τριάκοντα αἰώνων ὀνομασίας λέγοντες, ἀρρενοθηλείας τε ὁμοῦ καὶ ἐκ πατρὸς τῶν ὅλων γεγεννημένους ¹, οὓς καὶ θεοὺς νομίζουσι, καὶ αἰῶνας. Τὸν δὲ Χριστὸν ἀπ' οὐρανοῦ ἐνηνοχέναι τὴν σάρκα, καὶ ὡς διὰ σωλήνος τῆς Μαρίας διαπεπεραχέναι.

λβ'. Σεκουνδιανοί (21) · οἷς συνάπτεται Ἐπιφανῆς ^m καὶ Ἰσιδωρος, ταῖς αὐταῖς καχρημένοι συζυγίαις, τὰ ὅμοια ⁿ Οὐαλεντίνῳ πεφρονηκότες· ἕτερα δὲ παρ' αὐτῶν ποσῶς διηγούμενοι. Ἀπαγορεύουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν σάρκα.

λγ'. Πτολεμαῖος · μαθητὰ καὶ αὐτοὶ ὄντες Οὐαλεν-

A Vetus improbant Testamentum; prophetas tamen legunt: cæteraque omnia, quæ ad ipsorum hæresim per figuram et tropum accommodari possunt, easuscipiunt. Quasdam autem alias fabulas addiderunt, triginta æonum nomina commemorantes, simulque masculo-feminas a Patre universorum productos, quos et deos, et æones esse existimant. Demum Christum e cælo corpus detulisse, ac per Mariam velut per tubum transiisse.

84 32. Secundiani, eorumque socii Epiphanes et Isidorus, easdem æonum syzygias admittentes, cum Valentino consentiunt; in eis tamen exponendis et enarrandis obscenitates varias exercere docuerunt. Carnem etiam et ipsi improbant.

B 53. Ptolemaitæ et ipsi discipuli Valentini, quibus-

VARIÆ LECTIONES.

¹ Al. γεγεννημένους. ^m R. 2508 Ἐπιφάνιος. ⁿ Ib. ταῖς ὁμοίαις. Cod. S. Hil. secunda manu, τὰ ὅμοια Οὐαλ. πεφρονηκότες et in fine, τὴν σάρκα μὴ ἔχειν ἀνάστασιν. R. 2930 ἀπαγορεύουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν σάρκα οἶονται.

NOTÆ

extra Deum determinatas, quas Valentinus in ipsa summa divinitatis, ut sensus et affectus et motus, incluserat. Deduxit et Heracleon inde tramites quosdam, et Secundus, et Marcus. Mox subiungit: Ita nusquam Valentinus, et tamen Valentiniani, qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochiæ Axionicus memoriam Valentini integra custodia regularum ejus conservatur. Profecto ex Epitome Theologiæ Orientalis, quæ post opera Clementis Alex. Græce exstat, apparet Valentinum πλήρωμα, plenitudinem, sive æonum collectionem ταυτότητος, identitatis, nomine significasse. Quocirca Origenes, tom. I in Joan. ait, juxta Valentinianos Verbum nihil esse præter prolationem Patris, quæ nec subsistentiam, nec substantiam habeat, ὑπόστασιν αὐτῷ οὐ διδόντων, οὐδὲ οὐσίαν. Sic Athanas, epist. ad Epict., Valentinus de Patre et Filio et Spiritu sancto idem sensit, quod Noëtus et Sabellius. Ille veteris erroris semen nactus, tricesimum Æonem, Sophiam seu Sapientiam, extra pleroma decessasse fabulabatur, et per ἐνθύμησιν, conceptionem quamdam informem, materiam composuisse, et angelos, præsertimque fabricatorem orbis edidisse, qui fuerit imago τοῦ μονογενοῦς, unigeniti, imo et Patris. Hunc ut qui ψυχικός, animalis, solummodo esset, non spiritualis, cum impervestigabilem Patrem non nossent, se pro Deo venditasse, legemque Moysi tradidisse. Hominis vero formationem sic narrabat: Orbis opifex, sumpto terræ pulvere, hoc est non aridæ quidem, sed multiformis materiæ parte, animam terrestrem, materialem, rationis expertem, ejusdemque ac brutorum substantiæ, ipsi indidit. Hic porro ipse est homo factus ad imaginem: ὁ δὲ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ αὐτοῦ δημιουργοῦ. Qui vero est ad similitudinem ipsius Opificis, ille est quem ipsi insufflavit et inseruit. . . . qua per angelos ei quidpiam substantiæ suæ injecit. Ἄνθρωπος γοῦν ἐστὶν ἐν ἀνθρώπῳ, ψυχικός ἐν χοϊκῷ, οὐ μέρει μέρος, ἀλλ' ὅλῳ ὅλος συνών. Homo igitur est in homine, animalis in homine terreno, non ut pars cum parte, sed ut totum cum toto. Ἔσχε δὲ ὁ Ἀδάμ ἀδύλωσ αὐτῷ ὑπὸ τῆς σοφίας ἐνσπάρξεν τὸ σπέρμα πνευματικὸν εἰς τὴν ψυχὴν. Adamus autem spirituale semen habuit, quod Sophia clam in ipso seminaverat. En Trinitatem illam generum, ut cum Tertulliano loquar, de quibus dictum est in Gnosticis. Porro aiebat parentes primos e quarto in quo creati erant, in tertium cælum, hoc est in paradysum, deductos ob peccatum, dehinc in terram

ætrusos fuisse, adjecta corporibus eorum carne, quam tunicis pelliceis Scriptura significarit. Quamobrem resurrectionem carnis non fore, sed corpus duntaxat surrecturum. Duplicem subinde Jesum cum Nicolaitis et Cerintho posuit; alium, qui missus esset ab Æonibus, ut Sapientiam ad pleroma revocaret, quique idem esset, ac conjugatio secunda, νοῦς καὶ ἀλήθεια, intellectus et veritas, spiritus item cognitionis et spiritus amoris, qui in pleromate μονογενῆς, unigenitus, appellatur; inter res conditas πρωτότοκος, primogenitus; uti demum plenus æonibus prodierit Sophiæ consolandi et reducendi gratia. Παράκλητος, Paracletus, consolator, et Σωτήρ, Salvator: alium rursus Jesum hominem ab opifice procreatum, in quo supernus Jesus requieverit, quique cognominatus sit Christus ab inhabitante in se Christo, hoc est secunda illa conjugatione, quæ λόγος καὶ ζωὴ, verbum et vita nuncupatur. Hunc Jesum superiorem a Jesu homine secessisse, ut mors ejus corpori deminaretur, quod præsentem vitam et Salvatore neutiquam fieri poterat. Hæc dixisse Valentinianos tradunt Theodotus, Irenæus, Tertullianus et alii. Insuper Jesu hominis corpus, cum animalis substantiæ esset, utpote formatum in cælis ab Opifice, per Mariam velut per canalem transiisse; at nihilominus singulari modo passum esse. Fatum admittebant, ejus administræ essent virtutes invisibiles, sibi mutuo contrariæ, quibus fabricator astrorum motus commisisset: nulla vero fatum virtute valere in eos, qui baptismum susceperint. Hieronymus in cap. iv Epist. ad Ephes. Valentinum duo baptismata contendisse ait, et non explicat.

(21) Epiphanes Carpocrati, et Isidorus Basilidi, parentibus suis, non secundo Valentini discipulo, adhæserunt. Epiphanes plane jam obierat, quando Secundus Valentini, seu Ptolemæi placita novis commentis auxit. Tertullianus, lib. Cont. Valentin. c. 4, Secundum post Heracleonem et Ptolemæum ponit. Ptolemæum autem ait eundem in Deo substantias, quot Valentinus æones, finxisse. At, Irenæo teste lib. 1, c. 6, primo æoni βυθῶ, abyssos, duas veluti conjuges adjunxit, σιγήν, sive ἐννοειν, perceptionem, et θέλησιν, voluntatem, ut Deus primum æones alios emittere ex se cogitarit tum id postea voluntate egerit, nec proinde; ut observat Irenæus, μονογενῆς, Unigenitus, coævus Patri fuerit.

cum Flora conjungitur. Hi quoque eadem cum Valentino et Secundianis de syzygiis, seu conjugationibus astruunt: in quibusdam ab illis discrepant.

Atque hæc est tomi secundi libri primi tredecim hæresum recapitulatio.

Quæ vero sequuntur hæreses 13, in hoc tertio tomo reperiuntur.

34. Marcosæi [a Marco dicti sunt]. Marcus enim quidem Colorbasi condiscipulus fuit, qui et ipse duo principia invexit. Resurrectionem mortuorum negavit. Utebatur ejusmodi præstigiis, ut certis carminibus poculorum liquorem in cæruleum purpureumque colorem verteret, quibus sacris deceptas mulierculas initiabat. Idem ex viginti quatuor elementis, perinde ac Valentinus, universa pendere vult.

36. Colorbasæi. Colorbasus iste easdem pene opiniones amplexus est; in quibusdam tamen dissidet ab aliis hæresibus, Marci videlicet et Valentini. Siquidem emissiones æonum et ogdoadas alio modo tradidit.

35. Heracleonitæ. Hi quoque in commentitiis ogdoadibus explicandis a Marci, Ptolomæi, et Valentini, cæterorumque mente recessisse videntur. Suos porro sub ipsum vitæ exitum, eodem quo Marcus ritu, oleo, opobalsamo, et aqua in caput infusus, redimunt; in quo invocationes quasdam **85** Hebraicis verbis admurmurant super caput ejus qui redimitur.

37. Ophitæ serpentem venerantur, eumque esse Christum putant. Porro naturalem serpentem, seu reptile quod colunt, in cista quadam servant.

τίνου, οἷς συνάπτεται ἡ Φλόρα· τὰ αὐτὰ δὲ περὶ τῶν συζυγιῶν καὶ οὗτοι λέγουσι, καθάπερ Οὐαλεντινιανοὶ καὶ Σεκουνδιανοὶ· κατὰ τι δὲ καὶ οὗτοι διαφέρονται.

Αὕτη καὶ τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν ιγ' ἀνακεφαλαιώσις.

Τὰ δὲ ἐνεσσι καὶ ἐν τῷ γ' τούτῳ τόμῳ, ἐν ᾧ εἰσὶν αἰρέσεις ιγ'.

λδ'. Μαρκωσαῖοι (22)· Μάρκος ὁ τις γεγένηται Κολορθάσου συμφοιτητῆς, δύο ἀρχὰς καὶ οὗτος παρεισάγων. Ἄθετεῖ δὲ νεκρῶν ἀνάστασιν. Φαντασίας δὲ τινὰς δι' ἐκπωμάτων ἐξ ἐπαιδῆς εἰς κυάνεον χρώμα καὶ πορφυραῖον μεταβάλλων, ἐμυσταγώγει τὰς ἀπατωμένας γυναῖκας. Καὶ αὐτὸς δὲ τῶν εἴκοσι τεσσάρων στοιχείων βούλεται τὰ πάντα ἡγεῖσθαι, ὁμοίως τῷ Οὐαλεντίνῳ.

λε'. Κολορθασαῖοι ρ. Καὶ οὗτος ὁ Κολορθασος ὡσαύτως τὰ αὐτὰ διηγούμενος, κατὰ τι δὲ διαφερόμενος πρὸς ἄλλας αἰρέσεις· φημί δὲ πρὸς τὰς περὶ Μάρκον καὶ Οὐαλεντίνον· τὰς προβολὰς καὶ ὀγδοάδας ἐτέρως ἐδίδαξεν.

λς'. Ἡρακλεωνῖται (23)· καὶ οὗτοι τῇ τῶν ὀγδοάδων φαίνονται μυθολογία στοιχοῦντες, ἐτέρως παρὰ τὸν Μάρκον, καὶ Πτολεμαῖον, καὶ Οὐαλεντίνον, καὶ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῇ τελευτῇ τοὺς παρ' αὐτῶν τελευτῶντας ὁμοίως τῷ Μάρκῳ λυτροῦνται· δι' ἐλαίου ὀποθαλάμου ρ, καὶ ὕδατος· ἐπικλήσεις τινὰς Ἑβραϊκαῖς λέξεσιν ἐπιλέγοντες τῇ κεφαλῇ τοῦ δῆθεν λυτρομένου.

λδ'. Ὀφῖται (24)· οἱ τὸν ὄφιν δοξάζοντες, καὶ τοῦτον Χριστὸν ἡγούμενοι, ἔχοντες δὲ φύσει ὄφιν, τὸ ἔρπετόν, ἐν κίστῃ τινί.

VARIAE LECTIONES.

* Cod. S. Hil 2 manu, ἀπὸ Μάρκο. Μαρκ. ρ Als. Κολορθασαῖοι vel Κολοθάρσιοι. ρ Mss. ἀπὸ βαλσάμου: a Epiph. in *Panario* scripsit: οἱ δὲ μῦρον τὸ λεγόμενον ὀποθάλαμου, etc.

NOTÆ.

(22) Hieronymus epist. 29, tanquam ex Irenæo scribit, *Marcum quemdam de Basilidis Gnostici stirpe descendente, primum in Gallias venisse, et eas partes, per quas Rhodanus et Garumna fluunt, doctrina sua maculasse. Inde Pyrenæum cum transiisset, Hispanias occupasse.* Idem repetit ad cap. LXIV Isaia, ubi et Ægyptium eum fuisse addit. Marcum Basilidis placita, eorumque tradendorum methodum, quam ille a Pythagoreis acceperat, præstigiisque, et perditos mores persecutum tradit Irenæus, nusquam vero in Gallias aut Hispanias migrasse. Ejus solummodo discipulos indicat (lib. 1, c. 19) *mulieres multas seduxisse in regionibus Rhodanensibus.* Pests hæc Hieronymi ætate, totas intra Pyrenæum (inquit epist. 29, et *Oceæum vastabat provincias, Priscilliani nimirum opera, ut colligitur ex ejusdem epistola ad Ctesiph.* nec non ex Severo Sulpitio, qui Priscillianistarum primordia *Marcum in Hispanias intulisse, scribit, Ægypto profectum, Memphi ortum. Cujus auditores fuerunt Agape quædam non ignobilis mulier, et Rhetor Helpidus. Ab his Priscillianus est institutus, etc.* Ex hoc loco, ut ex Epiphano, qui narrat parum abfuisse, quin, dum in Ægypto ageret, muliercularum quarundam artibus in eam hæresim impegerit, Baronius, ad ann. 381, intulit Marcum circa tempora Epiphani in Hesperias regiones migrasse; quæ tamen osci-

tantia ex Irenæo et Hieronymo satis coarguitur. Et Pagius ex Sulpitii verbis collegit ab alio saltem, cui nomen quoque Marco esset, hæresim Gnosticorum invectam in Hispanias fuisse. Quidni vero hic auctor rationes temporum haud satis sit assecutus, et pro more suo res longo intervallo remotas composuerit? Epiphanius in *Panario* Marcosæis attribuit diversarum sectarum portenta, quæ Irenæus lib. 1 a cap. 15 ad 18, omissis auctorum nominibus consarcinavit. Sic quoque Colorbaso alios errores affingit, quos idem Irenæus a diversis itidem hæreticis profectos tradit. Epiphano concinit Theodoretus, nihil eo accuratior in prisca hæresibus explicandis. A Marco Colorbasum non separat Irenæus, at Colorbasum alteri prævisse innuit, ut et Tertullianus.

(23) Heracleonem auctor Appendicis ad librum Tertulliani *De præscript. Valentino paria sentire scribit, sed novitate pronuntiationis vult videri alia sentire.* Marci scilicet methodum æmulando, ὁμοίως τῷ Μάρκῳ, ut loquitur Epiphanius in *Panario*; ubi tamen ex Irenæo multa congerit, quæ vel a Marco, vel ab Heracleone tradita esse nequidem insinuat Irenæus.

(24) De Ophitis varie varii scripserunt propter varios sensus quibus Gnostici historiam serpentis a quo Adamus deceptus est, exceperunt. Quas

λη'. Καϊανοί· ὅμα ταῖς ἄλλαις ὡσαύτως ταῖς τὸν νόμον ἀθετούσαις αἰρέσεσιν, καὶ τὸν λαλήσαντα ἐν νόμῳ, τὰ αὐτὰ φρονούσι. Σαρκὸς μὲν ἀνάστασιν ἀρνούμενοι, τὸν δὲ Κάϊν δοξάζουσι, λέγοντες αὐτὸν τῆς ἰσχυροτέρας εἶναι δυνάμεως. Ἄμα καὶ τὸν Ἰουδαίαν ἐκθειάζουσι ὁμοῦ καὶ τοὺς περὶ Κωρὲ, καὶ Δαθάν, καὶ Ἀβειρώμ, καὶ τοὺς Σοδομίτας.

λθ'. Σηθιανοί (25)· οὗτοι πάλιν τὸν Σηθ δοξάζουσι φάσκοντες αὐτὸν εἶναι ἐκ τῆς ἄνω μητρὸς, μεταμληθείσης ἐφ' οἷς τοὺς περὶ Κάϊν προσβάλετο. Εἶτα μετὰ τὸ τὸν Κάϊν ἀποβληθῆναι, καὶ τὸν Ἀβὲλ ἀποκτανθῆναι, συνελθούσης τῷ ἄνω Πατρὶ, καθαρὸν σπέρμα τὸν Σηθ ποιῆσαι, ἐξ οὗπερ λοιπὸν κατήχθη τὸ πᾶν ἀνθρώπινον γένος. Καὶ οὗτοι δὲ ἀρχᾶς, καὶ ἐξουσίας, καὶ ὅσα ἄλλα δογματίζουσι.

μ'. Ἀρχοντικοί· οὗτοι πάλιν εἰς πολλοὺς ἀρχοντας τὸ πᾶν ἀναφέρουσι, καὶ τὰ γενόμενα ἐκ τούτων γεγενῆσθαι λέγουσι. Ἀλίσκονται δὲ καὶ ἐπ' αἰσχρότητι τινι. Σαρκὸς δὲ ἀνάστασιν ἀθετοῦσι, καὶ Παλαιὰν Διαθήκην ἀποβάλλουσι. Κέχρηται δὲ Παλαιᾶ καὶ Νεῆ Διαθήκῃ, ἐκάστην λέξιν πρὸς τὸν ἑαυτῶν νοῦν μεθεοδεύοντες.

μα'. Κερδωνιανοί (26)· οἱ ἀπὸ Κέρδωνος, τοῦ Ἡρακλέωνος διαδεξαμένου τὴν μετοχὴν τῆς πλάνης, προσθέντος δὲ τῇ ἀπάτῃ. Ὁς ἀπὸ τῆς Συρίας εἰς τὴν Ῥώμην μεταστὰς τὸ κήρυγμα ἑαυτοῦ ἐξέθετο ἐν χρόνοις ὕστερον Ἰγίνου ἐπισκόπου· ὅσοι δὲ ἀρχᾶς κηρύττει οὗτος ἐναντίας ἀλλήλαις, μὴ εἶναι τε τὸν Χριστὸν γεννητὸν· ὁμοίως τε καὶ τὴν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετεῖ, καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην.

μβ'. Μαρκωνισταί (27)· Μαρκίων ἀπὸ Πόντου

asserit Irenæus lib. I, c. 34, ut in lib. IV Reg. c. xxviii, ut vel Nus nescio quis fabricatoris orbis filius. Sophiae, æonum postremi, instinctu, serpentis formam indutus, pellexerit hominem ad parentis sui legem violandam, quo boni malique scientiam tandem assequerentur; vel Sophia ipsa serpens facta sit, contrariaque adeo exstiterit factori Adæ, at propter inditam hominibus cognitionem, dictum esse serpentem omnibus sapienterem. Auctor denique Appendicis de hæres. alio modo horum errorem renuntiat. At neuter indicat Ophitas existimasse Christum serpentem illum fuisse. E contra in appendice legitur, eos serpentem pluris, quam Christum, fecisse: Origenes, lib. vi *Contr. Cels.* neminem in eorum sodalitiū admissum esse ait, εἰ μὴ ἀρᾶς θῆται κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, nisi *Jesum ante execraretur*. Aithorum auctorem fuisse Euphratem: qui alius non videtur fuisse ab Euphrate Peratico, a quo *Peratæ. Naasini* quoque, et *Nesteni* dicti sunt a nomine Hebræo נחש *Nahas, serpens*, et a נהשטן *Nehestan*, quo Ezechias serpentem æneum appellavit.

(25) Gnostici, qui tres hominum naturas ex Adamo procreatas dixerunt, ὑλικῶν, *materialium*, seu ἀλόγων, *rationalium expertium*, λογικῶν, *rationalium*, sive animalium, et πνευματικῶν *spiritualium*, primi subinde generis fuisse aiebant Cain, secundi, Abel, tertii, Seth, qui spirituale semen a Sapientia clam inditum conservasset. Alii, Carpocrate duce, ut fert Irenæus, Cainum extulerant, aliosque nefandos homines, quia divinam legem præfracte violando Fabricatori orbis adversos se præbuisent. Judam vero alii, Irenæo teste, prædicabant, quod prodendo Jesum in causa fuerit, ut virtutes mundi quæ salutis hominum obsistebant, vincerentur; vel,

38. Caiani. Idem isti sentiunt ac sectæ quæ legem repudiant, legisque auctorem abnegant. Resurrectionem carnis improbant. Cainum commendant; quem præstantioris cujusdam virtutis fuisse prædicant. Sed et Judam divinis honoribus afficiunt, necnon et Core, et Dathan, et Abirom, et Sodomitas.

39. Sethiani. Hi rursus Sethum mirifice laudant, ipsum ex supernæ parentis pœnitentia, quod Cainum edidisset, procreatum dicentes. Postea cum Cain repudiatus, Abelque occisus fuisset, cum superno Patre congressam, purum semen Sethum produxisse, ex quo deinceps universum hominum genus propagatum sit. Postremo principatus, et potestates, cæteraque, ut alii, omnia statuunt.

40. Archontici. Ad plures principes universa revocant ac quæcunque facta sunt, ab illis orta prædicant. Habent et sædissimæ quoddam libidinis genus: carnis resurrectionem negant: Vetus Testamentum rejiciunt. Utuntur tamen et Veteri et Novo Testamento, verba singula ad suam mentem falso trahentes.

41. Cerdoniani, a Cerdone qui ab Heracleone, quem errorem hauserat, novis inventis auxit. Hic Romam e Syria profectus, Hygini episcopi temporibus sua dogmata disseminavit. Porro duo principia invicem contraria asserit: negat Christum esse vere natum. Mortuorum item resurrectionem ac Vetus Testamentum rejicit.

42. Marcionistæ. Marcio oriundus ex Ponto, patre

NOTÆ.

ut in laudata appendice fertur, quod Jesum Fabricatoris filium necandum tradidisset. Ex Tertulliano, *De bapt. c. 1*, et Hieronymo *ep. 83*, Caiani baptismum sustulerant.

(26) Gnosticam impietatem quarto Ecclesiæ sæculo Eutactus quidam in Armeniam invexit, quam didicerat ab anachoreta Palæstino, qui Petrus vocabatur: hique adeo Archontichorum principes fuerunt. Epiphanius in *Panario* scribit eos baptismum et Eucharistiam abominatos esse, ceu in nomine *Sabaoth*, cælorum tyranni, perficerentur: itemque apocryphos libros complures supposuisse, ut puta *Symphoniam* magnam et ἀναβατικὸν Ἡσαίου, *Ascensionem Isaïæ*. Hieronymus vero, in cap. *LXIV* Isaïæ subindicat postremum hunc librum, ut et Apocalypsim Eliæ, a Basilidianis et Marcosæis confictos esse.

(27) Cerdo Saturnini discipulus Romam venit sub Hygino pontifice, ubi Marcioni hæresim, quam sæpius ejuraverat, infudit. Marcion enim hæresim suam ante non struxit, quam spe recuperandæ communionis amissa, cum ducentis sestertiis, quæ idcirco Ecclesiæ intulerat, in perpetuum dissidium relegatus esset, ut loquitur Tertullianus lib. *De præsc. c. 30*. Utrique hoc caput erroris fuit, unum esse Deum bonum, incognitum, et Patrem Jesu Christi; alium item justum et severum, qui ex materia jam exstante orbem fecerit, legem Judæis sanxerit. Syneros Marcionis discipulus, ut magistri sensum explicatius traderet, præter hæc principia efficientia, materiam cum malo nescio quo spiritu posuit; eo scilicet, quem Tatianus πνεῦμα ὑλικόν, *Spiritum materiale*, vocavit; Platonicè, *turbulentum materiæ animum*. Qua de re præter Eusebium legendus Tert. I. I *Cont. Marc.* Nazian-

86 quidem episcopo natus est ; a quo ob virginis stuprum Ecclesia ejectus, Romam aufugit. Ubi cum ab iis qui tum Ecclesiae praeerant poenitentiam frustra postulasset, catholicam fidem oppugnare instituit. Quamobrem tria esse principia dixit, bonum, justum et malum. Novum Testamentum a Vetere, ut et ejusdem auctore alienum esse docet. Carnis resurrectionem ipse cum suis sustulit. Non unum duntaxat baptisma, sed et duo, et tria, post lapsum indulget. Pro mortuis catechumenis suis baptismum alii suscipiant. Apud istos mulieribus libere baptismum conferre permittitur.

43. Lucianistae. Lucianus quidam, non ille qui nuper Constantino imperante vixit, sed antiquior illo, in omnibus Marcionis doctrinis adhaerescit. Nonnulla quoque adjecit, quae Marcion non tradiderat.

44. Apelleiani. Apelles hic eadem etiam atque Marcionem et Lucianus praedicat. Quidquid conditum est, ipsumque conditorem vituperat. Non tamen tria, ut illi, principia, sed unum tantum invexit, Deumque unum supremum, ac qui nominari nequeat, qui nihilominus Deum alium condiderit. Hunc vero sic conditum, cum malus evasisset, sua prope improbitate mundum creasse.

45. Severiani. Severus hic Apellis assecla, vinum penitus damnat, fingitque ex Satana serpentis speciem habente, et terra simul coeuntibus vitem

δρμώμενος, επισκόπου μὲν υἱός· φθείρας δὲ παρθένον ἀπέδρα διὰ τὸ ἐξεῶσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἀνελθὼν ἐν Ῥώμῃ, ἐπειτα αἰτήσας μετάνοιαν τοὺς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἡγουμένους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μὴ τυγῶν ἐπήρθη κατὰ τῆς πίστεως, καὶ ἰδογματίσεν τρεῖς ἀρχάς, ἀγαθὸν, καὶ δίκαιον, καὶ φαῦλον, εἶναι τε τὴν Καινὴν Διαθήκην ἀλλοτρίαν τῆς Παλαιᾶς, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ λαλήσαντος. Οὕτως τε καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Μαρκιωνισταὶ ἀνάστασιν σαρκὸς ἀθετοῦσι, βάπτισμα δὲ διδόντες, οὐ μόνον ἓν, ἀλλὰ καὶ δύο, καὶ τρία, μετὰ τὸ παραπεσεῖν. Ὑπὲρ δὲ τῶν τεθνεώτων καὶ κατηγουμένων ἄλλοι παρ' αὐτοῖς βαπτίζονται. Ἀδεῶς δὲ καὶ παρ' αὐτοῖς γυναῖκες ἐπιτρέπονται λουτρὸν δίδοναι.

μγ'. Λουκιανισταὶ (28)· Λουκιανός τις, οὐχ ὁ νῦν ἐν χρόνῳ Κωνσταντίνου γενόμενος, ἀλλ' ἀρχαιότερος, πάντα κατὰ τὸν Μαρκίωνα ἰδογματίσει. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἕτερα τινὰ παρὰ τὸν Μαρκίωνα δῆθεν ἰδογματίζουσιν.

μδ'. Ἀπελλιανοὶ (29)· καὶ οὗτος ὁ Ἀπελλῆς τὰ ὅμοια Μαρκίῳ καὶ Λουκιανῷ ἰδογματίζει. Κακίζει τὴν πᾶσαν κτίσιν καὶ τὸν πεποιηκότα. Οὐχ ὁμοίως δὲ τούτοις τρεῖς ἀρχάς ὑπηγήσατο, ἀλλὰ μίαν μὲν ἀρχὴν ἴ, καὶ ἓνα θεὸν, ὄντα ἀνώτατον, καὶ ἀκατονόμαστον· τοῦτον δὲ τὸν ἓνα πεποιηθέναι ἄλλον. Καὶ οὗτος, φησὶν, ὁ γεγωνῶς, πονηρὸς εὐρεθεὶς, τῇ αὐτοῦ φαυλότητι τὸν κόσμον ἐποίησεν.

με'. Σευηριανοὶ (30)· Σευῆρος τις πάλιν, τῷ Ἀπελλῆ ἐποχούμενος, τὸν οἶνον ἀποβάλλεται, καὶ τὴν ἀμπελον ἐκ τοῦ δρακοντοειδοῦς Σατάν καὶ γῆς μυθολο-

VARIAE LECTIONES.

† R. 2508 ἐν ἀρχῇ

NOTÆ.

zenus, orat 23 et 37, Marcionem et Cerdonem iis accenset, qui xxx æones invexere : at Tertullianus e contra ait cap. 5 : *Marcione liberaliorem Valentinum fuisse, qui ausus est duos concipere, Bythum et Sigen, cum usque ad xxx æonum fetus, tanquam Æoniæ scrofæ examen divinitatis effudit.* Cæterum orat. 27 Theologi, ubi legitur, Μαρκίωνος τὸν ἐκ στοιχείων καὶ ἀριθμῶν θεόν· *Deum Marcioni sex elementis constatum, pro Μαρκίωνος, scribendum puto Μάρκου, Marci, de quo supra actum est.* Solam speciem carnis τῷ δοχεῖν, Christo concessit, ne qui boni principii esset, a sævo cosmocratore quidquam acceperit. Exinde resurrectionem carnis negabat ; quinimo nuptias juxta Saturnini disciplinam improbat. Unde Septimius, lib. 1 contra ipsum et lib. *De exhort. castit.,* *Castratorem carnis eum vocitat, ejusque discipulos alienos spadones.* Uno verbo non novos errores et ritus cudit, sed veteres, resectis variis ineptiis, confirmavit. Adhæc Evangelium Lucæ et tredecim Epistolas Pauli multis in locis mutilavit et vitiavit : nec ullos præterea libros sacros agnovit. Simile facinus a Valentino admissum testatur Origenes lib. 11 *Cont. Cels.* Tertullianus tandem lib. *De præscript.* hoc de Marcione recitat : *Postmodum poenitentiam confessus est. Cum conditioni sibi datæ non occurrit, ita pacem recepturus, si cæteros quoque, quos perditioni erudiisset, Ecclesiæ restitueret, morte præventus est.*

(28) Quem Lucianum Epiphanius, Tertullianus lib. 11 *De resur. carn.* Origenes, lib. 11 *Cont. Cels.* et auctor Append. ad lib. *De præscript.* Lucanum nominant. Epiphanius in *Panario* ait eum a magi-

tro dissensisse, docendo non nubere, ne fabricator orbis locupletior fieret, quod tamen etiam fuisse Marcionis et aliorum Gnosticorum dogma ostendimus. Auctor Appendicis ait, Lucanum immortalitati animæ detraxisse, quam Marcion fore salvam dixerat. Lucanus scilicet animam ὑλικήν, *materialem et terrenam,* docuit interituram, qualem omnes alii hæretici hominis corpori assignarant : nec proinde dissensit a Marcione.

(29) Apelles Marcionis auditor, *sed lapsus in femina,* inquit Tertullianus lib. *De præsc.* c. 30, *desertor continentiae Marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam recessit. Inde post annos regressus non melior, nisi tantum, quæ jam non Marcionites, in alteram feminam impugit ; illam virginem Philumenem, cujus energemate circumventus, quas ab ea didicit, phaneroeis scripsit.* Origenes hom. 2 in *Gen.* paucioribus verbis ait : *Appelles, qui fuit Marcionis discipulus, sed alterius hæresis, quam ejus quam a magistro suscepit.* Rhodon vetustus auctor, Tatiani quondam auditor, apud Eusebium (lib. 5 *Hist.* c. 13) ea confirmat quæ hic tradit Epiphanius. Insuper Apelles docuit corpus Jesu ex siderum substantia et quatuor elementorum qualitatibus constitisse, quibus tandem in ea unde accepta erant resolutis, spiritum ejus redditum cælo : atque adeo nullam fore resurrectionem. Cæterum eos, qui in Crucifixum crederent, salvos futuros, si bonis operibus incumbant.

(30) Severus Tatianum μικρῷ ὑπερον, non multo post secutus, ejus hæresi robur addidit, inquit Eusebius, lib. 14, c. 29. Vetus vero Testa-

γῶν πεφυκέναι, συνελθόντων ἀλλήλοις. Γυναῖκα δὲ παραιτεῖται, φάσκων ἀριστερᾶς δυνάμεως αὐτὴν ὑπάρχειν. Ὀνομασίας δὲ τινὰς ἀρχόντων, καὶ βίβλους ἀποκρύφους παράγει. Ὁμοίως δὲ τοῖς ἄλλοις σαρκὸς ἀνάστασιν ἀθετεῖ καὶ Παλαιὰν Διαθήκην.

μζ'. Τατιανοί· Τατιανὸς οὗτος συνήκμασεν Ἰουστίνῳ τῷ ἀγιωτάτῳ μάρτυρι καὶ φιλοσόφῳ. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ ἀγίου Ἰουστίνου τελευτὴν προσηφθάρη τοῖς τοῦ Μαρκίωνος δόγμασιν, καὶ ἴσα αὐτῷ ἐδογματίσεν, προσθεὶς καὶ ἕτερα παρ' ἐκεῖνον. Ἐλέγετο δὲ ἀπὸ Μεσοποταμίας ὀρμᾶσθαι.

Αὗται αὖ τοῦ πρώτου τόμου, τοῦ β' βιβλίου, αἰρέσεις ιγ'.

Τὰ δὲ ἔνεστιν ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ, τοῦ δευτέρου βιβλίου, αἰρέσεις ιη'.

μζ'. Ἐνκρατιταί, οἱ ἀπόσπασμα τυγχάνοντες Τατιανοῦ, καὶ τὸν γάμον ἀποβάλλονται, τοῦ Σατανᾶ φάσκοντες εἶναι τοῦτον· πᾶσαν δὲ ἀπαγορεύουσιν ἔμφυχοφαγίαν.

μη'. Οἱ Καταφρυγαστῶν (31), καὶ Μοντανιστῶν.

A procreatam fuisse. Muliebrem quoque sexum detrectat, quam a sinistrae potestatis esse dicat. Principum nomina quaedam, ac libros quosdam apocryphos adhibet. In mortuorum resurrectione, Veterique Testamento rejiciendis cum haeresibus aliis convenit.

46. Tatiani. Tatianus hic cum sancto Justino martyre ac philosopho floruit. Post cujus obitum Marcionis dogmatum contagione corruptus, eadem ac ille docuit; aliis tamen praeterea adjectis. Ferunt e Mesopotamia oriundum hunc fuisse.

Haec sunt tomi primi libri secundi haereses tredecim.

B 87 In vero tomo tertio libri secundi haereses decem et octo continentur.

47. Encratitae, Tatiani quaedam derivatio et appendix, nuptias improbant, quas Satanæ tribuunt. Ab animatorum esu abstinendum esse sentiunt.

48. Cataphryges, qui et Montanistae et Asco-

VARIÆ LECTIONES.

Sic Epiph. et Reg. 1; R. 2930 ἀπαγορεύουσιν ἔμφυχον φαγίαν. R. 2570 et S. Hil. ἀπαγορεύοντες.

NOTÆ.

mentum non rejiciebat: sed cum legem, et prophetas, atque Evangelia admitteret, Pauli Epistolas, Actusque apostolorum repudiabat. Tatianus vero, proprium magisterii characterem instituit, inquit Irenæus, lib. 1, cap. 31 et æones quosdam similiter atque hi qui a Valentino sunt, velut fabulam enarrant. Qui vero proprium doctrinæ characterem instituit, is nequaquam totus secundum Valentinum sapuit, uti auctori Appendicis de hæres. placuit. Quinimo Tatianus Saturninum et Marcionem æmulatus est, cum in damnandis nuptiis, tum in prohibendo vini et carniū usu: unde Ἐγκρατιτῶν, seu Continentium nomen sibi arrogarunt; nempe quod Saturninum et Marcionem antea ambiisse prodit Irenæus, lib. 1, cap. 30. Post martyrium sancti Justini Tatianus orationem ad Græcos scripsit, in qua Encraticæ hæresis semina liceat observare. Unum quidem Deum, bonum, qui materiam ediderit ex nihilo, agnoscit: Verbum autem non ab æterno genitum, sed per ratiocinandi facultatem et voluntatem productum, Dei opus, ἔργον, esse, prosilisseque κατὰ μερισμὸν, οὐ κατὰ ἀποκοπήν, separatione, non abscissione, veluti faces ab igne sejunguntur. Materiam esse malorum causam, cujus tenebrosus spiritus, a qua pervaditur, etsi unus et idem manet, varius tamen sit ob varietatem corporum. Quocirca demones non carne quidem, sed tenui materia, ὡς πυρὶς, ὡς ἀέρος, ignis instar, aut aeris, soloque illo materiæ spiritu constare; esseque τῆς ὕλης, καὶ τῆς πονηρίας ἀπαυγασματῶν, materiæ et nequitiae radiationes; quamobrem poenitentiae capaces non esse, ex quo Dei spiritum respuerunt. Hunc materiæ spiritum animam in homine vocitari, et una cum corpore dissolvi: in resurrectione vero, coalescentibus denuo iisdem materiæ partibus, excitandum esse. Et certe Epiphanius fatetur, hæc. 47, Encratitas resurrectionem carnis credidisse. Pergit Tatianus, Deum primis hominibus angelisque spiritum alium adjunxisse, qui jacentem materiæ spiritum erigeret, inditaque immortalitate, sursum transferret; cujus, quia imago Dei et similitudo est, cæleste diversorium sit: sed et hominem ex eo accipere ut vere

homo sit. Quamobrem duo hominum genera distinguit. ψυχικῶν, animalium, quos non secernit ab iis quos ὕλικούς appellat, et spiritualium, Πνεύματι Θεοῦ φρουρουμένων. Cæterum penes utrosque esse virtutem vel vitium persequi, salvos fieri vel reprobari: illum qui demones vincere voluerit, materiæ maledicere debere, hoc est a carnis illecebris animum abstrahere. Atqui inter carnis illecebras, quarum demones esse habiles dixerat, risum et nuptias ponit: ὁ γαμῶν, καὶ παιδοφορῶν, καὶ μοιχεύων, γελῶν τε. Quocirca Græcos sugillat, quod risui indulgerent, et animalia carnis edendæ gratia mactarent. Hoc in tractatu nihil suggerit, quo Adami salutem detrahat, quam tamen alias inferebat, ex his Apostoli verbis ad Rom. v, 16, Quoniam omnes in Adam morimur. Alumni Tatiani Ὑδροπαρασταί, Aquarii, cognominati sunt, quia aquam nudam ad Eucharistiam adhiberent. Nedum in fingendis æonibus Valentinum æmulatus est, sed et in altero præter supremum Deum conditore orbis inducendo, qui legem promulgaverit: καταλύων νόμον, ὡς ἄλλου Θεοῦ, inquit Clemens Alex. in Eccl. prophet. Insuper ex quatuor Evangeliiis unum composuerat, quod διὰ τεσσάρων appellabatur, ex quo tum series avorum Domini, tum cætera, quibus eum veram carnem gessisse declaratur, ademerat; juxta nimirum suæ hæresis et Gnosticæ factionis principia. In commentario Hieronymi in cap. vi Epist. ad Galat. ubi legimus, Tatianus, qui putativam Christi carnem introducens, in Regiis codicibus, et in perantiquo Cluniacensi reperitur Cassianus, qui, etc., quam lectionem esse veram conjicio. Julius Cassianus siquidem Encratita fuit, Valentinianæ sectæ alumnus, et τῆς δοκίσεως ἐξάρχων, Docetarum princeps, seu eorum qui putativam Domino carnem allungebant, ut testatur Clemens Alex. lib. iii Strom. Qui si pensiculatus legatur, invenietur eundem Cassiani librum citare, ex quo Hieronymus argumentum accepit quod confutat. Sed et proclive fuit librariis Tatiani nomen, ubi de Encratitis agebatur, substituere; quia notius erat, quam Julii Cassiani.

(31) Multi dixerunt Phryges existimasse Spiri-

drugetæ, utrumque Testamentum suscipiunt: sed novos quosdam prophetas adjiciunt, Montanum quemdam, ac Priscillam celebrantes.

88 49. Pepuziani, qui et Quintilliani dicuntur, quibus arcedunt Artotyritæ; hæreses duæ. Superioribus quidem illis, hoc est Cataphrygibus, adnumerantur, sed ab eis tamen diversa nonnulla sentiunt: ac Pepuzam, desertum quoddam oppidum, Galatiam inter et Cappadociam, ac Phrygiam situm, divinis honoribus extollunt, eamque Hierosolymam esse dicunt. Est autem et alia Pepuza. Mulieribus magistratus et sacerdotia defuerunt. Sacra faciunt, puerum quidem acubus æreis compungentes, ut solent Cataphryges, ejusque sanguini farina admista, panem conficientes, oblationis participes sunt. Fingunt Pepuzæ Christum olim se Quintillæ, seu etiam Priscillæ,

καὶ Ἀσκοδρουγητῶν· οἵτινες Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην δέχονται· ἑτέρους δὲ προφήτας παρεισάγονται, Μοντανὸν τινα ἀρχοῦντες, καὶ Πρισκίλλαν.

μθ'. Πεπουζιανοὶ, οἱ καὶ Κυντιλλιανοὶ, οἱς συνάπτονται Ἀρτοτυρίται, αἰρέσεις δύο. Ἐξ αὐτῶν μὲν εἰσὶ τῶν Καταφρυγαστῶν· ἕτερα δὲ παρ' ἐκείνους δογματίζουσι, Πέπουζαν πόλιν τινὰ ἀναμέσον Γαλατίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ Φρυγίας ἐκθειάζοντες, καὶ δὴ ταύτην Ἱερουσαλήμ ἡγούμενοι, ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Πέπουζα· γυναιξὶ δὲ ἀποδιδόντες τὸ ἄρχειν καὶ ἱερατεῦειν. Μυοῦνται δὲ τινα, κατακεντοῦντες νέον παῖδα ῥαφίσι χαλκαῖς, ὥσπερ οἱ Καταφρυγαστῶν, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ ἄλευρον^α φυράσαντες, καὶ ἄρτοποιήσαντες, προσφορὰν μεταλαμβάνουσι. **B** Καὶ δὴ τῇ Κυντιλλίᾳ, ἢ Πρισκίλλῃ Χριστὸν ἐκείσε ἐν Πεπούζῃ ἀποκαλύφθαι· ἔν εἶδει θηλείας μυθολογοῦσι. Κέχρηται δὲ ὡσαύτως Παλαιᾷ καὶ Καινῇ

VARIAE LECTIONES.

^α Desunt hæc in Reg. 2. ^β R. 2508 καὶ αἷμα αὐτοῦ ἀλεύρω. ^γ Ibid. ἀποκαλυφθῆναι.

NOTÆ.

tum sanctum incarnatum esse in Montano. Verum Apollinaris Hierapolitanus, Meltiades, et Apollonius apud Euseb. lib. v *Hist.* c. 17 et seqq. hoc solummodo nomine Montanum iacessunt, quod inconditis vocibus prophetam agendo, sibi, non apostolis, eximium Spiritus sancti donum arrogaret. Auctor Append. de hæres. ait, *communem eorum blasphemiam esse, qua in apostolis dicant Spiritum sanctum fuisse, Paracletum non fuisse.* Quod non sic accipiendum est, ut ad instar Gnosticorum Spiritum discreverint a Paracleto. Nam Tertullianus, lib. *De veland virg.* in quo hæresim suam exponit, *Paracleti nomine nihil aliud indicat, nisi vicarium Domini Spiritum sanctum.* Insuper Montanistarum sensum sic explicat: *Justitia primo fuit in rudimentis, natura Deum metuens, deinde per legem et prophetas promovit in infantiam, dehinc per Evangeliam deseruit in juventutem: nunc per Paracletum componitur in maturitatem.* Ita ut, quemadmodum Hieronymus interpretatur epist. 54, *ad extremum Spiritus sanctus in Montanum, Priscam, et Maximillam descenderit, et plenitudinem, quam Paulus non habuerit, abscissus semivir habuerit Montanus.* Ubi nihil aliud significat, nisi insigne prophetiæ munus, propter quod in epistola ad Hebid. quæst. 9, hos omnes abortivos prophetas vocat. Nec aliud usquam innuunt Epiphanius et Eusebius. Hieronymus, rursum epist. 54, ait Montanistas *Trinitatem in unius personæ angustias coarctasse.* Nimirum auctor laudatæ sæpius Appendicis, *Cataphrygum*, inquit, *non una doctrina est. Sunt qui πρὸς (secundum) Proclum dicuntur, et sunt qui secundum Æschinem. Privatam autem blasphemiam illi qui sunt secundum Æschinem, hanc habent, qua adjiciant Christum esse ipsum Patrem et Filium.* Hoc utriusque sectæ discrimen novit Theodoretus: at lib. i3 *Hæret. fabul.* cap. 2, non dubito quin pro Πατρός κλου, scripserit Πρόκλου. Nam Eusebius quem passim sequitur, lib. vi *Hist.*, cap. 20, meminit dissertationis Cæii Romani adversus Proclum. Hic forsitan ille est de quo Tertullianus, lib. i *Cont. Valent.* ait: *Proculus noster, virginis senectæ et eloquentiæ dignitas, etc.* De eodem Proculo loquitur lib. *Ad scapul.* cap. 4. Alterius vero Procli mentionem facit lib. *Contra Prax.*, a quo Procliani dicti sunt;

qui alium a supremo eo conditorem rerum staturat. Num iste Gnosticorum impietati Montani deliria admiscuerit, incertum est. Montanistæ nuptias solvebant, secundas nempe, et triplicem quadragesimam jejunabant. Novatianis præluserant, ut ad omne pene delictum Ecclesiæ fores obserarent, inquit Hieron. epist. 54, ubi et hierarchiam ipsorum recitat, in qua primum locum patriarchæ; secundum *Cenones*; tertium, id est pene ultimum, episcopi tenerent. Orbis occasum in primis Montanum præcinebat, ac millenarium Christi regnum. Hæc canit pseudosibylla octo libris, qui hodieque supersunt, a Phrygibus subjecti. Phrygia scilicet secunda semper vatium parens exstitit, et ut gentiles taceam, non ita pridem ante Montanum pseudoprophetissa, quam Joannes, Apoc. ii, 20, *Jezabelem* appellat, Thyatirenos eorum vicinos dementabat. Ei itaque successerunt Montanus, Theodotus, Alcibiades, Priscilla, Maximilla, nec non Quintilla, *monstrosissima illa femina*, adversus quam Tertullianus *De baptismo* scripsit, cui nec integre quidem docendi jus erat (utique quia femina) quæque optime norat pisciculos necare, de aqua auferens, ac si baptismi aqua futilis foret. Theodoretus id assertum scribit a *Tascodrugis* seu *Tascodrugetis*: quo etiam nomine Quintillianos donatos fuisse testatur hic et in *Panario* Epiphanius; voce Phrygia, seu potius Galatica, composita ex τὰσχος, *digitus*, et δρούγγος, *naris*; quia inter orandum nari digitum intigebant: ex quo a Græcis rursum *Passaloryncitæ* q. d. *Paxillonassones* dicti sunt. Hos Theodoretus, et Timotheus CP. et Antiochus Marcossii jungunt, cujus nempe præstigiis et placita Quintilla æmulata erat. Apud Antiochum, τ littera omissa, ut hic apud Damascenum, Ἀσκοδρουγηταὶ dicuntur: sic etiam Philastrius et Augustinus *Ascodrugitas* scripserunt. Ex quibus emendandus venit Hieronymi locus in *Præfatione* lib. ii *Comm. in Epist. ad Galat.* ubi legitur, *Ancyrae in Galatia, Passaloryncitas, Ascodrobos et Artotyritas* reperiri, et pro *Ascodrobos*, reponendum *Ascodrogos*, vel *Tascodrogos*. Quintilliani porro *Artotyritæ* etiam appellati sunt, quia eucharistico pani caseum admiscerent.

Διαθήκη, κατὰ τὸν νοῦν τὸν ἴδιον μεταποιούμε-
νοι.

ν. Τεσσαρεσκαίδεκατηαί (32)· οὗτοι μίαν ἡμέραν
τοῦ ἐν μαυτοῦ τὸ Πάσχα ἐκτελοῦντες, ἐν ὁποῖα ἂν ἐμ-
πεσοῖ ἡ τῆς σελήνης τεσσαρεσκαίδεκαταία, ἦτοι * ἐν
Σαββάτῳ, ἢ ἐν Κυριακῇ, ἐκείνην τε νηστεύοντες, καὶ
ἅμα ἀγρυπνοῦντες ἐορτάζουσιν.

ν α'. Ἄλογοι (33)· ἀφ' ἡμῶν κληθέντες, οἱ τὸ Εὐ-
αγγέλιον τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀθετοῦντες, καὶ τὴν Ἀπο-
κάλυψιν αὐτοῦ, διὰ τὸ τὸν ἐλθόντα ἐκ τοῦ Πατρὸς Θεοῦ
λέγειν, ὅτι αἰ, μὴ δέχεσθαι γ.

ν β'. Ἀδαμιοί (34)· παρά τινος Ἀδάμ ζῶντος *
καλοῦμενοι, χλεύης μᾶλλον, ἢ ἀληθείας δόγμα ἔχουσι.
Βίνεται δέ τι τοιοῦτον· γυμνοὶ συνάγονται, ὡς ἐκ
μητρὸς, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ
οὕτως τὰς ἀναγνώσεις, καὶ τὰς εὐχὰς, καὶ πᾶν ὃ τι
οὖν ἐκτελοῦσι· δῆθεν μονάζοντες τε καὶ ἐγκρα-
τευόμενοι, καὶ γάμον μὴ δεχόμενοι, τὴν ἑαυτῶν Ἐκ-
κλησίαν παράδεισον ἡγοῦνται.

ν γ'. Σαμψαῖοι (34'), καὶ Ἐλκεσαῖοι· ἐτι δεῦρο τὴν
Ἀραβίαν κατοικοῦντες, καθύπερθεν τῆς Νεκρᾶς θα-
λάσσης κειμένην· οἵτινες ἀπὸ τοῦ Ἐλξά, τινὸς ψευδο-
προφήτου, ἠπατημένοι, οὗ ἐτι καὶ δεῦρο ἐκ τῆς
συγγενείας ὑπῆρχον Μαρθοῦς καὶ Μαρθίνα γυναῖκες,
προσκυνούμεναι ὑπὸ τῆς αἰρέσεως ὡς θεαί. Παραπλη-
σίως τῶν Ἐβιωναίων τὰ πάντα ἔχοντες.

ν δ'. Θεοδοτιανοὶ (35), οἱ ἀπὸ Θεοδοτοῦ τοῦ φρυγέως

A videndum præbuisse muliebri specie. Veteres
Novum Testamentum adhibent, ita tamen ut om-
nia pro animi libidine ad pravos sensus trans-
ferant.

50. Tessaescædecitæ, seu Quartodecimani,
qui statò anni die Pascha celebrant; ut quam-
cunque in diem decima quarta lunæ incurrerit,
sive Sabbatum, sive Dominica fuerit, ea die jeju-
nent, ac festivas celebrent vigilias.

51. Alogi, a nobis ita nominati, qui Joannis
Evangelium, ejusque Apocalypsim rejiciant: pro-
pterea quod Verbum Deum, qui ex Patre progredi-
endo semper existit, non recipiunt.

52. Adamiani. Ab Adamo quodam ea ætate vi-
vente denominati, ridiculum potius, quam veri-
tati consentaneum dogma profitentur. Porro rem
hujusmodi factitant. Nudi, quales ex utero matris
egressi sunt, viri perinde ac mulieres conveniunt,
atque ita lectionibus, orationibus, ac cæteris re-
ligionis officiiis vacant. Solitariam autem vitam
agentes, ac continentium instituta sectantes, nu-
ptias damnant: Ecclesiamque suam paradisum
esse existimant.

53. Sampsæi, sive Elcesæi, ad hunc usque diem
in Arabia degunt, juxta mare Mortuum, Elxæ cu-
jusdam falsi prophetæ discipuli. Ex ejus stirpe
Marthus et Marthina feminae duæ ætate nostra
prodierunt; quas dearum instar hæresis ista co-
luit. Eadem porro cum Ebionæis omnino sentiunt.

54. Theodotiani, e Theodoto coriario Bysan-

VARIÆ LECTIONES.

* Reg. 2508 ἐν ἡ ἀν . . . τεσσαρεσκαίδεκάτη, εἴτε. γ R. 2930 καταδέχεσθαι. Totum hoc caput aliter
legitur apud Epiph. * Cod. S. Hil. ex emend. οὕτως.

NOTÆ

(32) Asiatici, cum sæculo secundo ipsa die 14
mensis primi, qua Judæi, Pascha agendum conten-
dissent, ab hoc more brevi posthac desciverunt.
Nam sæculi quarti initio nonnulli duntaxat Cilices,
Syri, et Mesopotamii, ut memorat Athanasius lib.
De synodis, pristinam consuetudinem sibi vindica-
bant. Horum partes, Epiphanio teste in hæresi
Audianorum, Crescentius nescio cujus civitatis
episcopus, acriter defendit adversus Alexandrum
Alexandr. Unde factum est ut Nicæna synodus de-
creto sanxerit, ut Pascha eadem die ab omnibus,
Dominica scilicet proxima post 14 diem lunæ men-
sis primi, celebraretur. Cæterum in Appendice ad
lib. *De præscr.* legimus Blastum quemdam aucto-
rem fuisse, ut *Paschæ festum haud aliter custodi-
retur, secundum legem Moysi 14 mensis*. Theodo-
retus Marcionitis Blastum accenset. At Euse-
bius, lib. v, cap. 15 et 20, Blastum ait diversam
hæresim tenuisse ab ea quam invexit Flori-
nus, Romanus quondam presbyter, qui Marcionita
fuit (a), duorum numinum, boni et mali assertor. D
Unde Irenæus adversus ipsum *περὶ μοναρχίας, de
unitate numinis* epistolam scripsit: aliam vero ejus-
dem ad Blastum *περὶ σχίσματος, de schismate*, citat
Eusebius. Blastus itaque schismatis potius reus
fuerit, quam hæresis, Asianorum celebrandi Pa-
schatis ritum Romæ propugnando.

(33) Alogos Philastrius indicat part. iii, cap. 13,

ubi eorum meminit, qui Evangelium et Apocaly-
psin Joannis, ceu scripta essent a Cerintho repu-
diabant. In Appendice ad lib. *De præscr.* legimus
Theodotianos canonem Scripturarum mutilasse,
ubi nempe Christi deitas enuntiabatur.

(34) Theodoretus ex Clemente Alex. lib. iii
Strom. hujus obscenitatis Prodicum auctorem fuisse
tradit, et Carpocrati et Epiphani successisse. Hunc
quoque Tertullianus in *Scorp.* cap. 15, Gnosticæ
impietatis reum facit. Prodicus ejusque sectatores
librum apocryphum laudabant, inquit Clemens, in
quo conjugationes aliæ et emissiones æonum enar-
rabantur, quæ tamen ab uno ortæ essent.

(34') Elcesaitarum Eusebius meminit, lib. vi,
cap. 38. Elcesa Arabs, ut scribit Theodoretus, pro-
pheta se venditavit, et librum quemdam ad se
e celo delapsum finxit, uti postea Mohammedes
Alcoranum. Ad eos quidem Ebionæi feruntur
transiisse. Placita vero ipsorum ad Gnosticam im-
pietatem proxime accedebant. Hos in cætum unum
ab Alcebiade quodam Apameensi coactos refert
Theodoretus. Undenam Sampsæi nuncupati sint,
utrum quod solem ritu quodam colerent, assequi
non potui.

(35) Ut Theodotiani a Theodoto coriario, sic Mel-
chisedeciani a Theodoto trapezita ejus discipulo in-
stituti sunt. Id testatur opusculum de his hæresibus
quod ms. habeo; ex quo pauca hæc delibare juvat:

(a) Valentianum potius Florinum fuisse ait in Præfatione (num. XX) Lequienus, hunc locum retractans.

tino 89 dicti. Hic Græcis artibus apprime institutus, cum aliis quibusdam in ea, quæ tum serviebat persecutione comprehensus, cum socii ejus omnes propter Deum martyrium subiissent, fidem solus ejuravit. Ob idque probris appetitus, id excogitavit, ut Christum nudum esse hominem assereret; ne crimini sibi verteretur quod Deum abnegasset.

55. Melchisedeciani, Melchisedecum ita venerantur, ut virtutem quamdam eum esse jactent, non purum hominem; et ad ejus nomen cuncta referre non dubitent.

56. Bardesianistæ. Bardesianes iste e Mesopotamia oriundus sinceram fidem initio amplexus est, ac in philosophia excelluit. Sed a veritate postea recedens, eadem cum Valentino docuit, præter pauca quædam in quibus ab illo discrepat.

57. Noetiani. Noetus hic Smyrnensis ex Asia fuit. Is cum aliis in currum [curoris] elatus ulopátora (id est, ut ita loquar, Filio-patrem, aut Patri-filium) asserere Christum ausus est, eundemque Patrem, ac Filium, et Spiritum sanctum profiteri: se vero, Moysen esse, fratremque suum, Aaronem venditare.

ἀπὸ Βυζαντίου. Οὗτος ἐν παιδείᾳ Ἑλληνικῇ ἄκρος γενόμενος, ἅμα δὲ ἄλλοις τῶν ἐν ἡμέραις τοῦ τότε διωγμοῦ μόνος ἐκπεσὼν, μαρτυρησάντων ἐκαίμων διὰ Θεόν. Ἐπειδὴ οὖν οὗτος φυγὼν ἀνωιδίεθη, ἐπενόησε ψιλὸν ἄνθρωπον λέγειν τὸν Χριστὸν, διὰ τὸ ἔγκλημα, ὅτι Θεὸν ἠρνήσατο.

νε'. Μελχισεδεκιανοί · οὗτοι τὸν Μελχισέδεκ γεραίροντες, τινὰ δύναμιν αὐτὸν φάσκοντες, καὶ μὴ μόνον ἄνθρωπον ψιλὸν, καὶ εἰς τὸ τούτου ὄνομα πάντα ἀνάγειν τετολημηκότες.

νς'. Βαρδესιανισταί (36) · Βαρδესιανῆς οὗτος ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ὄρμητο. Τὰ πρῶτα μὲν τῆς ἀληθινῆς πίστεως ὑπάρχων, καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ διαπρέπων, ἐκκλίνας δὲ τῆς ἀληθείας, παραπλησίως Οὐαλεντίνῳ ἐδογματίσει, χωρὶς ἐνίων, ὧν διαφέρεται πρὸς Οὐαλεντίνον.

νζ'. Νοητιανοί · (37) · Νόητος ὁ οὗτος ἀπὸ Σμύρνης ὑπῆρχεν τῆς Ἀσίας. Ἐφ' ἄρματι δὲ ἐνεχθεὶς σὺν ἄλλοις, φησὶν υλοπάτορα τὸν Χριστὸν · ἔδειξε τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ἐαυτὸν δὲ ἔλεγεν εἶναι Μωυσεῖα, καὶ τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν, Ἀαρὼν.

VARIE LECTIONES.

* R. 2508 φυγᾶς. ὁ Cod. S. Hil. ἀπὸ Νοήτου τινός: sic apud Augustinum, *Noetiani, qui a Noeto quodam.*

NOTÆ.

Τούτου τοῦ σκυτέως Θεοδοῦτου μαθηταὶ γεγονασὶν Ἀσκληπιάδης, καὶ Ἑρμόφυλος, καὶ Ἀπολλώνιος, καὶ Θεόδοτος ὁ ἀργυράμοιβος, ὃς ἀρχηγὸς οἰκείας αἰρέσεως ἀναβῆθησθαι φιλοτιμησάμενος, τὴν αἴρεσιν συνεστήσατο ταυτην. Καθὼ μὲν τοῦτον ἔσχον ἀρχηγὸν, Θεοδοτιανοὶ καλοῦνται: διότι δύναμιν τινα θεῖαν καὶ παμμεγίστην τὸν Μελχισέδεκ εἶναι ὑπολαμβάνουσιν, Μελχισεδεκιανοὶ ὀνομάζονται. Διὰ δὲ τὸ μὴ προσπαύειν τινὲ βούλεσθαι τῶν μὴ ὁμοπίστων, μηδὲ παρὰ τινος προσπαύεσθαι τῶν μὴ τοιούτων, Ἀττίγγανοι προσαγορεύονται. *Coriarii istius Theodoti discipuli fuerunt Asclepiades, Hermophylus, Apollonius, et Theodotus trapezita, qui cum specialis sectæ auctor inaugurari gestiret, hæresim istam statuminavit. Quatenus Theodotum quidem istum auctorem habuerunt, Theodotiani vocantur; qua vero Melchisedec virtutem quamdam divinamque maximamque esse imaginantur, Melchisedeciani: ac tandem, appellantur Athingani, quia neminem qui de secta sua non sit, tangere, nec a quoquam alterius religionis tangi volunt.* Idem auctor dixerat addictos illos fuisse Thessalicis præstigiis, Sabbatum Judaico more colere, posthabita tamen, ut baptismo, ita et circumcissione. Subjungit anathematismos recitandos ab illis, qui ab hac hæresi ad catholicam fidem redierint. De Theodoto utroque, deque Asclepiade seu Asclepiadoto, Apollonio, et Hermophylo, legi possunt Euseb. lib. v *Hist.* cap. 28, Theodoretus quoque, et Appendix ad lib. *De præscr.* Varias de Melchisedec opiniones excussit Hieronymus, epist. 125.

(36) Eusebius, lib. iv, cap. 50, et Hieronymus, *De script. eccles.* testantur Bardesanem ad Valentinianos non defecisse, sed cum Valentini commentis imbutus esset, ad sanam fidem redire proposuisse, vetusti tamen erroris sordes ex toto non eluisse: qui nimirum nonnullas adhuc προβολὰς, emissionesve in Deo fixerit, et resurrectionem

infiatus sit. Infinita tamen scripsit multa arte adversus omnes sui ævi hæreticos. Bardesanis illique ejus Harmonii errores S. Ephræmi Syrus confutavit. Diodorus Tarsensis, relatus a Photio, cod. 223, Bardesanem cap. 51, redarguebat, quod cum prophetas admitteret, animasque a genitura et fato liberat fateretur, his tamen corpus subiceret.

(37) Superest hodie postrema pars libri sancti Hippolyti episcopi Portus Romani contra hæreses: eaque incipit ab his verbis quæ ex Latina Gerardi Vossii translatione recitabo, donec Græca reperiam: *Alii quidam aliam doctrinam introducunt, facti discipuli cujusdam Noeti, qui genere quidem Smyrnæus fuit, non multo ante. Dixit hic Christum esse eundem Patrem, ipsumque Patrem natum esse, et passum.* Deinde narrat quinam Noetus cum suis assecclis dogma suum defenderit: *Sic aiunt se probare unum esse Deum, et respondent, si Christum confitemur Deum, igitur ipse est Pater, si est Deus, passus vero est Christus Deus: passus igitur est Pater. Pater enim erat ipse.* Eam ob rem Υιοπάτορες, et Patripassiani dicti sunt. Epiphanius ait, Noetum coram presbyterio Smyrnensi errorem suum prima vice celasse, quia nullus ante eum horrendam hanc et exitiosam amarulentiam evomuerat. Sed Theodoretus docet nos, hujus impietatis auctorem fuisse Epigonum quemdam; eam a Cleomene corroboratam, instauratam a Noeto, ac tandem a Callisto novis additamentis auctam. Eandem hac fere ætate Beryllus Bostrorum episcopus protulit, quem Origenes in synodo ad sanitatem reduxit, ut refert Eusebius, lib. vi, *Hist.*, cap. 33. Noetus *Ante centum et triginta annos vivebat*, inquit Epiphanius: hoc est circa annum 245, adeoque ejus hæresis innotuit prius, quam Sabellius emergeret.

νη. Οὐαλήσιοι (38)· οὗτοι, καθὼς ὑπειλήφαμεν, A εἰσὶν οἱ τὴν Βάκαθον κατοικοῦντες, μητροκωμίαν τῆς Ἀράβων Φιλαδελφίας, οἱ τοὺς παρεντυγχάνον- τας, καὶ ἐπιξενουμένους παρ' αὐτοῖς εὐνουχίζοντες· οἱ πλείους δὲ καὶ αὐτοῖς εὐνουχοὶ ὑπάρχουσιν, ἀπο- τετμημένοι. Τινὰ δὲ ἕτερα διδάσκουσιν αἰρέσεως ἑμπλῆα, ἀφηγιάζοντες τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν, καὶ ἑτέρας τινὰς αἰσχροουργίας παρεισφέροντες.

νοθ. Καθαροὶ (39)· οὗτοι ἅμα Ναυάτω συναφθέν- τες τῷ Ῥωμαίῳ^e, καὶ τοὺς διγάμους παντελῶς ἀποβάλλονται, καὶ μετάνοιαν οὐ δέχονται.

ξρ. Ἀγγελικοὶ (40)· οὗτοι παντελῶς ἐξέλιπον, αὐ- χοῦντες ἀγγελικὴν ἔχειν τάξιν, ἢ διὰ τὸ Ἀγγέλοις^d προσκεκληθῆσθαι.

ξζ'. Ἀποστολικοὶ, οἱ καὶ Ἀποτακτικοὶ· καὶ οὗτοι B περὶ τὴν Πισιδίαν μόνον ὀρμώμενοι^e, μόνον ἀπο- τακτικούς δεχόμενοι. Παραπλησιάζουσι^f δὲ Ἐγκρα- τίταις· ἄλλα δὲ παρ' αὐτοὺς φρονοῦσι.

ξβ'. Σαβελλιανοὶ (41)· οἱ τὰ ὅμοια Νοήτου δοξά- ζοντες, παρὰ τὸ μὴ τὸν Πατέρα λέγειν πεπονθέν- ναι· λέγοντες προφορικῶν, καὶ πάλιν ἀναχεόμενον τὸν Λόγον.

γγ'. Ὀριγενιανοὶ (42) οἱ ἀπό τινος Ὀριγένους.

VARIAE LECTIONES.

^e Cod. S. Hil. in marg. 2 manu, καὶ Ναυᾶτοι, καὶ Μοντήσιοι, ὡς ἐν Ῥώμῃ καλοῦνται. Donatistæ vero, non Novatiani, *Montenses* dicti sunt. ^d Epiph. ἀγγέλουσ. Augustinus legisse videtur, προσκεκλη- σθαι, in *angelorum cultum inclinati*, inquit. ^e Solus R. 2508, hanc vocem habet. ^f Cod. S. Hil. in marg. ex emend. καθ' ἑαυτοὺς εὐχόμενοι παραπλ.

NOTÆ.

(38) Nomen Οὐαλής Arabicum est, inquit Epi- phanius; Latinum contendit Petavius. Quidni vero derivatum sit a radice *Uvala*, cujus multiplex est Arabibus significatum? Valesii e Gnosticis non erant; continentiam vero profitebantur, et resur- rectionem negabant.

(39) Novatiani, non a Novato, qui presbyter Carthaginensis erat, sed a Novatiano, Romanae Ecclesiae diacono, nomen habent. Id Græci auctores non intellexerunt, licet accurate satis historia schismatis Novatiani narretur apud Eusebium, lib. vi, cap. 43, in epistola Cornelii papæ ad Fabium Antiochenum.

(40) Epiphanius fatetur se nescire, qui fuerint *Angelici*, et unde id nominis habuerint. Theodoretus vero in cap. ii Epist. ad Coloss. sua ætate super- fuisse in Phrygia et Pisidia ait, profani cultus angelorum reliquias. Sæculo sexto Monophysitæ quidam *Angelici* perinde dicti sunt ab *Angelio* Alexandriae regione, quam incolerent. Istis accen- sendos non puto cultores illos idolorum, seu *Angellio- rum* dogmatis, quos Gregorius M. lib. iii, epist. 3, scribit ævo suo exstitisse in Sicilia.

(41) Non idem fuit Sabellii sensus, atque Noeti, cum tamen uterque unicam in Trinitate personam agnosceret. Sabellius sibi finxerat Verbum et Spi- ritum sanctum efficientias quasdam Dei esse mi- nime subsistentes, sed quas Deus irradiationum in- star, quando opus esset, evibraret, rursumque ad se contraheret. Unde Alexander Alexand. in Synodica advers. Arium, apud Theodor. lib. i *Hist. eccles.*, cap. 4, generari a Deo Verbum ait, non per exci- sionem, neque per effluzionem, uti Sabellio videba- tur et Valentino: ut nempe Deus Verbum extra emisit ad condendum orbem et humanum genus reparandum; et Spiritum, quo res creatæ, per- ficerentur, sanctitatisque homines participes, lie-

58. Valesii. Hi sunt, quantum suspicor, qui Bacathi, quod Arabiae Philadelphiensis primum oppidum est, habitant; qui accedentes ad se, atque hospites castrare solent: ac plerique inter ipsos eunuchi sunt et exseci. Habent et alia quædam erroris referta dogmata; atque in primis legem et prophetas abnegant, quasdamque obscenitates adjiciunt.

58. Cathari. Novatum Romanum secuti, digamos penitus proscribunt, et pœnitentiam non suscipiunt.

60. 90 Angelici. Hi omnino non supersunt hodie; ita vero dicti sunt, vel quod se angelici ordinis esse jactarent; vel quod angelos invoca- rent.

B 61. Apostolici, qui et Apotactici [id est renun- tiantes] in Pisidia duntaxat eruperunt. Illos solos admittunt, qui se bonis abdicaverint. Encratitis affines sunt, etsi quædam alia ab illis præterea statuant.

62. Sabelliani. Cum Noetianis in omnibus prope- modum isti consentiunt, nisi quod Patrem negant esse passum; aiuntque Verbum esse ad instar illius quod ore profertur, atque iterum revocatur.

63. Origeniani, a quodam Origene derivati. Tur-

C rent. Contractionem illam, συναλοιφήν, vocabulo *Unionis* Latini nostri significarunt, apud quos etiam Sabelliani *Unionitæ* audiebant. Jesum itaque cum sola efficientia illa, quæ Verbum extimum diceretur, perfusus esset, purum hominem exstitisse censuit, non Deum incarnatum; adeoque Paulo Samosateno prælusit. Nec alium fuisse Praxeæ sensum Tertullianus tandem indicat lib. contra ipsum, cap. 37, tametsi ab eo *Patrem crucifixum* clama- verit. Dixerant tandem Praxeani, inquit, *Filium carnem esse, id est hominem, id est Jesum. Patrem autem Spiritum, id est Deum, id est Christum: adeo ut qui unum eundemque contendant Patrem et Filium, jam incipiant dividere illos potius quam unare. Si enim alius est Jesus, alius Christus, alius erit Filius, alius Pater, quia Filius Jesus, Pater Christus. Talem monarchiam apud Valentinum fortasse didicerunt, duos facere Jesum et Christum: imo apud Cerinthum potius qui Spiritum, quem a Christo non distinguebat, in Jesum hominem in baptismo descendisse docebat. Praxeas itaque censuerit oportet Dominum Jesum sola deitatis efficientia imbutum esse, non autem esse personam Patris, quæ in deitate et humanitate substitisset, ut Pater proprie passus et crucifixus diceretur. Philastrius Praxeanam impietatem in Africanas regiones ab Hermogene inveciam narrat, qui in super materiam Deo esse coævam affirmavit. Atqui conjicere libet Sabellium, quem idem Philastrius Noeti fuisse discipulum scribit, in alteram hanc impigisse blasphemiam; quippe quam Dionysius Alexand. dedita opera refellit in fragmentis libri contra Sabellium, quæ leguntur apud Eusebium, lib. vii *Præp. Evang.* cap. 18 et 19.*

(42) Origenes Adamantius, cum errores, quorum reus peragitur, in libris passim suis sparserit, tum præsertim in iis quos Ambrosii alumni sui hortatu

missimi isti sunt, ac nefariam præposteramquæ libidinem exercent, suaque corpora corrumpunt.

64. Origeniani alii, ab Origene Adamantio scriptore. Hi mortuorum resurrectionem negant. Tam Christum, quam Spiritum sanctum rebus creatis accensent. Paradisum, ac cælos, cæteraque omnia allegorice exponunt. Christi regnum quandoque cessare nugantur, itemque desituros angelos: Christum vero cum diabolo regno Dei subjiciendum, ac pro dæmonibus Christum crucifixum portentose conflingunt.

Hactenus IV tomi, ac secundi libri hæreses 18.

91 *In quinto tomo secundo vero libri secundi, hæreses quinque sunt.*

65. Paulianistæ, a Paulo Samosateno. Paulus

A αἰσχροποιοὶ δὲ οὗτοί εἰσιν, ἀρρήτοποιοῦντες, καὶ τὰ ἑαυτῶν σώματα φθορᾷ παραδίδόντες.

ξδ'. Ὀριγενιανοὶ ἄλλοι· Ὀριγένους τοῦ καὶ Ἀδαμαντίου τοῦ συντάκτου, οἱ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀποβαλλόμενοι. Χριστὸν δὲ κτίσμα, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰσηγούμενοι· παράδεισόν τε, καὶ οὐρανούς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἀλληγοροῦντες. Χριστοῦ δὴποτε πεπαῦσθαι τὴν βασιλείαν ληροῦντες, καὶ ὁμοῦ τοὺς ἀγγέλους παυθήσεσθαι. Χριστὸν δὲ σὺν διαβόλῳ βασιλευθησόμενον, καὶ δαίμοσι σταυρωθέντα Χριστὸν τερατεύονται.

Αὗται αἱ τοῦ δ' τόμου δευτέρου βιβλίου, αἰρέσεις ιη'.

Τὰ δὲ ἔρεστίεν ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου, αἰρέσεις ε'.

ξε'. Παυλιανισταὶ (43), ἀπὸ τοῦ Παύλου τοῦ Σα-

VARIAE LECTIONES.

¶ Desunt hæc in R. 2508 et cod. S. Hil. et in vet. Frans.

NOTÆ.

edidit Περὶ ἀρχῶν, *De principiis*, omnes congressit. Delatus ad Fabianum papam, depravatas lucubrationes suas primum causatus est: Fabiano ita scripsit, inquit Hieronymus, ut pœnitentiam ageret, cur talia scripserit, et causam temeritatis in Ambrosium retulit, quod secreto edita in publicum retulerit. Theophilus Alex. hom. i Pasch. et Justinianus imp. epist. ad Mennam, Origenem in primis accusant, quod Verbum creatis rebus annumerarit, tum in libris *De principiis*, tum in psal. i, in quo Christum γενητὸν Θεὸν, *factum Deum*, vocat. Alia quidem loca non desunt, in quibus Filium ἀγένητον, *non factum*, sed ex substantia Patris prodiisse dixerit: attamen negari vix possit Adamantium censuisse Filium esse dignitate, potentia et scientia inferiorem Patri, et Spiritum sanctum, Filio. Id diserte abstruit libro *De oratione*, ubi contendit Patrem, non Christum aut Filium, orandum esse. Hinc Eusebius Cæsariensis, qui studiosissimus Origenis fuit, in libris *Contr. Marcell.*, tametsi Verbum ἐξ οὐκ ὄντων, *ex nullis exstantibus*, factum negat, et ex Dei substantia genitum affirmat, totus est in subjectione Filii ad Patrem propugnanda. Quocirca Filium esse ὁμοούσιον, *consubstantialem* Patri hoc sensu duntaxat fassus est, quo Platonici dæmonas et animas divina substantia constare aiebant. Hoc Origenes acceperat ex Platone, qui ut multi, ac præsertim Eusebius, lib. xii *Præp. Evang.*, cap. 20, observarunt, unum Deum posuit qui supereffluentia quadam de se mentem, sive ideam emiserit, ceu δεύτερον αἴτιον, *causam alteram*, tum tertium aliud, puta animam mundi ordine et natura iis inferiorem. Rursum juxta Platoniorum doctrinam, angelos, dæmones, et animas humanas ejusdem esse essentialis docebat, tum subinde pro discrimine meritorum diversos status nactos esse, ut alii angeli essent, dæmones alii; alii cœlestibus corporibus, alii humanis vegetandis destinarentur. Animas quippe corporibus, velut ergastulis alligari, nec tam discere quæ religionis sunt, quam eorum reminisci. Hæc tradit lib. *De oratione*; quæ quidem aliaque plura Hieronymus epist. 59, cap. 1, cruit ex lib. i *De princ.* Cumque omnia vario sermone tractasset, inquit, *asserens diabolium non incapacem esse virtutis, et tamen necdum velle capere virtutem; ad extremum sermone latissimo disputavit, angelum, sive animum, aut certe dæmonem, quos unius asserit esse naturæ, sed*

diversarum voluntatum, præ magnitudine negligentie jumentum posse fieri... ad extremum ne teneretur Pythagorici dogmatis reus, quæi asserit μετεμψύχουσιν, post tam nefandam disputationem, qua lectoris animum vulneraverat; hæc, inquit, juxta nostram sententiam non sint dogmata, sed quasita tantum, et projecta, ne penitus intractata viderentur. Nimirum in prologo præmonuerat se dicturum, de quibus vel affirmari, vel negari salva fide, quam apostoli tradidere, ad libitum posset. Hoc jure in lib. ii, mundos asserit innumerabiles, *non juxta Epicurum uno tempore plurimos*, inquit Hieron., *sed post alterius mundi finem, alterius esse principium*: quod plane est materiam æternam ponere. Itaque ex prædictis inferebat dæmones et impios meritis Christi ad meliorem frugem redituros, tuncque subjectis universis Deo, regnum Christi desitutum. Sic disputat lib. iv *De princ.*, et lib. *De orat.* § 16, nihil desciscens a Platoniciis suis. Insuper, posthabito nativo Scripturæ sensu, Gnosticorum more, ac præsertim Julii Cassiani, lib. iv, cap. 5, docuit paradisum, in tertio plantatum a Deo fuisse, pro arboribus angelos, pro fluminibus virtutes intelligens, pro tunicis pelliceis quibus primi parentes post peccatum induti sunt, carnem quæ morti obnoxia esset: antea siquidem Adæmum sine carne, nervis, et ossibus vixisse. Quapropter corporum quidem, non autem carnis, resurrectionem fore. Primigeniam illam humani corporis conditionem, interiorem hominem appellitabat, cui soli conveniat esse imaginem Dei. Cæterum sedula exercitatione posse hominem eod perfectionis pertingere, ut ne leviozem quidem perturbationem persentiscat, ulliusve peccati labem, ac depulsa per ἀπάθειαν caligine, intelligibiles substantias intueatur. In hanc opinionem, quæ Gnosticorum etiam fuerat, posthac Pelagius impexit; quem idcirco Hieronymus, enumeratis veneni istius auctoribus, sic alloquebatur: *Vis adhuc et alium nosse tui erroris principem, hæresis tua Origenis ramusculus est.*

(43) Idem Pauli Samosateni, qui Sabellii, de Trinitate, et de Christi persona sensus fuit; quem Orientis episcopi eodem, quo Epiphanius, modo emuntiant in tertia illa fidei professione quam Athanasius et Hilarius in libris *De synodis* recitant, necnon Socrates, lib. ii *Hist.* c. 15. Epiphanius in *Panario* addit, hoc pacto Artemæ dogma extinctum pridem, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐσθεσμένον, operæ

μουσατέως. Οὗτος ὁ Παῦλος, ἀνύπαρκτον Χριστὸν ὀλίγου δεῖν διαθεβαιοῦται, λόγον προφορικὸν αὐτὸν σχηματίσας, ἀπὸ Μαρίας δὲ, καὶ δεῦρο εἶναι· προκαταγγελλτικῶς τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς εἰρημένα ἔχοντος μὲν, μὴ ὄντος δέ· ἀλλ' ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἔχειν τὴν ὑπαρξιν.

ξζ'. Μανιχαῖοι (44), οἱ καὶ Ἀκονῖται ἢ οὔτοι Μανου τοῦ Πέρσου μαθηταί, Χριστὸν μὲν σχήματι λέγοντες, ἥλιον δὲ σέβοντες, καὶ σελήνην, ἀστροὺς, καὶ δυνάμεις, καὶ δαίμοσιν εὐχόμενοι, ἀρχὰς δύο εἰσηγούμενοι, πονηρὰν τε καὶ ἀγαθὴν αἰὲ οὔσας· Χριστὸν δὲ δοκῆσαι πεφηνέναι, καὶ πεπονθέναι· Παλαιὰν Διαθήκην βλασφημοῦντες, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ λαλήσαντα Θεὸν, κόσμον οὐ τὸν πάντα, ἀλλὰ μέρος ἐκ Θεοῦ γεγενῆσθαι ὀρίζομενοι.

ξζ'. Ἱερακιταί (45)· οὔτοι ἀπὸ Ἱέρακος τοῦ Λεοντοπόλιτου τῆς Αἰγύπτου ἐξηγητοῦ τινός· σαρκὸς μὲν ἀνάστασιν ἀθετοῦντες, χρώμενοι δὲ Παλαιᾷ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ. Ἀπαγορεύοντες γάμον παντελῶς, μονάζοντας δὲ, καὶ παρθένοὺς, καὶ ἐγκρατευσόμενους

A hic omni prope modum existentia Christum spoliat, dum eum in prolatitium sermonem transformat, eundemque ante Mariam initium non habuisse prædicat. Quamobrem quæ in sacris Litteris de eo referuntur, prophetico more prænuntiata docet, eum Christus nondum esset, atque a Maria duntaxat, ex quo nimirum in carne apparuit, ac deinceps, exstiterit.

66. Manichæi, quos et Aconitas vocant, Manis Persæ discipuli; Christum specie tenus confitentes, solem lunamque colunt. Astra virtutes, ac dæmones invocant. Duo principia sempiterna, bonum et malum constituunt: Christum phantastico modo apparuisse, ac specie tenus passum esse: Vetus Testamentum, et eum qui in eo locutus est, blasphemias onerant. Mundum, non universum a Deo, sed ejus partem fabricatam esse definiunt.

67. Hieracitæ, ab Hierace quodam interprete et doctore, Leontopoli, quod Ægypti oppidum est, oriundo nuncupati; carnis resurrectionem respuunt: Veteri Novoque Testamento utuntur: nuptiis penitus interdiciunt: monachos autem, et

VARIÆ LECTIONES.

ἢ Epiph. Ἀκουανῖται. Sic vetus interp. *Acuanitæ*. τῆς ἐναντίας εἶναι ἀρχῆς διαθεβαιοῦνται.

i In cod. S. Hil. secunda manu additur, τὸ λοιπὸν

NOTÆ.

Pauli revixisse. Verum Antiocheni Patres in epistola adversus Paulum synodica [apud Euseb. lib. vii *Hist.* c. 22] tunc temporis Artemam ipsum superstitem in vivis fuisse significare videntur his verbis: τῷ Ἀρτεμᾷ οὗτος ἐπιστελλέτω, καὶ οἱ διὰ τοῦ Ἀρτεμᾶ τούτῳ κοινωνεῖτωσαν, hic (Paulus) ad Artemam scribat, et Artemæ gregales cum ipso communicent. Quocirca Alexander Alexandrinus in epist. ad Alexandrum Byzant. circa annum 317, scribebat, non ita pridem Artemam deitatem Christi oppugnare cœpisse.

(44) Manes juxta veterem Persarum, necnon Gnosticorum theologiam duo rerum omnium principia cœterna et subsistentia præstituit, bonum scilicet, quod Deum et lucem nuncupabat, et malum quod tenebras, vel etiam materiam cum pravo suo genio, seu diabolo. Illud quidem bonorum esse fontem, a quo res superiores productæ sint, alterum vero malorum. Ambo quondam fuisse disgregata: at malum, impatiens quietis, contra bonum movisse, emissisque virtutibus suis, nequidquam obsistentibus adversariis, Dei ipsius portionem rapuisse, quam corporibus animandis illigarit. Deo siquidem cum virtutes, tum αἰῶνας, αἰῶνας suos perinde ac Gnostici concedebat. Animas itaque hominum; tam hominum quam jumentorum, avium, piscium et arborum, uti virtutes cœlestes, solem, lunam, et sidera divinæ substantiæ segmenta esse. Deum quippe corpore æthereo constare; imo defecatissimum aerem, seu ætherem esse: quamobrem nedum animal quodvis necari, aut ex arbore ramusculum carpi, sed neque aerem vel tantillum manu cieri ferebat: Ἐπειδὴ ὁ ἀήρ ψυχὴ ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν ζώων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν ἔρπετων· Quia aer anima est hominum et animantium volatiliū, piscium et reptiliū. Porro animas, post multas et corporibus in corpora migrationes, a servitute tandem tenebrarum solvi, et ad cælum, Deumque ipsum, duodecim signorum, necnon planetarum, et in primis solis et lunæ, ceu

navigiorum quorundam, adminiculo, regredi fabulabantur: eo fere modo, quem finxisse Platonem Porphyrius refert lib. *De antro nymph.* Nullam proinde resurrectionem fore carnis, quam cœli non admittat. Quamobrem Christum, cum ex Deo decisione generatus esset (velut ex homine homo) solam speciem humanam obtulisse, nec proinde passum, subjecto in sui locum Jesu quodam mali principii filio, quem Judæi occiderint. Utriusque Christi mentio fit in Mendaitarum libris, quos ex Colbertinis codicibus descriptos vir doctissimus D. Ludovicus Picques, doctor Sorbonicus, ὁ μακαρίτης bibliothecæ nostræ Pariensi San Honorjanæ testamento legavit. Nimirum Mendaitæ, qui et Christiani S. Joannis appellantur, puri puti Manichæi sunt, qui et Sabaitarum nomen nuper assumpserunt. Ab aliis eorum blasphemias quibus orbis conditorem et legis Mosaicæ datorem, quem esse diabolum putant, onerant, necnon ab eorum spurcitiis recitandis abstineo; quæ similes sint earum quas nequissimos Gnosticorum persecutos tradunt.

(45) Hieracitæ, non Manichæorum, uti scripsit Epiphanius, sed Eneatitarum stolones erant. Auctor orationis *Contra hæreses* quæ exstat inter opera Athanasii, docet nos, vetus duntaxat Instrumentum ab Hieracitis explosum: insuper nuptias quidem ante Domini adventum concessas fuisse, posthac autem vetitas. Arius in epistola ad Alexandrum Alex. causatur Hieracam suam de Verbi generatione sensum enarrasse exemplo lucernæ, quæ ex alia lucerna accendatur, et proprium lumen, ab alterius lumine discretum habeat: Ὡς λύχνον ἀπὸ λύχνου, ἢ ὡς λαμπάδα εἰς δύο. Quod cum Tritheitarum hæresi convenit. Idem refert Hilarius, lib. vi *De Trinit.*, necnon vitæ Macarii Ægyptii scriptor. Addebat Melchisedecum Spiritum sanctum fuisse, qui humana specie assumpta obviam ierit Abrahamo.

virgines, continentes, ac viduas suscipiunt. Pueros immatura adhuc ætate defunctos, regni cælestis participes fieri negant, eo quod nondum certaverint.

62 63. Meletiani. Schismatici in Ægypto potius, quam hæretici habentur. Hi cum illis precum communione adjungi noluerunt, qui in persecutione lapsi essent. Idem tamen sese ad Arianos nunc aggregarunt.

69. Ariani, qui et Ariomanitæ et Diatomitæ dicti sunt. Hi Dei Filium creaturam, ac Spiritum sanctum creaturæ creaturam prædicant. Christum carnem solam ex Maria assumpsisse affirmant, non item animam.

Hactenus tomus quinti, secundique libri tomus secundi hæreses quinque.

At in priore tomo libri tertii septem hæreses sunt.

70. Audianorum proprie schisma ac defectio est, non hæresis. Horum vivendi instituta ratio proba atque honesta est: neque quoad fidem attinet, ab Ecclesia catholica quidquam dissident. Habitat majori ex parte in monasteriis, nec omnes ad preces suas admittunt. Magna apud illos est librorum apocryphorum copia. Episcopos nostros, qui divites sunt, aliosque aliis de causis condemnant,

δεχόμενοι, καὶ χήρας· λέγοντες τὰ μηδέπω ἐν ἡλικίᾳ γεγονότα παῖδια, μὴ μετέχειν βασιλείας, διὰ τὸ μὴ ἠθληκέναι.

ξη'. Μελετιανοὶ (46)· οἱ ἐν Αἰγύπτῳ σχίσμα ἴδντες, οὐχ αἵρεσις, μὴ συνευχόμενοι τοῖς ἐν τοῖς διωγμοῖς παραπεπτωκόσι^κ. Νῦν δὲ Ἀρειανοῖς συναφθέντες^λ.

ξθ'. Ἀρειανοὶ (47), οἱ καὶ Ἀρειομανῖται, καὶ Διατομίται^μ· οἱ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κτίσμα λέγοντες, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κτίσμα κτίσματος· σάρκα μόνον τὸν Χριστὸν ἀπὸ Μαρίας εἰληφέναι διαθεβατούμενοι, οὐχὶ δὲ καὶ ψυχὴν.

Αὗται τοῦ πέμπτου τόμου, δευτέρου δὲ βιβλίου, αἵρεσις ε'.

Β Ἰὰ δὲ ἐνεστὶν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ βιβλίου τρίτου, αἵρεσις ζ'.

ο'. Αὐδιανοὶ (48)· σχίσμα καὶ ἀφηνιασμός^ν, οὐ μέντοι αἵρεσις. Οὗτοι διαγωγὴν μὲν καὶ βίον εὐτεταγμένον κέκτηνται· Ἰσὴν δὲ κατὰ πάντα πίστιν ἔχοντες, ὡς ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία· ἐν μοναστηρίοις οἱ πλείους οἰκοῦντες, καὶ οὐ πᾶσι συνευχόμενοι. Καὶ μάλιστα τοῖς ἀποκρύφοις κέχρηται, κατακόρωσ φέγοντες τοὺς παρ' ἡμῖν ἐπισκόπους πλουσίους, καὶ ἄλλους εἰς ἄλλα. Τὸ Πάσχα δὲ ποιοῦσιν ἰδιά-

VARIE LECTIONES.

^λ Reg. 2 σχῆμα. ^κ Cod. S. Hil. καὶ μετανοοῦσι ἐκροτήθη δι' αὐτὴν σύνοδος α' οἰκουμενικῆ· ἀφ' ὧν Εὐνομιανοί. ^μ Ibid. τομίται. ^ν Regii ἀφανισμός. Sic velus int. *exterminatio*. Epiph. in *Panario* Audium ait relogatum, διὰ τὸ ἀφηνιάζειν λαούς.

NOTÆ.

(46) Athanasius in *Apologia*, p. 177 novæ edit., confirmat Meletium multiplicis sceleris, et immolationis convictum, a Petro Alexandr. gradu episcopali dejectum esse in synodo, in qua insuper definitum est (ut Sozomenus, lib. 1 *Hist.* c. 14, asserit) baptismum a Meletianis collatum nihili faciendum. Addit tamen Athanasius admissos Meletianos ὁποσδήποτε, *quomodocunque*, fuisse a Nicæno concilio, velut scilicet episcopus Novatianorum perinde schismaticus. Nihilominus in epistola synodica, quam Theodoretus refert lib. 1 *Hist.* c. 9, jusserunt Patres *μυστικώτερον χειροτονία, sanctiori manuum impositione* initiari, quotquot ab eis essent ordinati. Athanasius testis est in *Apologia ad monach.* et epist. ad solit., Meletianos Christianæ doctrinæ rudes, accepta pecunia, ad sacerdotium promovisse. Sed in primis graviter tulerunt Patres Nicæni, quod Meletius Leontopolitanus præsul varios in Ægypto episcopos creasset, cum ex prisca consuetudine nullus alter in Ægypto metropolitæ juribus frueretur, præter Alexandrinum. Unde canone 6, sanxerunt, ut juxta pristinum morem solus Alexandrinus episcopus per Ægyptum, Libyam, et Pentapolim, metropolita haberetur, *eo parili modo* quo Romanus per regiones suburbicarias, Italiam scilicet omnem (præter Cisalpinam), Siciliam, et Corsicam. Meletianos veniam lapsis denegasse apud Epiphanium solum reperi. Theodoretus illis semel, atque iterum impingit, quod purificationes Judæorum et Samaritanorum æmularentur, et inter psallendum choreas agerent.

(47) Alexander Alexand. in epistola encyclica apud Socratem lib. 1 *Hist.* c. 5, sic Arium sensum suum de Verbo, seu Filio Dei, in Ecclesia Alexan-

^λ drina enuntiasse narrat: ὅτι ἦν, ὅτι οὐκ ἦν ὁ Υἱός, ἀκολουθεῖ τε ἐξ ἀνάγκης, ἐξ οὐκ ὄντων ἔχειν ὑπόστασιν, *fuisse aliquando cum Filius non erat, et ideo existentiam eum habuisse ex nihilo*. Ut scilicet præter verbum intus in mente divina latens, aliud Deus condiderit, quo velut instrumento universum hoc fabricaret, quodque *καταχρηστικῶς, abusive, non proprie*, Verbum, Sapientia et Filius dicatur, cum capax virtutis et vitii, haud secus ac diabolus, fuerit, suoque merito meruerit ut Filius Dei fieret. Unde non nisi subdole concedebant Ariani Verbum γνήσιον υἱὸν, *genuinum Dei Filium* esse, et συναἰδιον, *coæternum Patri*; cum intelligerent Verbum ante factum fuisse, quam ullum tempus fluxisset. Cumque causati essent se Luciani, qui sub Maximino passus erat, fidem sequi, ejus tamen postea formulam rejecerunt in synodo Seleuciensi, tametsi eam in Antiochena promulgarant. Ut porro Verbum esse creatum et mutationi obnoxium evincerent, in ipsamet ejus deitatem refundebant dolores, quas ut homo pertulisse creditur; illudque animæ loco junctum esse carni: quod etiam caput erroris a Luciano acceptum scribit Epiphanius. Sed et jejuniis de Spiritu sancto sentiebant. Apud Hieronymum in cap. vii Osee, ubi castitatis et pudicitiae simulatores sio recensentur, *Manichæus et Marcion, Arius et Tatianus*, etc., legendum puto, *Aerius et Tatianus*. De Aerio dicetur infra.

(48) Audii, ejusque schismatis meminit præter Epiphanium, e Græcis, Theodoretus, lib. iv *Hær.* sub. cap. 13, et *Hist.* lib. v cap. 9; atque hoc solum addit, putasse eos tenebras aquam, et ignem a Deo facta non esse; quod tamen diligentius cæla-

ζοντες, μετά Ἰουδαίων. Ἐχουσι δὲ καὶ ἰδιωτικόν τι καὶ φιλόνηκον, τὸ κατ' εἰκόνα ξηρότατα ἐρμηνεύοντες.

α'. Φωτεινῶν (49). Φωτεινὸς οὗτος ἀπὸ Σιρμιου ὀρμώμενος, τὰ ὅμοια Παύλῳ τῷ Σαμοσατεὶ ἐφρόνησεν· κατὰ τι δὲ πρὸς αὐτὸν διηνέχθη. Καὶ οὗτος δὲ ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο τὸν Χριστὸν διαβεβαιούται.

β'. Μαρκελλιανοὶ (50). οἱ ἀπὸ Μαρκέλλου τοῦ ἀπὸ Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας. Οὗτος ἐν ἀρχῇ παραπλησίως Σαβελλίῳ φρονήσας διεφημίσθη· εἰς ἀπόλογίαν δὲ πολλάκις ἐλθὼν, καὶ ἐγγράφως ἀπολογησάμενος, παρ' ἄλλων τοῖς αὐτοῖς ἐμμένειν κατηγορήθη. Ἴσως δὲ μεταγνοὺς, τάχα ἑαυτὸν κατωρθώσατο, ἢ οἱ αὐτοῦ μαθηταί. Ὑπὲρ γὰρ τῶν αὐτοῦ λόγων ὀρθόδοξοὶ τινες μέσοι ὑπεραπελογήσαντο.

γ'. Ἡμιαρεῖοι (51). οἱ τὸν Χριστὸν μὲν κτίσμα ὁμολογοῦντες, εἰρωνεῖα δὲ κτίσμα αὐτὸν φάσκοντες, οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων. Ἀλλὰ, φασίν, Υἱὸν αὐτὸν λέγομεν· διὰ δὲ τὸ μὴ πάθος προσάψαι τῷ Πατρὶ διὰ τὸ γεγεννηκέναι, κτιστὸν αὐτὸν λέγομεν. Ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου κτίσμα παντελῶς ὀρίζονται· παρεκβάλλοντες τοῦ Υἱοῦ τὸ ὁμοούσιον, ὁμοιούσιον δὲ θέλουσι λέγειν. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ ὁμοιούσιον παρεξέβαλον.

* In codice S. Hil. secunda manu emendatoris, qui omnes istas hæreses a Meletianis usque ad Massalianos restituit, hæc adduntur, quæ in mss. aliis absunt, οἱ ἀπὸ Φωτεινοῦ, ὡς καὶ Πητριανοὶ, ἀπὸ Πέτρου, ἀπὸ Θεοδώρου, καὶ ἀπὸ Διοδώρου Διοδωριανοὶ, καὶ ἀπὸ Εὐσταθίου Εὐσταθιανοὶ. P Cod. S. Hil. β'. σύνοδος.

VARIAE LECTIONES.

NOTÆ.

(49) Photinus a Paulo Samosateno dissensit, qua forsitan nihil curaverit prolatitium Deo Verbum alligere, sed veluti Noetus Verbi nomine internum duntaxat Dei sermonem, in se non consistentem, intellexerit: adeoque sicut ille Deum Υἱοπάτορα, Filio-Patrem, vocabat, sic Λογοπάτορα, Verbo-Patrem, Photinus Marius Mercator in Anathematismos Nestorii, Photinum itidem taxat, quod Jesum ex Joseph et Maria generatum diceret; id quod e vetustioribus nemo observaverat.

(50) Hic non disputo verene Marcellus fuerit hæreticus, necne. Athanasius ea de re rogatus ab Eriphanio, διὰ προσώπου μειδιάσας, vultu non nihil subridens, respondit, non valde illum ab improbitate alienum esse, μοχθηρίας μὴ μακρὰν εἶναι. Eusebius Cæsariensis in quinque libris, quos adversus Marcellum edidit, plurima e scriptis ejus excerpta recitat, ex quibus hanc ejus sententiam fuisse colligi potest, unica Deum hypostasi, seu persona, existere, quæ modo distendatur, modo contrahatur: extensionem hanc efficientia duntaxat constare, ἐνεργεία μόνῃ ἢ θεότης πλατύνεσθαι δοκεῖ· ut ubi primum Deus actionem exeruit suam, sive in opificio universi, sive in redemptione, ea instar λόγου προφορικοῦ, verbi ore prolata fuerit. Ubi vero ulteriori diffusionem sanctitatem indidit, Spiritus sanctus sit nominata. Verbum proinde genitum proprie non esse, sed ex Deo prodiisse, sive ut mundus conderetur; sive ut Christus hominibus nutu speciali moveretur. Tandem post judicium, universo in aliam formam mutato, Verbum relicta

A Quin etiam Pascha privatim eodem quo Judæi tempore celebrant. Est et quiddam ipsis peculiare, quod acriter propugnant: nempe hoc quod scriptum est, ad imaginem, durissime interpretantur.

71. Photiniani a Photino nuncupati sunt. Photinus iste Sirmio oriundus erat, eademque ac Paulus Samosatenus sensit; in quibusdam tamen dissentit. A Maria Christum initium omnino accepisse affirmat.

72. Marcelliani. Horum Marcellus Ancyrae in Galatia episcopus, auctor existit. Cum enim prius pro Sabelliano communi fama traductus esset, seque etiam scripto sæpe purgasset, a plerisque tamen creditum est iisdem ipsum opinionibus adhærere. Fieri potest ut vel ipse, mutata sententia, meliorem ad mentem sese revocaverit. vel ejus discipuli. Nam pro ejus libris orthodoxi quidam sese defensores interposuerunt.

73. Semiariani. Christum quidem creaturam esse illi consentunt, sed ironice prorsus et cavillando, creaturam eum vocantes, non velut e rebus creatis unam. Porro Filium, inquit, illum dicimus: verum ne Patri, eo quod genuerit passionem aliquam tribuamus, eundem creatum asserimus. Idem et Spiritum sanctum omnino creaturam esse definiunt: cumque ὁμοούσιον, id est consubstantialis, vocem in Filio repudient, ὁμοούσιον eum, hoc est substantia similem, admittunt. Quod ipsum tamen quidam ex illis respiciunt.

C carne in Deum refusum iri, nec perenne posthac Christi regnum fore. Unde in secunda synodo hæc voces symbolo insertæ sunt, *cujus regni non erit finis*.

(51) Propter hæc verba Prov. viii, 20, ut leguntur apud LXX. *Dominus creavit me initium viarum suarum*, Ariani intulerunt Verbum esse quid creatum. Basilii Ancyranus alique episcopi in Ancyrana synodo hanc eos cum Catholicis conciliandi rationem invenerunt, ut profiterentur Verbum in æternitate vere natum ex Patre, similisque prorsus esse substantiæ et naturæ. Ne vero Pater demutatus putaretur, vel, uti Marcellus nuper dixerat, Verbum nihil esse πάγιον, solidum, et subsistens, illud creatum esse pronuntiarunt, quia Deus nulla sui mutatione res conderet, et quod ille condiderit, hoc subsistentia sua potiretur, attamen Verbum reapse genitum agnoscebant, ob subsequentes hæc Scripturæ voces: *πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾷ με, ante omnes colles gignit me*. Hanc professionem Hilarius approbavit in libro *De syn.* Athanasius in epistola de synod. Basiliensi Ancyranam, ejusque socios, qui Semiariani audierunt, tanquam fratres ab Ariana labe immunes, laudat, licet suppressa voce ὁμοούσιου, consubstantialis, Filium ὁμοούσιον, similis substantiæ, dicendum contenderent. Theodoretus Semiarianorum non meminit: libro vero ii *Hist. c. 2*, narrat Constantium, dum Antiochiæ azeret, in consecratione Meletii præcepisse episcopis, ut de superius citato Scripturæ loco pro concione dicerent: Georgium Laodicenum Arianum

74. Pneumatomachi, id est Spiritus sancti impugnatōres. De Christo quidem haud male admodum loquuntur: de Spiritu sancto autem blasphemia enuntiant, quem et creatum asseverent et a divinitate alienum, imo vero abusione quadam vocis creatam dici propter actionem: qui nihil aliud præter vim sanctificandi Spiritum sanctum esse doceant.

75. Aeriāni. Aeriū iste e Ponto oriundus, hodieque magno hominum dispendio in vivis superstes est. Fuerat autem Eustathii episcopi presbyter, quem Ariani erroris insimulaverunt. 94 Aeriū, eo quod episcopus creatus non esset, multa adversus Ecclesiam dogmata commentus est. Ac quod ad fidem attinet, germanus Arii sectator est: sed amplius quiddam profitetur: puta oblationes pro mortuis non esse faciendas jejunia quartæ et sextæ feriæ, quadragesimæ, item et Paschatis prohibet: bonorum abdicationem prædicat. Carnium et ciborum genus omne ad vitam absque timore adhibet. Quod si quis sectatorum ejus jejunare velit, statutis hoc diebus vetat fieri, sed quando libuerit. Non enim, inquit, legi subjectus es. Episcopum docet nihilo præstantiorem esse presbytero.

αδ'. Πνευματομάχοι (52) α. Οὔτοι μὲν περὶ Χριστοῦ καλῶς ἔλεγον, παρά τι· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦσι, χριστὸν αὐτὸ ὀρίζομενοι, καὶ οὐκ ὄν ἐκ τῆς θεότητος, μᾶλλον δὲ καταχρηστικῶς δι' ἐνέργειαν αὐτὸ ἐκτίσθαι· ἁγιαστικὴν δύναμιν αὐτὸ φάσκοντες εἶναι μόνον αε

αε'. Ἀερίανοι (53). Οὗτος ὁ Ἀέριος ἀπὸ Πόντου ὤρματο· ἐτι δὲ δεῦρο πειρασμὸς ἐστὶν οὗτος τῷ βίῳ. Γέγονε δὲ πρεσβύτερος τοῦ ἐπισκόπου Εὐσταθίου, τοῦ ἐν Ἀρειανοῖς διαβληθέντος· καὶ ἐπειδὴ οὗτος Ἀέριος οὐ κατεστάθη ἐπίσκοπος, πολλὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐδογματίσας· τῇ μὲν πίστει ὡν Ἀρειανὸς τελεώτατος, περιττότερον δὲ δογματίζει μὴ δεῖν προσφέρειν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων· νηστεύειν τετράδα καὶ προσάδθατον καὶ Τεσσαρακοστήν καὶ Πάσχα κωλύει ἀποταξίαν κηρύττει ἰ, σαρκοφαγίαις παντοίαις κέρηται, καὶ τροφαῖς ἀδεῶς. Εἰ δὲ τις τῶν αὐτοῦ βούλοιο νηστεύειν, μὴ ἐν ἡμέραις τεταγμέναις φησὶν, ἀλλ' ὅτε βούλει α. Οὐ γὰρ εἶ, φησὶν, ὑπὸ νόμον. Φάσκει δὲ μηδὲν διαφέρειν πρεσβυτέρους ἐπισκόπου.

VARIAE LECTIONES.

α Cod. S. Hil. οἱ ἀπὸ Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου. ἢ R. 2508 κακῶς. Vetus int. *Isti quidem benedicunt de Christo juxta alium, Spiritum autem sanctum.* Legit, τὸ δὲ Πνεῦμα, ut apud Epiph. α In cod. S. Hil. additur, ἀπὸ τούτου Μοντανιστῶν· οἱ ἀπὸ Μοντανίου ἐγράφησαν ὀπισθεν. Quæ librorum oscitantiam produnt, eum ad caput *de Cataphrygibus*, pertineant. ἢ Sic legendum ex Epiphano passim, non ἀποκηρύττει ut habent codices. Favet et Augustinus. α Cod. E. Hil. βούλεται.

NOTÆ.

opinionem propugnasse; Acacium Cæsareæ μέστην τινά, *mediam quamdam protulisse*: tandem Meletium rectam Theologiam enuntiasse. Meletii sermonem Epiphanius, in *Panario* scriptis consignavit, nec quidquam in eo reperire sit, quod ab Ancyra definitione discrepet, vel Nicænam fidem diserte exprimat. Quam agendi rationem Meletium in synodo Seleuciensi tenuisse testis est post Athanasium Socrates. Atque hæc est prætensa illa *simulatio Meletii et Eusebii Samosatani*, quam carpit auctor cujusdam lucubrationis, quæ exstat inter opera Athanasii. Theodoro igitur Semiariani alii non fuerunt præter Acacii sectatores, qui peræque tacerent voces ὁμοουσίου; et ὁμοουσίου quia in scriptura non leguntur, alios vero qui ὁμοουσίων, admitterent tanquam Orthodoxos habuit et certe Philostorgius, cum Arianos suos quoscunque laudibus oneret, Acacium tamen pessime tractat. Basilii Ancyranus in Syrmienti formula, ut Patrem et Filium unum esse Deum concludat, hoc subjungit: *non enim Filium συντάσσομεν τῷ Πατρὶ, eodem ac Patrem locamus gradu, sed subjectum facimus Patri, cui subministravit, ὑπουργήσαντα, in universi productione.* Nihilominus Hilarius lib. *De syn.* li, hæc ad Catholicum sensum traduxit. Enimvero Theodoretus, *Hist.*, lib. ii, c. 27, narrat, Constantio, soluto Seleuciensi concilio, cum eis imperasset, ut ὁμοουσίων perinde ac Acaciani ejurarent, Sylvanum Tarsensem cæterorum nomine respondisse, *quandoquidem Dei Verbum ex non exstantibus factum non est, neque ex alia substantia*

genitum, omnino consequi, ut ei qui se genuit ὁμοουσίος consubstantialis sit, *Deus de Deo, lumen de lumine*, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ γεννήτορι φύσιν, *eandemque ac genitor naturam habeat.* Id quod posthac professi sunt variis in locis.

(52) Ex Semiarianis Πνευματομάχοι, id est, Spiritus sancti impugnatōres prodierunt, auctore in primis Macedonio, qui CP. sedem arripuerat. Hos damnavit Athanasius in synodo Alexandrina ann. 362, itemque Damasus papa in duplici synodo romana, ac tandem concilium generale ii, ann. 381 (a).

(53) Epiphanius simulatam Aerii continentiam pene omisit. Hoc solummodo ait, ἀποτακτικὸν ἐσχήκασιν οὔτοι τὸν τρόπον, quod renuntiantium vivendi rationem teneat. Philastrius vero, *Aerii, ab Aerio quodam sic appellati sunt*, inquit, *qui abstinentiis vacant, et in provincia Pamphylia quamplurimi commorantur, qui et Encratitæ dicuntur, id est, abstinentes.* Hi non possident aliquid: escas abominantur, quas Deus cum benedictione humano generi tribuit. Damnant etiam de lege nuptias, non a Deo institutas asserentes. Locum Philastrii integrum descripsi, ut planum fiat Hieronymum in cap. vii Osee apprime recte Aerium posuisse inter castitatis et pudicitiae simulatores: id quod illum ab episcopo, et amico quondam suo, Eustathio Sebasteno didicisse colligitur ex Socrate et Sozomeno. Peregrina amborum dogmata synodus Gangrensis damnavit, inque Eustathii vafritiem magnus Basilii animadversit, epist. 74 et 196.

(a) Vid. Præfationem, num. xx.

ος. Ἀετιανοί (54)· οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀετίου Κίλικος ὁ
 διακόνου γενομένου ὑπὸ Γεωργίου τοῦ τῶν Ἀρειανῶν
 ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, οἱ καὶ Ἀνόμοιοι
 καλούμενοι, παρά τισι δὲ Εὐνομιανοί, δι' Εὐνόμιόν
 τινα, μαθητὴν Ἀετίου γενομένου· οἷς συνῆν καὶ
 Εὐδόξιος, ἀλλὰ δῆθεν διὰ τὸν πρὸς τὸν βασιλέα Κων-
 σταντῖνον * φόβον ἀφώρισεν ἑαυτὸν, καὶ μόνον Ἀέτιον
 ἐξώρισεν. Ἐμείνε μόντοι ὁ Εὐδόξιος Ἀρειανίζων,
 οὐ μόντοι γε κατὰ τὸν Ἀέτιον. Οὗτοι οἱ Ἀνόμοιοι
 καὶ οἱ Ἀετιανοὶ παντάπασι Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα ἀπαλλοτριούσι τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, κτιστὸν
 αὐτὸν διαθεβαίουμενοι, καὶ οὐδὲ ὁμοιότητά τινα
 εἶναι λέγουσιν. Ἐκ συλλογισμῶν δὲ Ἀριστοτελικῶν
 καὶ γεωμετρικῶν τὸν Θεὸν παριστᾶν βούλονται, καὶ
 Χριστὸν δῆθεν μὴ δύνασθαι εἶναι ἐκ Θεοῦ διὰ τοιοῦ-
 τον τρόπον. Οἱ δὲ ἀπ' αὐτῶν Εὐνομιανοὶ ἀναβαπτί-
 ζουσι πάντας τοὺς πρὸς αὐτοὺς ἐρχομένους· οὐ μόνον,
 ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπ' Ἀρειανῶν, κατὰ κεφαλῆς
 ἄνω τοὺς πόδας στρέφοντες τῶν βαπτιζομένων, ὡς
 πολὺς ἄδεται λόγος· τὸ δὲ σφαλῆναι ἐν τινι, πορ-
 νεία, ἢ ἑτέρα ἁμαρτία, οὐδὲν εἰνὸν εἶναι φασιν·
 οὐδὲν γὰρ ζητεῖ ὁ Θεός, ἀλλ' ἢ τὸ εἶναι τινα ἐν
 ταύτῃ τῇ νομιζομένῃ αὐτῶν πίστει.

Αὗται εἰσιν ὁμοίως καὶ αἱ τοῦ τρίτου βιβλίου,
 τοῦ πρώτου τόμου, αἰρέσεις ζ'.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, τρίτῳ δὲ βιβλίῳ, αἰρέ-
 σεις δ'.

ος. Διμοιρίται (55)· οἱ καὶ Ἀπολλινάριοι· οἱ μὴ

76. Aetiani. Ab Aetio Cilice, qui a Georgio Aria-
 norum Alexandriae episcopo diaconus ordinatus
 est. Anomœi quoque vocitantur, et a quibusdam
 Eunomiani, ab Eunomio Aetii discipulo. Earum-
 dem partium erat et Eudoxius; sed imperatoris
 metu ab illis se segregavit: quo factum est ut
 solus Aetius relegaretur. Quanquam in Ariano
 dogmate perseveravit, sed Aetium minime secutus
 est. Porro Anomœi, sive Aetiani Filium et Spiritum
 sanctum a Deo Patre penitus alienum esse
 prædicant, quos creatos esse, nec quidquam simi-
 litudinis habere docent. Quippe syllogismis qui-
 busdam Aristotelicis et geometricis Dei naturam
 explicare student, atque adeo Christum ex Deo
 esse non posse. Eunomiani vero ex ipso profecti,
 omnes, qui ad partes suas transeunt, iterato
 baptizant, non Catholicos solum, sed et Arianos
 ipsos; idque hoc modo, uti percrebuit fama,
 pedibus in cœlum inversis, in caput illos intin-
 gunt, fornicationem, aut aliud quodvis peccatum,
 nihil esse dicunt: neque enim Deum aliquid
 quærere, nisi ut in ea sola, quam ipsi prædicant,
 fide perseveretur.

Hæ quoque sunt hæreses septem primi tomi libri
 tertii.

In secundo tomo libri tertii, hæreses quatuor sunt.

77. Dimocritæ, qui et Apollinaristæ; qui perfe-

VARIAE LECTIONES.

* Cod. S. Hil. Ἀετιανοί, οἱ καὶ Ἀνόμοιοι, καὶ Εὐνομιανοί, καὶ Εὐδοξίανοι. * In cod. S. Hil. deest
 imperatoris nomen. Cotteler. monet legendum Κωνσταντῖνον, ut etiam habetur in Synopsi Epiphani.

NOTÆ.

(54) Aetius ab Arianis discessit, quia Filium Pa-
 tri similem per omnia dicerent, non crederent.
 Quocirca hoc præstituto, quod sibi eadem ac ipsi
 Deo perspicuitate notum assereret, essentiam Dei
 in hoc sitam esse, quod ἀγέννητος, ingenitus sit,
 inferebat Filium, quia genitum, dissimilis a paterna
 naturæ esse. Hinc Ἀνόμοιοι, Anomœi, dicti sunt
 ejus sequaces; quorum præcipui fuerunt Eunomius;
 a quo Eunomiani audierunt, ac Eutychius, qui post-
 hac alterius sectæ princeps fuit. Utriusque memi-
 nerunt Socrates, lib. v, c. 24; et Sozomenus, lib. vi,
 c. 26. Unde Hieronymus in cap. i Amos scripsit,
 Arianæ hæresis vectes et firmissimas seras Eutyctum
 et Eunomium fuisse. Non enim contra codd.
 et editorum fidem legi debet, Aetius et Eunomius,
 nec, ut apparet, ignotus Eutycius Arianus fuit.
 Eunomianos mersione una baptizasse Socrates,
 Sozomenus, Theodoretus, aliique tradunt, imo et
 peregrinas inter baptizandum cæremonias adhi-
 buisse: in solam vero Christi mortem, ommissa
 formula quam Christus instituit, tingere solitos vix
 concessero. Socrates et Sozomenus Eutychium
 auctorem faciunt suppressæ trinæ mersionis. Ano-
 mœos reliquiis Martyrum et Virginitati detraxisse
 ex Basilio et Hieronymo constat.

(55) Apollinarius diversos quidem in Trinitate
 gradus posuisse fertur, ut Spiritus sanctus magnus,
 major Filius, Pater maximus, dicerentur. Id narrat
 Nazianzenus epist. 1 ad Cleod. ut ejusdem Apol-
 linarii taceam epistolam ad Basilium, quæ exstat
 tom. II Monum. Eccl. Græcæ. Basilius vero non
 uno in loco Sabellii dogma instauratum scribit
 ab Apollinario. At magis constat de ejus errore

C circa incarnationem. Cum æstimaret ex duabus
 rebus perfectis et integris unum aliquod non com-
 poni, humanitatem Domini, ut Christus unus
 agnosceretur, ea parte qua rationalis est, mutilavit,
 cujus munia in Verbum propter unionem cum
 carne transtulit. Hinc gregales illius Διμοιρίται
 vocati sunt, q. d. Partitores animæ. Nimirum,
 uti Nemesius observat cap. 1 De nat. hom. Apolli-
 narius juxta Platoniorum placita arbitratur νοῦν,
 mentem, seu Πνεῦμα, spiritum, esse quamdam sub-
 stantiam ab anima superabilem, idque in primis
 studebat inculcare. Appollinarium Laodicenum, in-
 quit Hieronymus, epist. 65, audiui Antiochiæ fre-
 quenter, et colui, et cum me in sanctis Scripturis
 erudiret, nunquam illius contentiosum super sensu
 (seu mente) dogma suscepi. Quod quidam aiunt,
 eum animam Christo, juxta ac Arianos denegasse,
 de rationali concedendum est quæ ex ejus doctrina
 mente sola constaret. Ex his inferebat, nedum
 unam esse Christi personam et hypostasim, verum
 et naturam unam. In Collectaneis adv. Sever, ha-
 betur segmentum epistolæ Apollinarii ad Diodorum,
 in quo μία σύγκρατος φύσις, una contemperata
 Christi natura legitur. Atqui contemperatorem
 hanc συνουσίωσιν, consubstantiationem, appellabat,
 mutuata voce a synodo Antiochena, quæ Paulum
 Samosatenum damnaverat. Unde Apollinaristæ συν-
 ουσιασταί, Synusiastæ quoque audierunt. Quocirca
 ferebatur confusionem admittere naturarum, aut
 unius in aliam conversionem; idque eo magis,
 quod ex ejus sententia in Deitatem ipsam dolores
 et perpassiones refunderentur. Cæterum in epistola
 ad Serapionem apud Leontium adversus fraud.

ctam Christi incarnationem minime consentitur: A quorum alii consubstantialia divinitati esse corpus dicere ausi sunt: 95 alii vero negarunt animam eum assumpsisse. Quidam his innixi verbis, *Verbum caro factum est* ex creata illum carne, hoc est ex Maria, carnem accepisse inficiantur; solum vero Verbum carnem factum esse pertinaciter asseverarunt. Postea vero, quam ob causam nescio, mentem illum non assumpsisse dixerunt.

78. Antidicomarianitæ. Hi beatam Mariam semper virginem post editum Salvatorem cum Josepho congressam fuisse aiunt.

79. Collyridiani, in ejusdem Mariæ nomine stato anni die collyridas quasdam offerunt, quibus consentaneum ex eo ritu nomen indidimus Collyridianorum.

80. Massaliani, quos interpretando Euchetas

¹ Joan. 1, 14.

γ R. 2508 ἀνειληφέναι.

VARIÆ LECTIONES.

NOTÆ.

Apollinarist. insaniam eodem modo illorum qui carnem consubstantialiam dicerent Deo. *Unione siquidem divinam esse factam carnem Verbi, non natura.* Valentinus Apollinarista hujus erroris parentes facit Polemium, seu Polemonem, et Timotheum, qui magistri dicta non intellexerunt: sed neque id inficiatur Theodoretus; qui tamen admonet Apollinarium unius sententiæ tenacem non fuisse. Sunt etiam qui arbitrantur Apollinarium Nestorio prælusisse, ut Virginem esse Θεοτόκον, *Deiparam* negaret, conjunctioni substantiali naturarum, ex quibus constat Christus, detrahendo; eo quod Athanasius et Nazianzenus impietatem hanc confodiant cum aliis ejusdem placitis. Verum ab utroque doctore nedum errores Apollinarii confutabantur, sed et illi quos hæreticus ex Catholica doctrina consequi jactitabat. Id quod aperte satis ex Antirrhethico Gregorii Nysseni adversus ipsum colligere liceat, nec non ex his Hieronymi verbis in cap. III. Epist. ad Tit. *Neque vero alium Jesum Christum, et alium Verbum dicimus, ut nova hæresis calumniatur; sed eundem et ante sæcula et post sæcula, etc.* Quinimo hoc Nyssenus adstruit magis epist. ad Theophil. quæ recitata est in concilio generali, collat. 5. Unde ad Nestoriana tempora revocandi non sunt omnes libri, quibus de una Christi persona disputatum est. Apollinaristarum aliqui docuerunt Virginem beatam post Christum natum, liberos alios procreasse. Duobus voluminibus Apollinaris Millenariorum errorem, Judaico sensu, contra Dionysium Alexandr. propugnavit. Nemesius et Hieronymus, in præf. lib. xviii in Isa. in cap. xxxvi Ezech., et epist. 82 scribunt eum existimasse animas hominum ex traduce procreari, *ut quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, et simili cum brutis ratione subsistat.* At animam sentientem intelligebat, non rationalem, quam æthereis esse originis lateretur.

(56) Præter Apollinaristas illos, qui perpetuam Mariæ Virginitatem negavere, ejusdem erroris sectarios in Arabia pullulasse tradit Epiphanius. Hunc Helvidius in Occidente excitavit, quem Bonus Sardicensis, negata primum Christi Deitate, amplexus est.

(57) Messaliani, quos Epiphanius ait, Martyrianos et Satanianos vocitari, hos in *Paganis* gentiles potius, quam Christianos esse tradit. Qui vero ex

τελείαν τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, ἤγουν ἑνανθρώπησιν, ὁμολογοῦντες· ὧν τινες ὁμοούσιον τὸ σῶμα τῇ θεότητι ἐτόλμησαν εἶπεῖν τότε· τινὲς δὲ ποτὲ, ὅτι καὶ ψυχὴν εἰληφέναι γ, καὶ τοῦτο ἤρ-
νοῦντο· τινὲς δὲ διὰ τοῦ ῥητοῦ, "Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπερειδόμενοι, ἤρνοῦντο ἀπὸ τιστῆς σαρκὸς, τουτέστιν ἀπὸ Μαρίας, σάρκα αὐτὴν ἀνειληφέναι· μόνον δὲ φιλονεικῶς ἔλεγον τὴν Λόγον σάρκα γεγενῆσθαι. Ὑστερον δὲ, διανοοῦμενοι τί οὐκ οἶδα εἶ-
πεῖν, νοῦν αὐτὸν φασὶ μὴ εἰληφέναι.

ση'. Ἀντιδικαμαριανῖται (56)· οἱ τὴν ἁγίαν Μαρ-
ρίαν, τὴν Ἀειπαρθένον, μετὰ τὸ τὸν Σωτῆρα γεν-
νῆσαι, τῷ Ἰωσήφ συνῆφθαι λέγοντι ες.

ση'. Κολλυριδιανοί· οἱ εἰς ὄνομα· τῆς αὐτῆς Μαρίας
ἐν ἡμέρᾳ τινὲ τοῦ ἔτους ἀποτετα γμένη, κολλυρίδα
τινὰ προσφέροντες, αἷς ἐπαθέμεθα ἰ, ὄνομα Κολλυριδια-
νοῖς.

π'. Μασσαλιανοί (57), οἱ ἐρμη νεοῦμενοι Εὐχηταί.

Christianis erant cum Evangelii dicta insulse inter-
pretarentur, facultatibus diu missis, et labore ma-
nuum neglecto, soli orationi vacabant. Hinc Massalianorum nomen, a radice Syriaea *ܡܫܝܐ*, ora-
vit. Diu me torsit Hieronymi locus in Prologo ad
Dialog. cont. Pelag. qui in pristinis editionibus sic
haberet: *totius pene Syriae hæreticos quos sermone
gentili, Abin et Paanin, id est perversos et Massa-
lianos, Græce Εὐχητας, vocant.* Non capiebam; *Abin
et Paanin idem esse ac perversos et Massalianos.*
In nupera vero editione hanc esse lectionem quam-
plurimum mss. monemur, *quos sermone gentili, ΔΕΙΝ-
CΤΡΑΜΝΝΙ, id est perverse Massalianos, etc., ex cu-
jus lectionis inspectione, Hieronymi locus sic
emendari potuit: quos sermone gentili ΔΙΕCΤΡΑΜ-
ΜΕΝΩC, id est perverse, Massalianos, etc.* Photius
cod. 52, fuse narrat, quæ a variis pontificibus, et
synodis contra Massalianos gesta sunt. Cyrillum
vero Alexandr. omisit, a quo hæresis hæc perinde
profligata est. Scribit tamen Ephesinam synodum,
cui Cyrillus præfuit, excerpta ex libro Massaliano-
rum ascetico capita damnasse, cum eorum parente
Adelphio. Atqui hoc ipsum est quod Joannes Jeju-
nator C. P. Gregorio Magno scripserat, concilium
Ephesinum inter alia pronuntiasse, *de Adæ anima,
quia in peccato mortua non fuerit, eo quod, diabolus
in cor hominis non ingrediatur: et si quis hoc dixisset,
anathema esset.* Hoc definitum ab Ephesinis Patri-
bus negavit Gregorius, lib. vi, epist. 14, et Pelagia-
nismi taxavit: sed ex iis quæ subjungit, colligo
synodum Massalianorum duntaxat sensum exclu-
sisse. *Ephesinam synodum perscrutantes, inquit, de
Adelphio, et Saba, et cæteris, qui illic dicuntur dam-
nati, omnino nihil invenimus.* Adelphium vero, et
Sabam antesignanos fuisse Massalianorum, te-
stantur Theodoretus, quem noster exscripsit, Nilus,
epist. ad Magnum alique bene multi. Quamvis ca-
tholica sententia sit, animam Adæ peccato mortuam
esse, et diabolum in cor illius qui peccat ingredi;
attamen hæc blasphema sunt, juxta Massalianorum
sensum. Scilicet duas in quolibet homine animas
ponebant, communem unam, cælestem alteram,
qua per peccatum exclusa, mortuus homo censeretur,
insuper diabolum cum homine peccatore οὐσιω-
δῶς consubstantialiter conjungi, nec ulla baptismi,
alteriusve sacramenti virtute abigi, nisi per oratio-
nem. Hæc Gregorium laterant, cum lues ista ad

Συνάπτονται δὲ τούτοις καὶ τῶν ἀπὸ Ἑλλήνων ἐπι-
τετηδευμένων αἰρέσεων οὗτοι οἱ λεγόμενοι Εὐφημί-
ται, καὶ Μαρτυριανοί, καὶ Σατανιανοί.

Ἀυτὴ τοῦ ἑβδόμου τόμου ἡ ἀνακεφαλαίωσις.

Κεφάλαια τοῦ τῶν Μασσαλιανῶν δυσσεβοῦς δό-
γματος ἀναληφθέντα ἐκ βιβλίου αὐτῶν.

α'. Ὅτι συνοικεῖ τῷ ἀνθρώπῳ ἐνυποστάτως ὁ Σα-
τανᾶς, καὶ κατὰ πάντα κυριεύει αὐτοῦ.

β'. Ὅτι ὁ Σατανᾶς καὶ οἱ δαίμονες κατέχουσι τὸν
νοῦν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων
κοινωνική ἐστὶ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας.

γ'. Ὅτι συνοικοῦσιν ὁ Σατανᾶς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ ὅτι οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι
καθαροὶ ἦσαν τῆς ἐνεργουμένης ἐνεργείας.

δ'. Ὅτι οὐδὲ τὸ βάπτισμα τελειοῖ τὸν ἀνθρώπον,
οὔτε ἡ τῶν θείων μυστηρίων μετάληψις καθαρίζει
τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ μόνη ἡ παρ' αὐτοῖς σπουδαζομένη
εὐχή.

ε'. Ὅτι συμπέφυρται ὁ ἀνθρώπος τῇ ἀμαρτίᾳ,
καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα.

ς'. Ὅτι οὐ διὰ τοῦ βαπτίσματος λαμβάνει τὸ
ἀφθαρτον καὶ θεῖον ἔνδυμα ὁ πιστὸς, ἀλλὰ δι' εὐ-
χῆς.

ζ'. Ὅτι δεῖ καὶ ἀπάθειαν λαβεῖν, καὶ μετουσίαν
τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν αἰσθήσει πάσῃ, καὶ πλη-
ροφία ἐσεσθαι.

A dixeris. id est, orantes. His adjunguntur e gen-
tilium sectis, quos Euphemitas, et Martyrianos,
et Satanianos nominant.

Hactenus summa tomi septimi.

Capita impiæ Massalianorum doctrinæ, ex libris
ipsorum collecta.

1. Habitare cum homine personaliter Satanam,
eique in omnibus dominari.

2. Satanam et dæmones humanam mentem
possidere, hominumque naturam communione
jungi cum spiritibus nequitiae.

3. Contubernales esse Satanam et Spiritum
sanctum in homine; et non fuisse apostolos ab
hac operatione qua corripuntur homines, liberos.

B 4. 96 Baptismate homines non perfici: nec sa-
cerorum mysteriorum perceptione animum expiari,
sed solis, in quas se illi impendunt, precibus.

5. Hominem post etiam baptismum susceptum in
massa peccati esse.

6. Fidelem per baptismum non accipere in-
corruptibilem divinamque vestem, sed per ora-
tionem.

7. Etiam imperturbationem, animique summam
tranquillitatem captandam esse; debereque Spi-
ritus sancti participationem ipsomet sensu ac
omni certitudine percipi.

VARIÆ LECTIONES

* R. 2508 νομιζομένη. Vetus interpr. exercitata. * Cod. S. Hil. οὐ συμπέφυρ.

NOTÆ.

occiduas partes non penetrasset. Non ita pridem
vero recruduerat in Oriente sub Anastasio imp.
auctore Lampetio, a quo *Lampetiani*, tum deinde
per Marcianum Trapezitam, a quo *Marcianistæ*
dicti sunt. Unde sanctus Pontifex tribus epistolis
ignotam sibi esse ait *Marcianistarum* sectam (ita
legendum est lib. vi, epist. 15, 16, 17, non ut qui-
dam putant, *Marcionitarum*). Gregorius canonem
Ephesinum assignare mavult Joanni Antiocheno,
ejusque conciliabulo. Nam permirum est viros
apprime eruditos non animadvertisse, ipsum lib.
ix, indict. 11, epist. 49, ad Anastasium Antioch.
id significare, ubi ait: *Quidam illam Ephesinam
primam synodum in ea urbe existimant quæ ab
hætericis traditur esse composita; episcopis utique
qui Nestorio cum Joanne faverant. Addit: Illa
enim synodus, quæ sub primæ Ephesinæ (legitimæ)
imagine facta est, quædam in se oblata capitula
asserit approbata, quæ sunt Cælestii et Pelagii præ-
dicamenta. Quibus innuitur conciliabulum Joan-
nis Antiocheni approbasse doctrinam Pelagii,
adeoque illam, quæ Pelagiana Gregorio videbatur,
licet Eucheticam tantummodo exploderet. Nec ju-
vat objicere Joannem ipsum epist. ad Rufum
Thessa. Cyrillum accusasse, quod eadem sentien-
tes cum Cælestio et Pelagio (Euchetæ enim sunt et
Enthusiastæ) communioni restituisset. Nam ex acus
Ephesinæ synodi constat Joannem Pelagianos
extorres factos lovisse: quin nec dolo carebat ejus
criminatio, præsertim quia Euchetæ e regione Pe-
lagianis repugnabant, si ἀπάθειαν, immunitatemve
a perturbationibus demas, quam utrique ostenta-
rent. Hæc erant Gregorii momenta. Cæterum in
actis ejusdem legitimæ synodi Latine exstat. *Defi-
nitio contra impios Massalianitas, qui et Euchetæ,**

C *et Enthusiastæ quoque appellantur; in qua approba-
tur libellus synodicus CP. editus contra ipsos a
Sisinnio, quæque Alexandriæ eorum causa gesta
essent, injungiturque Valeriano Iconiensi, Am-
philochio Sidensi, et omnibus Lycaoniæ et Pam-
philiæ episcopis ut hæc decreta servari curent.*
Id quod eo consultius Ephesini Patres sanxere,
quod ab Orientalibus apud imperatorem etiam
Massalianici erroris accusabantur. Quamobrem
conjicio Euchetarum capita, quæ Jejunator Ephesi
damnata esse Gregorio scripsit, illa ipsa fuisse,
quæ Sisinnius et Cyrillus antehac prohibuerant.
Ex quo vero auctore Noster acceperit omnes illos
Massalianorum articulos, quos his retulit, haud
satis mihi compertum est: nisi forsan eodem quo
Timotheus presbyter usus est, codice; impii sci-
licet illius Marciani, qui sæculo vi prodiit. Atta-
men Timotheus multos recitat, quos Damascenus
non habet, ut vicissim plures Damascenus, quo-
rum nulla apud Timotheum mentio. Ex. g. apud
D Timotheum non reperias, *ignem esse opificem re-
rum: malorum naturam esse quamdam: duas cui-
libet homini animas esse, quæ mere Manichaica
sunt: Adamum itidem cum Eva congressum nullo
libidinis æstu. Nec vice versa apud Damascenum,
Tres SS. Trinitatis personas unam esse hypostasim:
Corpus Christi circumscriptum non esse, et similia,*
quæ non Timotheus modo, verum et Nicephorus
CP. et Euthymius ex Marciani scriptis eruerunt.

Quæ subsequuntur hæreses, ex variis auctoribus
collegit Damascenus, quorum libri interiere. At
pro chronismo peccat, ubi ait eas a Marciani et
Leonis temporibus et deinceps emersisse. Nam Ne-
storius et Eutyches sub Theodosio Juniore pro-
dierant.

8. Animam sic affici oportere sensu participationis cœlestis sponsi, ut afficitur mulier ex congressu viri.

9. Spiritales homines intus forisque peccatum videre: necnon gratiam quæ infunditur, et quæ operatur.

10. Revelationem esse quæ fiat in sensu et divina persona, tanquam doctrina.

11. Ignem conditorem esse.

12. Animam non habentem Christum in sensu omnique actione, serpentum esse ac venenatarum bestiarum, hoc est adversariæ omnis virtutis, domicilium.

13. Mala, natura constare.

14. Ante violatum præceptum, Adamum cum Eva absque ullo libidinis æstu congressum esse.

15. In Mariam semen et Verbum cecidisse.

16. Hominem oportere duplici anima præditum esse; una quam hominibus communem dicunt, altera, quam cœlestem.

17. Fieri posse, ut homo sensibilibus personam Spiritus sancti percipiat cum omni certitudine, plenitudine et operatione.

18. Posse his qui orant apparere Salvatorem in luce: ac quodam tempore inventum hominem astantem altari, cui sint oblati tres panes oleo perfusi.

97 Adhæc, manuum operas rejiciunt, velut quæ Christianos dedeeat. Præsertim vero suam in pauperes inhumanitatem promunt. Aiunt enim neque his qui stipem publice mendicant, aut quæ viduæ relictæ sunt, iisve qui adversa fortuna utantur, vel corpore mutili, vel morbis afflicti, vel acerbis creditoribus obnoxii, vel latronum aut barbarorum incursionibus attriti, aliisque calamitatibus in vitæ angustias ac egestatem detrusi sunt, eleemosynarum ope haudquaquam subventum iri oportere per eos qui sese bonis abdicant, aut etiam per eos qui beneficentiæ in primis student: sed sibi potius ipsis subministranda omnia. Se enim veros esse pauperes spiritu.

His addiderunt Ecclesiarum ac sacrorum altarium contemptum. Non decere Monachos Ecclesiasticis interesse conventibus: satisque illis esse quas in suis oratoriis preces fundunt, tantam enim precum vim esse dicunt, ut ipsis atque ipsorum discipulis Spiritus sanctus sensibili modo visendum se præbeat. Quippe nugantur eos, qui salutem velint consequi, ea perseverantia, nihil prorsus aliud negotii agentes, orationi vacare debere, donec peccatum instar fumi alicujus, aut ignis, aut serpentis, aut cujuscumque ejusmodi bel-

η'. "Οτι δεῖ τὴν ψυχὴν τοιαύτης αἰσθῆσαι ὅτι τῆς κοινωνίας τοῦ οὐρανοῦ νυμφίου, ὅσας αἰσθάνεται ἡ γυνὴ ἐν τῇ συνουσίᾳ τοῦ ἀνδρός.

θ'. "Οτι οἱ πνευματικοὶ ὁρῶσιν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὴν χάριν ἐνεργουμένην, καὶ ἐνεργούσαν.

ι'. "Οτι ἐστὶν ἀποκάλυψις γινομένη ἐν αἰσθήσει καὶ ὑποστάσει θεϊκῇ, ὡς δόγματι.

ια'. "Οτι τὸ πῦρ δημιουργὸν ἐστίν.

ιβ'. "Οτι ἡ ψυχὴ ἢ μὴ ἔχουσα τὸν Χριστὸν ἐν αἰσθήσει, καὶ πάσῃ ἐνεργείᾳ, αἰκητήριόν ἐστὶν ἐρπετῶν, καὶ λοβόλων θηρίων, τουτέστι πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως.

ιγ'. "Οτι φύσει τὰ κακά.

ιδ'. "Οτι καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως ἀπαθῶς ἐκοινωνήκεν ὁ Ἄδᾶμ τῇ Εὐᾶ.

ιε'. "Οτι σπέρμα καὶ Λόγος ἔπεσεν εἰς Μαρίαν.

ις'. "Οτι δύο δεῖ κτήσασθαι τὸν ἄνθρωπον ψυχᾶς, φασὶ· μίαν τὴν κοινὴν ἀνθρώποις, καὶ μίαν τὴν ἐπουράνιον.

ιζ'. "Οτι δυνατόν φασὶ δεῖξασθαι αἰσθητῶς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν ἄνθρωπον ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ καὶ πάσῃ ἐνεργείᾳ.

ιη'. "Οτι τοῖς εὐχομένοις δύναται φανεροῦσθαι ὁ Σωτὴρ ὁ ἐν φωτὶ, καὶ κατὰ τινὰ καιρὸν εὑρεθῆναι ἄνθρωπον παρεστῶτα τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ προσηνέχθαι αὐτῷ τρεῖς ἄρτους δι' ἐλαίου πεφυρμένους.

"Ετι δὲ καὶ ἀποστρέφονται καὶ τὴν ἐκ τῶν χειρῶν ἐργασίαν, ὡς οὐ πρέπουσαν Χριστιανοῖς. Κατὰ μέρος δὲ καὶ τὴν εἰς πτωχοῦς ἀπανθρώπιαν εἰσάγουσι, φάσκοντες, ὡς οὐχὶ τοῖς δημοσίᾳ προσαιτούσι, ἢ τοῖς καταλελειμμέναις χήραις, οὐδὲ τοῖς περιστάσει χρησαμένοις ἢ τῷ σώματι, ἢ νόσοις, ἢ πικροῖς δανεισταῖς, ἢ ληστῶν, ἢ Βαρβάρων ἐπιδρομαῖς, ἢ τισὶ τοιαύταις συμφοραῖς περιπεπτωκόσιν ἀπαρκεῖν ἀρμόδιον τοῖς ἀποταττομένοις ὅτι τὸ ὅλως ἀγαθοεργεῖν ἀρχομένοις, ἀλλ' αὐτοῖς ἅπαντα χορηγεῖν· ἑαυτοὺς γὰρ ἐφασκον εἶναι τοὺς ἀληθῶς πτωχεύοντας τῷ πνεύματι.

Τούτοις προσετίθεσαν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν θυσιαστηρίων ὑπεραψίαν, ὡς δεόν τοὺς ἀσκητάς, ἐκκλησιαστικαῖς μὲν μὴ παραμένειν συνάξεσιν, ἀρκεῖσθαι δὲ ταῖς ἐν τοῖς εὐκτηρίοις αὐτῶν εὐχαῖς. Τοσαύτην γὰρ ἔλεγον εἶναι τῆς προσευχῆς τὴν δύναμιν, ὥστε αὐτοῖς τε καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν μαθητευθεῖσιν, αἰσθητῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιφαίνεσθαι. Τερατεύονται γὰρ, ὡς χρὴ τοὺς σωθῆναι βουλομένους ἐπὶ τοσοῦτον προσεύχεσθαι, οὐδὲν τὸ παράπαν ἕτερον διαπραττομένους, ἕως ἂν τῆς μὲν ἁμαρτίας αἰσθῶνται, καθάπερ καπνοῦ τινος, ἢ πυρὸς, ἢ δράκοντος, ἢ τι-

VARIAE LECTIONES.

^b R. 1 et cod. S. Hil. ἔσσεσθαι, sic vetus interpr. fore. ^c Sic Reg. 2508 alij, σταυρός. ^d Deest, χρησαμι. in R. 2508. ^e Sic Fronto Duc. edidit ex cod. August., alij vero τοὺς ἀποταττομένους, ἢ τοὺς . . . ἀρχομένους. ^f Reg. 2 εὐχῆς.

νος τοιούτου θηρίου, διὰ τῆς προσευχῆς ἐξελαυνομένης, καὶ αἰσθητῶς διὰ τῶν προσευχῶν ἐξιούσης· τοῦ Πνεύματος δὲ τοῦ ἁγίου πάλιν τὴν εἰσόδον αἰσθητῶς ὑποδέξονται, καὶ φανεράν ἐν τῇ ψυχῇ ἔχωσιν αἰσθησιν τῆς εἰσόδου τοῦ Πνεύματος. Καὶ ταύτην εἶναι τὴν ἀληθινὴν τῶν Χριστιανῶν κοινωνίαν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς ἐκκλησίας, ἢ ταῖς τῶν κληρικῶν χειροτονίαι, ἁγίου Πνεύματος πάντως μεταλαμβάνειν τοὺς βαπτιζομένους, εἰ μὴ ταῖς αὐτῶν προσευχαῖς φιλοπονώτερον κοινωνήσοιεν, καὶ λαβεῖν ἄν τινα καὶ δέχα τοῦ βαπτίσματος, τοῦ ἁγίου Πνεύματος κοινωνίαν, εἰ παραμένειν αὐτοῖς ἐθέλησειε, καὶ τοῖς ἐκείνων μαθητεύεσθαι δόγμασιν· ὡς καὶ πρεσβυτέρων εἰπόντων αὐτοῖς, ὅτι Ἐν πίστει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογοῦμεν ἔχειν, καὶ οὐκ αἰσθήσει, ἐπαγγελλασθαι καὶ αὐτοῖς, διὰ τῆς σὺν αὐτοῖς προσευχῆς μεταδοθήσεσθαι τῆς αἰσθήσεως τοῦ Πνεύματος. Τοσοῦτος δὲ ἐστὶν αὐτῶν τῆς ἀλαζονείας ὁ τύφος, ὡς τοὺς μετασχόντας παρ' αὐτοῖς δῆθεν τῆς τοῦ Πνεύματος αἰσθήσεως μακαρίζεσθαι ὑπ' αὐτῶν, ὡς τελείους καὶ πάσης ἁμαρτίας ἐλευθέρους, καὶ κρείττονας, καὶ περιέπειν, καὶ σέβεσθαι, ὡς μὴ ὑποκειμένους ἐτι κινδύνοις ἁμαρτίας. Ἀλλὰ λοιπὸν ἄνεσιν, καὶ βρωμάτων ἄδειαν, καὶ πᾶσαν ὑπάρχειν αὐτοῖς δορυφορίαν, καὶ τιμὴν, καὶ τρυφήν, ὧν πολλοὶ καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην παρ' αὐτοῖς μαρτυρίαν τῆς τελειότητος εἰς τοὺς ἐκτὸς ὄντας, καὶ οὔτε Χριστιανούς προσαγορεύεσθαι ἀξίους ^ε, αἰσχροουργίαις διαφόροις, καὶ χρημάτων κλοπαῖς, καὶ πορνείαις περιπεσόντες ὤφθησαν.

Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα πρὸς τοῖς εἰρημένοις τερατεύονται, ὡς καὶ γάμους ἐνθέσμους ἀδιαφορώτατα διαλύειν αὐτοὺς, καὶ τοὺς τῶν γάμων ἀφισταμένους, ὡς ἀσκητὰς προσλαμβάνεσθαι καὶ μακαρίζειν, καὶ πατέρας καὶ μητέρας τεκνοτροφίας ἀμελεῖν πείθουσιν, αὐτοῖς δὲ προσκομίζειν πάντα κατεπάδουσι. Δούλους δὲ δεσποτῶν ἀποδιδράσκοντας ἐτοίμως παραδέχονται, καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ αὐτοῖς προσιόντας ἄνευ καρποῦ τινος μετανοίας, ἄνευ ἱερέως αὐθεντείας, ἄνευ βαθμῶν τῶν τοῖς κανόσι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς διηγορευμένων, τάχιστα καθαίρειν παντὸς ἁμαρτήματος ἐπαγγέλλονται, μόνον εἰ τις τὴν πολυθρύλλητον αὐτῶν προσευχὴν παρ' αὐτοῖς μελετήσας, μύστης σχέδιος τῆς ἐκείνων κυθείας ^β γένοιτο. Ὡς ^δ τινὰς τῶν τοιούτων πρὸ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἄγειν αὐτοὺς εἰς κληρικῶν χειροτονίας, δολερῶς πείθοντες τοὺς ἐπισκόπους ἐπιτιθέναί χεῖρας αὐτοῖς, τῇ ^ι παρὰ τῶν νομιζομένων παρ' αὐτοῖς ἀσκητῶν μαρτυρίᾳ δελεαζομένους. Τοῦτο δὲ σπουδάξουσιν, οὐχ ὡς τοὺς τῶν κληρικῶν βαθμοὺς τιμῶν κρινόντες, οἷ γε καὶ αὐτῶν τῶν ἐπισκόπων καταφρονούντες ^ι, ὅταν ἐθέλωσι· ἀλλὰ δυναστείαν τινὰ καὶ αὐθεντείαν ἑαυτοῖς πραγματευόμενοι. Ἐνιοὶ δὲ αὐτῶν

A lux, orationis vi expellatur, ac per preces sensibili modo discedat; ingressum vero Spiritus sancti sensu quoque ipso suscipientes, perspicuum animo ejusmodi ingressus sensum habeant; hancque veram esse Christianorum communionem. Nec enim per baptismum, nec per manuum clericorum impositionem, ullo modo Spiritus sancti participes fieri, qui baptismo tinguntur, nisi assiduitate majori orationibus incubuerint. Quin etiam sine baptismo quemlibet Spiritus sancti participem fieri posse, modo apud ipsos perseverare voluerit, suaque doctrina imbutus fuerit: ut cum presbyteri quidam dixissent eis: nos Spiritum sanctum per fidem haberi confitemur, non vero per sensum; ipsi polliceri minime dubitaverint, illis quoque Spiritus sensum datum iri, si cum ipsis orare velint. Tanta autem eorum est arrogantia, ut eos qui apud ipsos sensum illum Spiritus sancti perceperint, beatos prædicent, veluti perfectos, et ab omni culpa liberos, peccatoque superiores. Tumque adeo omni illos studio colunt, honoribusque prosequuntur, ceu nulli jam obnoxios peccati periculo, eoque perfectionis progressos, ut jam omni relaxatione frui, exquisitis vesci cibis, splendido comitatu tumescere, deliciisque omnibus tuto plane affici possint. Horum autem multi, tali accepto apud eos perfectionis testimonio, cum extraneis (quos nec Christianorum nomine dignos censent) aliquando degentes, in varia obscena flagitia, pecuniarum furta, et fornicationes incidere deprehensi sunt.

98 Plura quoque portenta comminiscuntur: nam et legitimas nuptias nulla prorsus de causa dirimunt, et eos qui a conjugio recesserunt, velut monachos recipiunt, ac beatos jactitant. Parentibus auctores sunt, ut alendorum liberorum curam omittant; eosque ut omnia sua ipsis afferant, dementare norunt. Servos a dominis profugos ultro excipiunt: illos item qui variis criminibus obnoxii ad se confugiunt, nullo pœnitentiæ edito fructu, nulla sacerdotum auctoritate muniti, nulla habita ratione graduum, quos ecclesiastici canones pœnitentibus præscribunt, omni se statim peccati labe mundaturos pollicentur; modo quis jaclatam toties orationem apud ipsos exercens, extemporaneus discipulus ipsorum verusitiae ac fraudis accesserit. Adeo plane ut et quosdam ejus generis peccatorum vinculis nondum exemptos, in clericos ordinandos offerant illorum; qui monasticæ observantiæ laude apud ipsos præstant, testimonio deceptis episcopis, ut illis manus imponant. Hoc autem illi satagunt, non quasi clericorum gradus multi faciant; quippe cum ipsos etiam episcopos, quando libuerit, asper-

VARIE LECTIONES.

^ε Regii et cod. S. Hil. οὐς οὔτε Χριστιανούς προσαγορεύειν ἀξιοῦσιν. ^β R. 2508 κακίας. ^ι Ibid. ἦ. ^δ Alii καταφρονούσιν.

neantur: sed quod potestatem aliquam et auctoritatem aucupentur. Quidam autem eorum nunquam sacris mysteriis communicandum volunt, nisi Spiritus sancti adventus illa hora sensibilis ipsis fuerit. Nonnulli etiam abscindi naturalia membra permittunt, iis qui voluerint. Excommunicationes autem facile contemnunt. Jurant etiam, ac pejerant absque ullo metu; et suam ipsorum hæresim subdole ejurare non dubitant.

Adhuc de dicta Massalianorum hæresi, qui maxime in monasteriis inveniuntur, ex Theodoretii Historia, lib. iv, cap. 11.

Valentiniani, et Valentis temporibus orta est hæresis Massalianorum, quos Euchetas vocant, qui eorum nomen Græca lingua interpretantur. Habent et appellationem aliam ex ipsa re impositam. Enthusiastæ enim dicuntur, propterea quod dæmonis cujusdam vim et operationem recipiant, quam Spiritus sancti præsentiam esse putant. Qui extremo eo morbo affecti sunt, laborem manuum aversantur ut malum: seque somno dedites somniorum imagines divinum afflatum vocant. Hæresis autem **99** hujus principes fuerunt Dadoes, et Sabas, et Adelphius, et Hermas, et Symeon, alique præterea, qui ab ecclesiastica communione segregati sunt, quod dicerent nec prodesse, nec obesse divinam escam, de qua Dominus ait: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, vivet in æternum*². Morbum porro suum celare studentes, etiam ubi convicti sunt, præfracte negant, eosque ejurant, qui eadem sentiant, quæ ipsi animis affixa circumferunt. Letoius Melitensis Ecclesiæ antistes, divino vir ardens zelo, cum videret multa monasteria, vel speluncas potius latronum, pestem hanc hausisse, ea incendit, ac lupos a grege abegit. Eodem modo celebratissimus Amphilocheus, qui Lycaonum metropoli præpositus, gentem universam regebat, cum luem hanc illic grassari comperisset, insurrexit itidem, et greges, quos pascebat, a labe liberavit.

Flavianus quoque celeberrimus Antiochiæ præsul, cum hos Edessæ versari, venenumque suum vicinis instillare didicisset, missa monachorum turba, Antiochiam illos pertraxit; morbumque quo laborabant insuicantes, hoc modo revicit. Calumniari nempe accusatores et mentiri testes dixit, Adelphiumque ætate longa provectum ad se benigne vocans, ac prope assidere jubens: « Nos, inquit, o senex, qui vitam longius produximus, humanam naturam accuratius novimus, et adver-

μήτε κοινωνῆσαι αὐτοὺς τῶν μυστηρίων λέγουσιν, εἰ μὴ τῆς παρουσίας τοῦ Πνεύματος αἰσθητῶς κ' αἰσθωνται, γενομένης κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν. Ἐπιτρέπουσι δὲ τινες αὐτῶν τοῖς βουλομένοις ἀποτέμνειν τὰ ἑαυτῶν φυσικὰ μόρια. Καταφρονοῦσι δὲ βραδίως καὶ ἀφορισμῶν. Ὅμνουσι δὲ ἀδεῶς καὶ ἐπιπορχοῦσιν· ἀναθεματίζουσι τε ὑπόυλως τὴν αἵρεσιν αὐτῶν.

*Ἔτι περὶ εἰρημένης αἵρέσεως τῶν Μασσαλιανῶν, τῶν ἐν μοναστηρίοις μάλιστα εὐρισκομένων, ἐκ τῆς ἱστορίας Θεοδορήτου*¹.

Κατὰ χρόνους Οὐαλεντίνου ^m καὶ Οὐάλεντος ἐβλάστησεν ἡ τῶν Μασσαλιανῶν αἵρεσις· Εὐχητὰς αὐτοὺς προσαγορεύουσι οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦνομα μεταβάλλοντες. Ἐχουσι δὲ καὶ ἑτέραν προσηγορίαν ἐκ τοῦ πράγματος γινομένην· ἐνθουσιασταὶ γὰρ καλεῦνται, δαίμονός τινος ἐνέργειαν εἰσδεχόμενοι, καὶ Πνεύματος ἁγίου ταύτην ὑπολαμβάνοντες. Οἱ δὲ τελευταῖον ⁿ τὴν νόσον εἰσδεχόμενοι, ἀποστρέφονται μὲν τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν, ὡς πονηράν· ὕπνῳ δὲ σφᾶς αὐτοὺς ἐκδιδόντες, ἐνθουσιασμὸν τὰς τῶν ὀνείρων φαντασίας ἀποκαλοῦσι. Ταύτης ἐγένοντο αἵρέσεως ἀρχηγοὶ, Δαδόης τε, καὶ Σάβας, καὶ Ἀδέλφιος, καὶ Ἑρμάς, καὶ Συμεὼν, καὶ ἄλλοι πρὸς τούτοις, οἱ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀπέστησαν, οὐδὲν οὔτε ὀνήνασθαι, οὔτε λωβᾶσθαι φάσκοντες τὴν θεῖαν τροφήν ^o, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς φησιν· Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Κρύπτειν μὲντοι τὴν νόσον πειρώμενοι, καὶ μετ' ἐλέγχους ἀναιδῶς ἐξαρνοῦνται, καὶ ἀποκηρύττουσι τοὺς ταῦτα φρονούντας, ἅπερ ἐν ταῖς ψυχαῖς περιφέρουσι. Λίτοιος ^p μὲντοι τις, ὁ τὴν Μελιτινῶν Ἐκκλησίαν ἰθύνων, ζήλω θεῖῳ κοσμούμενος, πολλὰ τῆς νόσου ταύτης σπάσαντα θεασάμενος μοναστήρια, μᾶλλον δὲ σπήλαια ληστρικὰ, ἐνέπρησεν ταῦτα, καὶ τοὺς λύκους ἐκ τῆς ποιμνῆς ἐξήλασεν. Ἀμφιλόχιος δὲ ὁ πανεύφημος ὡσαύτως καὶ Λυκαῶνων μητρόπολιν πεπιστευμένος, καὶ ἅπαν ἰθύνων ἔθνος, ἐπισκήψασαν αὐτόθι τὴν λύμην ταύτην μαθῶν, ἐξανέστη ^q πάλιν, καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ νεμόμενα τῆς λώβης ἐκείνης ἠλευθέρωσε ποιμνία.

Φλαβιανὸς δὲ ὁ πολυθρύλλητος τῆς Ἀντιοχείων ἀρχιερεὺς, ἐν Ἐδέσση τούτους διάγειν μαθῶν, τὸν οἰκεῖον τοῖς πελάζουσιν ἐκχεῖν ^r προεμένους ἰδὼν, συμφορίαν μοναχῶν ἀποστείλας, ἤγαγεν εἰς Ἀντιοχείαν, καὶ τὴν νόσον ἐξαρνομένους τόνδε τὸν τρόπον διήλεγξεν. Τοὺς μὲν γὰρ κατηγοροὺς ἔφη συκοφαντεῖν, καὶ τοὺς μάρτυρας ψεύδεσθαι. Τὸν δὲ Ἀδέλφιον ἄγαν ὄντα πρεσβύτατον, ἠπίως κελεύσας πλησίον καθεσθῆναι· « Ἡμεῖς, ἔφη, ὦ πρεσβῦτα, τὸν πλείω βεβιωκότες βίον, ἀκριθέστερον καὶ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν

² Joan. vi, 49.

VARIAE LECTIONES.

^k Deest αἰσθητῶς, in R. 2 et v: Transl. R. 2 habet κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν. ¹ Deest hic Tit. in R. 3244 et in cod. S. Hil. ^m Sic codd. Regii et S. Hil., at legendum Οὐαλεντινιανου, ut apud Theodor. et Euthymium Zygab. ⁿ Al. Theod. τελείαν. ^o Codd. mss. γραφήν: at v. transl. divinum cibum. ^p Als, Λήτοιος. ^q Edit. ἐξανέστητε. ^r Reg. 2508 et cod. S. Hil. ex emend. ἀγγεῖ, lege ἀγγί, juxta. Edit. ἐγγριπτομένους ἰδὼν.

ἐμάθομεν, καὶ τὰ τῶν ἀντιπάλων δαιμόνων ἐγνωμεν ἁμαρτήματα· πείρα δὲ καὶ τὴν τῆς χάριτος ἐδιδάχθημεν χορηγίαν. Οὗτοι δὲ νέοι ὄντες, καὶ τούτων οὐδὲν ἀκριδῶς ἐπιστάμενοι, πνευματικωτέρων ἀκούσαι λόγων οὐ φέρουσι. Τοιγάρτοι, εἰπέ μοι, πῶς φατε καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐναντίον ὑποχωρεῖν, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν χάριν ἐπιφοιτᾶν; Ὁ τούτοις ὁ πρέσβυς ἐκεῖνος καταβελχθεὶς ὁ ἐξέμεσε πάντα τὸν κεκρυμμένον ἴδον, καὶ φησι μηδεμίαν μὲν ἐκ τοῦ βαπτίσματος ὠφέλειαν τοῖς ἀξιουμένοις ἐγγίνεσθαι, μόνην δὲ τὴν σπουδαίαν εὐχὴν τὸν δαίμονα τὸν ἑναίκοτον ἐξελαύνειν. Ἐλκεῖν γὰρ ἕκαστον τῶν τιχτομένων ἔλεγεν ἐκ τοῦ προπάτορος, ὡσπερ τὴν φύσιν, οὕτω δὴ καὶ τὴν τῶν δαιμόνων δουλείαν ἰ· τούτων δὲ ὑπὸ σπουδαίας εὐχῆς ἐλαυνομένων, ἐπιφοιτᾶν λοιπὸν τὸ πανάγιον Πνεῦμα, αἰσθητῶς καὶ ὁρατῶς τὴν οἰκείαν παρουσίαν σημαίνον, καὶ τὸ σῶμα τῆς τῶν παθῶν κινήσεως ἐλευθεροῦν, καὶ τὴν ψυχὴν τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρω ῥοπῆς παντελῶς ἀπαλλάττον, ὡς μηδέ τι δεῖσθαι λοιπὸν, μήτε νηστείας πιεζούσης τὸ σῶμα, μήτε διδασκαλίας χαλινούσης, καὶ βαίνειν εὐταχτα παιδεύουσης. Οὐ μόνον δὲ ὁ τούτου τετυχηκῶς, τῶν τοῦ σώματος ἀπαλλάττεται σκιρτημάτων ἡ, ἀλλὰ καὶ σαφῶς τὰ μέλλοντα προορᾷ, καὶ τὴν Τριάδα τὴν θεῖαν τοῖς ὀφθαλμοῖς θεωρεῖ. Οὕτως ὁ θεῖος Φλαβιανὸς τὴν δυσώδη διαβρήξας πηγὴν, καὶ γυμνώσας παρασκευάσας τὰ νοήματα, πρὸς τὸν δυσσεβῆ πρεσβύτην ἔφη· *Πεπαλαιωμένε ἡμερῶν κακῶν, ἤλθεξέ σε τὸ σὸν στόμα, καὶ οὐκ ἔγω· τὰ δὲ χεῖλη σου κατεμαρτύρησάν σου.* Δήλης δὲ ταύτης τῆς νόσου γενομένης, τῆς μὲν Συρίας ἐξηλάσθησαν· εἰς δὲ Παμφυλίαν ἀνεχώρησαν, καὶ ταύτην τῆς λώθης ἐπέληξαν.

Αὗται μὲν αἰρέσεις ἕως Μαρκιανοῦ· ἀπὸ δὲ Μαρκιανοῦ δεῦρο μικρὸν καὶ πρὸς ὃ καὶ ἐπὶ Λέοντος ἀνεφύησαν αἱ αἰρέσεις αὗται.

κα'. Νεστοριανοί (58)· οἱ ἰδίως καὶ κεχωρισμέ-

¹ Dan. xii, 52.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Ita Theodor. cod. S. Hilar. et R. 2 ἐλεχθεὶς. Vetus interpr. *redarguitus*. ² R. 1 πολιτείαν. ³ Cod. S. Hil. in marg. altera manu, παθῶν αἰσχίστων. ⁴ Deest in R. 2508 et 3244 δεῦρο μικρὸν καὶ πρὸς. Fronto Ducæus legendum putat: καὶ μικρῶ πρότερον ἐπὶ, vel μικρῶ πρόσω. ⁵ Cod. S. Hil. in marg. ἀπὸ Νεστορίου, οἱ.

NOTÆ.

(58) Ut Nestorii, sic Nestorianorum quoque sequioris ætatis sensum Eutychius Alexandrinus exponit, t. II *Annalium* quos Arabice scripsit. *Asserbat Nestorius, inquit, Mariam Virginem revera Deiparam non fuisse, esseque duos Filios, quorum alter sit Deus et ex Patre genitus, alter homo qui ex Maria natus sit: atque istum hominem, qui se Christum dixerit, amore unitum esse cum Filio, Deumque appellari, non revera, sed per concessionem et nominum communionem, nec non honoris causa, et sicut unus ex prophetis.* Ita quidem Nestorius sensisse legitur in fragmentis homiliarum ejus, quæ Cyrillus Alexandrinus refert libro præsertim II contra ipsum: *Ὅσπερ λέγομεν Θεὸν τὸν πάντων δημιουργόν, καὶ Θεὸν Μωϋσεῖα, οὕτω λέγομεν καὶ τὸν Δεσπότην Χριστὸν, καὶ Θεὸν, καὶ Υἱόν, καὶ Ἅγιον· Velut Deum dicimus universi conditorem, ac Deum item Moysen; ita et Dominum Christum, et Deum, et Filium, et Sanctum.* Quanquam diligentissime

A sarios dæmonum conatus perspectos habentes, ipso gratiæ usu dona edocti sumus: isti vero, juniores cum sint, et nihil horum exacte noscant, spiritualiores sermones audire non sustinent. Quapropter exponas velim mihi, qua ratione affirmetis, et contrarium recedere spiritum, et Spiritus sancti gratiam advenire. **100** His verbis delinitus senex, latens venenum totum evomuit, dicens, sacrum baptismum nullam iis, qui eum consequuntur, utilitatem afferre, sed sola sedula oratione dæmonem inhabitantem expelli. Omnes enim qui eduntur in lucem, ex primo parente trahere aiebat, quemadmodum naturam, sic et dæmonum servitute. His autem per sedulam orationem fugatis, advenire deinceps Spiritum sanctum, qui præsentiam suam sensibus et oculis exhibeat, tum corpus a perturbationum motibus, tum animam ab omni ad deteriora propensione liberando; ita ut nec jejunio jam opus sit quo corpus coerceatur, nec doctrina refrenante, et ad rectum ordinem instituyente. Neque vero protervis solummodo corporis motibus eximi, qui hunc adeptus sit, sed futura etiam aperte prævidere, et divinam Trinitatem oculis contueri. Perfosso ad hunc modum fetido fonte, rivisque hæc arte detectis, impium senem sic divinus Flavianus affatus est: *Inveterate dierum malorum, arguit te os tuum, et non ego: et labia tua contra te testimonium tulerunt*. Itaque hoc patefacto morbo, Syria quidem sunt expulsi, in Pamphyliam vero concesserunt, quam hac peste impleverunt.

Hactenus hæreses quæ ad Marciani tempora existerunt. A Marciani vero ætate ac deinceps paulo post, sub Leonis imperio, exortæ sunt istæ.

80. Nestoriani. Hi Deum Verbum secundum se ac

D cavebat ne duos Filios et Deos efferre videretur: quod quidem ex variis ejus ac sanctorum ipsius quæ supersunt monumentis constat. Eutychius deinde tradit Nestorianos posteriores opinionem diversam tenuisse, ac si, ommissa unione illa secundum amorem, affectionem, et honorem, profiterentur, Christum unum duas esse substantias, duasque personas, Deum perfectum in persona et substantia sua, atque hominem perfectum in persona et substantia sua, ac Mariam peperisse Christum ex parte humanitatis, non ex parte divinitatis; ut Pater genuerit Deum, et non hominem. Maria autem hominem, et non Deum pepererit. Ita quidem priscos etiam Nestorianos esse locutos constat ex variis monumentis quæ exstabant in Tragœdia Irenæi, quæque Lupus Augustinianus primum, ac deinde Cl. Baluzius secundum vetustam translationem Latinam edidit. At vero non alio nexu ambas substantias atque personas unitas censebant illi, nisi κατ' εὐδοκίαν, secu-

seorsim existere docent, ac secundum se et seorsim ejus hominem: atque humiliora quidem eorum quæ Dominus in carne gessit, soli tribuunt homini ipsius; sublimiora vero, quæque Deum decant, soli Deo Verbo, ac non utraque uni eidemque personæ ascribunt.

82. Eutychianistæ, ab Eutychē nomen sectæ mutuati sunt. Hi negant Dominum nostrum Jesum Christum ex sancta Virgine Maria carnem assumpsisse, sed diviniore quadam ratione incarnatum esse affirmant: nec intelligunt Deum Verbum, eum sibi hominem ex Virgine Maria univisse, qui Adami primi parentis peccato erat obnoxius; quo factum sit, ut principatus et potestates cum exposuisset, traduxerit confidenter, palam, sicut scriptum est⁴, triumphans in cruce, quas per peccatum primi hominis induerat.

⁴ Coloss. II, 15.

VARIÆ LECTIONES.

⁵ Sic vetus interpr. *hominem ipsius*: deest αὐτοῦ in R. 2508; edit. et cod. S. Hil. αὐτῷ.

NOTÆ.

dum complacitum, quemadmodum a Theodoro Mopsuesteno præsertim didicerant. Sic dudum post Nestorium Paulus Persa, Nestorianæ sectæ diaconus (quem illum esse putaverim, qui a Junilio Africano initio lib. II *De partibus divinæ legis*, commendatur tanquam Nisibensis scholæ magister) ex duplici natura Christi, personas duas inferebat, quæ nisi per complacitum non copularentur. Οὐκοῦν κατ' εὐδοκίαν ἢ ἐνωσίς, βουλῆς καὶ γνώμης ταυτότητι κρατούμενη. Ergo secundum complacitum unio conflata est unitate voluntatis et consilii roborata. Vide apud Maximum lib. *De duabus voluntatibus*. Alioqui vero Anastasius Sinaita Ὁδηγοῦ, cap. 4, monet eos, seu quæstus, seu vanæ gloriæ causa, per simulationem sæpe, et Christum appellare Deum, et sanctam Virginem Dei Genitricem, ac Nestorium, et quisquis duas personas in Christo dixerit, exsecrari. Vix Eutychio concesserim Barsumam Nisibensem sub Justino I imp. extinctam Nestorii hæresim instaurasse. Nam Historiæ ecclesiasticæ alios media ætate vixisse tradunt, puta Joannem et Cyrum Ægeotas, Basilium item Cilicem; necnon suppressæ a Zenone Augusto scholæ Edessenæ Nisibensem successisse, unde Nestorianum virus Orientem pervaserit. Sed et Barsumæ Nisibensis metropolitæ nomen Nestorianis ipsis invisum fuit, quia Persarum regis favore fretus, instituerat, ut nemo, etsi sacerdos esset, μηδὲ τῶν λειτουργουμένων τινὰ, a nuptiis abstineret. Cujus sanctionis Leontius meminit lib. *Contr. Nestor.* c. 1. Quamobrem eo defuncto statutum est, ne quis in posterum ex metropolita Nisibense in Seleuciensem Catholicum assumeretur. In Scholiis in libros Dionysii de *Eccl. hier.*, *De divin. nom.* Nestoriani appellantur *Basiliani*, Βασιλειανοὶ, ἤτοι Νεστοριανοὶ, propter Basilium Cilicem, qui, omisso Nestorii nomine, hæresim illius auctoritate Diodori Tarsensis et Theodori Mopsuesteni tuebatur. Horum scholiorum esse auctorem alibi dicemus Joannem Scythopolitanum acerrimum Basilii adversarium.

(59) Eutyches ex male intellectis quibusdam Cyrilli vocibus unam in Christo naturam intulit, nec ipsum ejusdem ac nos esse substantiæ secundum humanitatem. Hinc multi scripserunt eum existimasse lapsam e cælo Domini carnem, per Mariam

αὐτῶν τὸν Θεὸν Λόγον ὑπάρχειν δογματίζοντες, καὶ ἰδίως τὸν ἄνθρωπον αὐτοῦ γ' καὶ τὰ μὲν ταπεινότερα τῶν πραχθέντων ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐπιδημία αὐτοῦ μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ αὐτοῦ προσάπτοντες, τὰ δὲ ὑψηλότερα καὶ θεοπρεπῆ μόνῳ τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ μὴ τὰ συναμφοτέρα ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ προσάγοντες.

πβ'. Εὐτυχιανίσται (59), οἱ ἀπὸ Εὐτυχέως τοῦνομα τῆς αἰρέσεως ἐσχηκότες· οἱ μὴ λέγοντες ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας εἰληφέναι τὴν σάρκα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀλλὰ θεϊότερόν πως σεσαρκῶσθαι ἀποφαινόμενοι· μὴ εἰληφότες κατὰ νοῦν, ὅτι τὸν τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ προπάτορος αὐτῶν Ἀδάμ ὑπεύθυνον τυγχάνοντα τὸν ἄνθρωπον, τοῦτον ἤνωσεν ἑαυτῷ ὁ Θεὸς Λόγος ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἐξ οὗ καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐπεκδυσάμενος ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ, ὡς γέγραπται, θριαμβεύσας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἕως διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ πρωτοπλάστου ἦν ἐνδεδουκῶς.

velut per tubum transiisse: a quibus non dissentit Noster. Verum Eutyches semper protestatus est se credere Christum esse τέλειον Θεὸν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον, τὸν γεννηθέντα ἐκ τῆς Παρθένου, perfectum Deum esse, et perfectum hominem, qui de Virgine genitus esset. Hoc ad Flavianum ejusque synodum retulere, qui missi ad Eutychem fuerant: qui cum advenisset, palam dixit: Sic credo... Confiteor factam ejus præsentiam secundum carnem ex carne sanctæ Virginis, et perfecte factum hominem. Sic confiteor coram Patre et Filio et Spiritu sancto, et coram vestra sanctitate. Cum Patres instarent ut Christum, Matri consubstantialem fateretur: Hactenus non dixi, inquit. Nam quia corpus Dei illud esse confiteor, ideo non dixi ipsum Dei corpus esse corpus hominis, sed potius humanum corpus: et quod ex ipsa Virgine incarnatus est Dominus. Verebatur scilicet, ne dicendo corpus hominis, errori impingeret Nestorii, qui hominem in se subsistentem Verbo consociaverat. At dicendo corpus humanum, Dominumque ex ipsa Virgine incarnatum, declarabat Christi carnem non cælo delapsam, sed ex Virginis substantia procreatam. Nihilominus negavit Christi carnem esse consubstantialem tam Matri, quam nobis. Tandem sic mentem suam enuntiavit: Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum ante adunationem: post adunationem vero, μίαν φύσιν naturam unam confiteor. Quæ varie varii interpretati sunt. Miselli senis sensum acu tetigit Combefisius in Præfat. ad homil. Basilii Seleuc. et in Adnotationibus non editis ad Expositionem fidei κατὰ μέρος, quæ Gregorio Thaumaturgo attributa est. « Eutychianos ait naturam unam dixisse, non ut caro sive humanitas Christo defuerit, vel per mutationem, vel per absorptionem, aut deperditionem: sed ut illa propria natura sit, aut dicatur, quæ primas partes oblineat, non secundas tantum: illa, inquam, quæ aliam habeat, non quæ habeatur, et superioris habentis sit. » Sic plane Eutyches accipiebat hoc dictum, unam Dei Verbi naturam incarnatam; quod Cyrillus ex professione fidei, quam Athanasii esse putabat, licet Apollinariū esset, mutuatus erat, Confer hæc omnia cum act. I Concil. Chalced. p. 193, 228, 229, 258, 257, etc.

πρ'. Αἰγύπτιοι, εἰ καὶ Σχηματικοὶ *, καὶ Μονο-
φυσιταί· οἱ προφάσει τοῦ ἐν Χαλκηδόνι συντάγμα-
τος τοῦ τόπου ἀποσχίσαντες τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλη-
σίας. Αἰγυπτιακοὶ δὲ προσεῖρηται, διὰ τὸ πρῶτους
Αἰγυπτίους κατάρξασθαι τοῦτου τοῦ σχήματος ἐπὶ
Μαρκιανοῦ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τῶν βασιλέων· τὰ
δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες. Οὗτοι δὲ προσ-

A 101 83. Ægyptiaci, qui et Schematici et Mo-
nophysitæ, prætextu tomi qui Chalcedone conditus
erat, ab Ecclesia orthodoxa defecerunt. Ægyptiaci
autem appellati sunt, quod Ægyptii schematis
hujus auctores exstiterunt, Marciano et Valenti-
niano imperatoribus. In reliquis autem omnibus
orthodoxi sunt. Hi ob studium suum erga Diosco-

VARIAE LECTIONES.

* R. 2508 σχισματικοί; infra, τούτου τοῦ σχίσματος.

NOTÆ.

(60) Petavius l. IV *Theolog. dogm.* lib. 1, c. 17, § 3,
arbitratur Ægyptios a Damasceno dictos esse Σχη-
ματικούς, schematicos, forsitan quod carnem Chri-
sti, sola figura, et σχήματι, constantem, nec veram, B
nec nostræ similem mentiti sunt. At vero Noster
subjungit, eos ceteroqui orthodoxos prorsus esse, τὰ
δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες· *excepto quod
ab Ecclesia se separaverint.* Quamobrem vel ex
cod. Reg. 2508 legendum est σχισματικοί, vel,
quod eodem recidit, σχήματος nomine intellexerit
factionem aut cætum quemdam; velut Epiphanius
Audianorum sectam, σχῆμα, nominarat, et
τάγμα, dixeratque Collyridianorum placita dæmo-
num esse doctrinam, et σχῆμα, instituti genus:
velut etiam Athanasius in Vita sancti Antonii Me-
tianos passim Σχηματικούς nuncupavit. Vel deni-
que, quod satis arridet, Σχηματικούς, dixit Noster,
ceu simulatores, quos in Parallellis Σχηματα-
ρῶν appellat. Ægyptiū et quotquot Chalcedonensi
concilio refragati sunt, διακρινόμενοι perinde, au-
dierunt, q. ὁ. *hæsitantes, segregatos; itemque ἀπο-
σχιστάι.* Ægyptiū itaque, qui et Coptæ dicuntur,
ab Ecclesia avulsi sunt, propter Dioscorum Ale-
xandr. quem synodus illa abdicavit. In Dioscori C
locum, Proterio necato, Timotheum Ælurum ele-
gerunt, qui, etsi synodum detestabatur, anathema
Eutychi dixit, quia, uti narratur a Leontio *De
sect.*, act. 5: *Corpus Christi ejusdem ac nostrum
substantiæ esse non diceret.* Id quod Evagrius, lib.
II *Hist.* c. 13, confirmat ex Zacharia rhetore τῷ
διακρινόμενῳ, qui scripserat Monachos quibus
Eutyches præfuerat, a Timotheo confutatos esse,
quod negarent, Dei Verbum factum esse *consub-
stantialem nobis secundum carnem.* Unde Severiani
in Collatione quam CP. habuerunt sub Justiniano,
fassi sunt abs se Eutychem anathemati devoveri:
idque in causa fuit ut Facundus eos *Semi-Euty-
chianos* vocaverit. Scilicet, ut scribit Evagrius,
cap. 5, *Catholici Christum ex duabus, et in duabus
naturis esse aiebant: illi ex duabus duntaxat, per-
fectis tamen, et sine confusione vel conversione;
ita vero ut non duæ naturæ dici deberent, ne di-
visio subsequeretur, sed una Dei Verbi natura
incarnata.* Ex quo commune cum Eutychianis Μονο-
φυσιτῶν nomen habuerunt. Cum vero Petrus Mongus,
qui Æluro successerat, Zenonis consultum ἐνωπι-
κόν, seu *unionis*, admisisset, quod nihil explicite
contra synodum, et Leonis Magni ad Flavianum
CP. epistolam ferebatur, quidam ejus communio-
nem aversati, cum nulli episcopo parerent, Ἀκέ-
φαλοι, *Acephali*, dicti sunt. Horum se ducem Seve-
rus, qui sedem Antiochenam postmodum invasit,
præbuisse narrant præter Nicephorum Callist.
archimandritæ in libello quem act. V concilii sub
Menna obtulerunt: *Præsidebat suæ Acephalicæ
sectæ, quod ἐνωπικόν, Unitivum dicitur, non admit-
tens: sed Novativum ipsum (interpres legit, καινω-
πικόν, pro κενωτικόν, ut apud Sophron. epist. ad
Serg.) et divisivum appellans, et in suis propriis
scriptis anathematizans.* Cumque tempus habuit sub-
ripiendi venerabilem sedem Theopolitanam, rursus

*cavillatur, hoc ex adverso se recipere fingens et sal-
tens, præsulem Alexandrinum Petrum, quem Mongum
vocant, quique tempore ipso unionis Alexandrinorum
sedem subriperat, in sacris tabulis Theopolitanæ
Ecclesiæ ponit, derelinquens eos, qui a se decepti
erant, et edocti propter Petrum (διὰ Πέτρον; sic
emendo pro διὰ Πέτρον, per Petrum) oportere se-
jungi ab Ecclesia Alexandrina.* Ex synodica So-
phronii ad Serg. colligitur Petrum Iberum Gazen-
sem antistitem, qui Timotheo Æluro manus impo-
suerat, auctorem fuisse Severo, qui apud se
monachum induerat, ut in Ægyptum profectus,
discessionem a Petro Mongo suaderet. Severus
porro novis argumentis probare cœpit unam esse
Christi naturam ex duabus concretam, sine alter-
utrius permutatione vel confusione, velut hominis
ex corpore et anima. Sic nempe mentem illius
edisserit Abulfarajus Jacobita, dyn. 7, p. 148,
quod ut conficeret Severus, in Christo actionem
et voluntatem unam astruebat, divinam scilicet:
ita tamen ut affectiones humanas vitii expertes,
et dolores non excluderet. Severi alumnus fuit
Jacobus monachus, quem Zanzalum, et Baradaum
cognominarunt, quique Syros plerosque dementa-
vit: unde Monophysitæ deinceps Jacobitæ audie-
runt. Hic nequaquam Armenos corrupit, sed, ut
legitur in narratione de reb. Armen. quidam ex
Juliani Halicarnassensis discipulis, quorum præ-
cipuus Echanius et Mandacunes appellatur ab Eu-
thymio, a Photio Petrus, a quo tum virus erroris,
tum novos ritus acceperunt, quibus una Christi
natura, ejusque carnis incorruptibilitas significa-
retur. Ex Severi quoque discipulis fuit Joannes
Philoponus, qui cum in libris Patrum legeret οὐ-
σίαν, *essentiam et naturam*, dici id quo res subsi-
stens cum aliis suæ speciei conveniat, et hypo-
stasibus ac individuis, quæ πρῶται οὐσίαι, *essentiæ
primæ*, vocantur a Philosopho, commune sit, tres
subinde substantias essentialiter partiaras posuit
in Trinitate. Quam impietatem Conon et Eugenius
Ægyptii novis commentis auxere: sed a Seve-
rianis ipsis rejecti sunt. Hos Damianus dum nimio
studio confutat, Sabellianus audit: de quibus
legendi Sophron, et Timotheus CP. Porro Philo-
ponus ob unam Christi hypostasim, unam quoque
naturam inferebat, multiplici cavillo, quorum spe-
cimen habemus in fragmentis, quæ in multis Da-
masceni codicibus hic inserta reperi. Docuit insuper
mundum hunc secundum materiam et formam
corruptum iri, condenda corpora alia expertia
corruptionis, et animas hominum cum ejusmodi
corporibus in resurrectione copulandas. Quapro-
pter Theodosius, ejus Photius meminit cod. 22,
adversus illum de resurrectione scripsit. Vivebat
Philoponus sub Justiniano, centum fere annis ante
Mohammedem, nec proinde ad Fslanimum de-
fecit, ut sibi finxit Abulfarajus. Philoponi librum,
qui διατητῆς inscribatur, Anastasius in primis
Antiochenus confutavit, ut ex multis ipsius quæ
supersunt fragmentis constat.

rum Alexandrinum, in concilio Chalcedonensi, quod Eutychis placitorum defensor esset, depositum, sese synodo opposuerunt, innumerasque aduersus illam criminationes confinxerunt: quas jam supra hoc in libro abunde refutavimus, ubi et ipsos vanos et dementes esse ostendimus. Horum principes Theodosius Alexandrinus, a quo Theodosiani; et Jacobus Syrus, a quo Jacobitæ sunt nominati. Quorum doctrinæ consortes, assertoresque et patroni fuerunt Severus Antiochenorum corruptor, et qui vana commentus est ac elaboravit, Joannes Tritheita. Hi generis humani salutis mysterium negantes, aduersus a Deo afflatæ synodi Chalcedonensis sexcentorum triginta Patrum doctrinam multa conscripserunt: multaque in suam ipsi perniciem, illis qui pereunt, *juxta iter scandala posuerunt*. Quin et particulares substantias docentes, universum incarnationis mysterium confundunt: quorum impietatem compendiose colligere operæ pretium fore putavimus, brevibus insertis scholiis, ad refutationem impiæ ac nefandissimæ eorum hæresis. Illorum porro propugnatoris antesignani Joannis, quibus vel maxime gloriantur, dogmata, seu potius deliramenta, ob oculos repræsentabo.

De natura et hypostasi quid sentiant Severiani, et quomodo particulares substantias doceant: Joannis Grammatici Tritheitæ, qui et Philoponus dicitur, ex sermone quarto operis, cui titulus, « Arbitr. »

Communis enim et universalis naturæ ratio, etsi ipsa per se una est, attamen in multis subjectis existens, sit multa, ita ut integre in unoquoque et non ex parte consistat; quemadmodum etiam navigii ratio, quæ in navis fabricatore est, sponte multiplicatur, cum existat in multis subjectis. Consimili quoque modo **102** præceptoris consideratio, cum sit una, suapte ratione propria, quando a discipulis percipitur, simul cum illis tota in unoquoque existens. Præterea annuli typus, et unus est, et in pluribus expressionibus totus in unaquaque existens, jam multa est, et dicitur. Itaque multa navigia, multi homines, expressiones multæ, et qui multis discipulis communicantur conceptus, numero quidem in individuis plura sunt, atque divisa, non unita; specie vero communi, multi homines unum constituunt, et multæ naves, unam; pariterque conceptus atque etiam expressiones identitate imaginis unitatem habent: adeo ut illa secundum aliud multa sint et divisa, secundum aliud vero, unita et unum.

Adhæc quamvis continuis sæpe numerum attri-

A παθεία τῇ πρὸς τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Διόσκορον, τὸν ὑπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου καθαιρεθέντα, ὡς τῶν Εὐτυχοῦς δογμάτων συνήγορον ἀντεπάθησαν^a τῇ συνόδῳ, καὶ μυρίας τότε ἐπ' αὐτοῖς^b μέμφεις κατ' αὐτῆς ἀνεπλάσαντο, ἅς προλαβόντες ἐν τῇ παρουσίᾳ βίβλῳ ἱκανῶς διελύσαμεν, σκαιοὺς αὐτοὺς καὶ ματαιόφρονας ἀποδείξαντες. ὧν ἀρχηγὸς Θεοδόσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ἐξ οὗ Θεοδοσιανοί, Ἰάκωβος ὁ Σύρος, ἐξ οὗ Ἰακωβίται. Τούτων οἱ συνίστορες, καὶ βεβαιῶται, καὶ ὑπέρμαχοι, ὁ Σευῆρος ὁ τῆς Ἀντιοχείων φθορεὺς, καὶ ὁ τὰ μάταια πονήσας Ἰωάννης ὁ Τριθείτης, τὸ τῆς κοινῆς ἀρνούμενοι σωτηρίας μυστήριον. Πολλὰ μὲν τῆς ἐν Χαλκηδόνι θεοπνεύστου τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα Πατέρων διδασκαλίας κατέγραψαν· πολλὰ δὲ τοῖς ἀπολλυμένοις πρὸς τῇ ὀλεθρίᾳ αὐτῶν αἵρέσει, καὶ θήρατρα, τὰ δὴ λεγόμενα, καὶ ἐχόμενα τρίβου^c τεθείκασιν σκάνδαλα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μερικὰς δογματίζοντες οὐσίας, τὸ τῆς οἰκονομίας συγχέουσι μυστήριον^d. Ὡς διαλαβεῖν ἐν ἐπιτομῇ τὴν ἀσέδειαν ἐλογισάμεθα δεῖν, παρενθέντες καὶ μικρὰ σχόλια πρὸς ἐλεγμὸν τῆς ἀθέου αὐτῶν καὶ παρμιαρῆς αἵρέσεως. Τοῦ προασπιστοῦ δὲ αὐτῶν Ἰωάννου, ἐν οἷς μάλιστα ἐναδρύνονται, τὰ δόγματα, μᾶλλον δὲ ληρήματα, παραθήσομαι.

Περὶ φύσεως, καὶ ὑποστάσεως, ὅπως οἱ ἐκ Σευῆρου δοξάζουσι, καὶ πῶς τὰς μερικὰς δογματίζουσιν οὐσίας, Ἰωάννου Γραμματικοῦ Τριθείτου, τοῦ λεγομένου Φιλοπόρου, ἐκ τοῦ δ' λόγου τοῦ « Διαι τοῦ ».

C Ὁ γὰρ κοινὸς καὶ καθόλου τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως λόγος, εἰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἰς ἔστιν, ἀλλ' οὖν ἐν πολλοῖς ὑποκειμένοις γινόμενος, πολλὰ γίνεται, ὀλοκλήρως ἐν ἑκάστῳ, καὶ οὐκ ἀπὸ μέρους ὑπάρχων. Ὡς περὶ καὶ ὁ ἐν τῷ ναυπηγῷ τοῦ πλοίου λόγος, εἰς ὧν πληθύνεται, ἐν πολλοῖς ὑποκειμένοις γινόμενος. Οὕτως δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ διδασκάλῳ θεώρημα, ἐν ὧν τῷ ἰδίῳ λόγῳ, ὅταν ἐν τοῖς διδασκομένοις γίνεται, συμπληθύνεται αὐτοῖς, ὅλον ἐν ἑκάστῳ γινόμενον. Προσέτι δὲ καὶ ὁ ἐν τῷ δακτυλίῳ τύπος, εἰς ὧν, ἐν πλείοσιν ἐκμαγείοις ὅλος ἐν ἑκάστῳ γινόμενος, πολλὰ λοιπὸν ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Ὡς τε τὰ πολλὰ πλοῖα, καὶ οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι, καὶ τὰ ἐκμαγεῖα τὰ πολλὰ, καὶ τὰ ἐν τοῖς πλείοσι μαθηταῖς νοήματα, τοῖς μὲν ἀτόμοις πλείονα τυγχάνει κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ταῦτα διηρημένα ἐστὶ, καὶ οὐχ ἡνωμένα. Τῷ κοινῷ δὲ εἶδει οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι εἰς τυγχάνουσι, καὶ τὰ πολλὰ πλοῖα ἐν, καὶ τὰ νοήματα δὲ ὡσαύτως, καὶ τὰ ἐκμαγεῖα ἐν τῇ ταυτότητι, τοῦ ἐκτυπώματος τὸ ἐν ἔχουσιν. Ὡς τε ταῦτα, κατ' ἄλλο μὲν πολλὰ ἐστὶ καὶ διηρημένα, κατ' ἄλλο δὲ ἡνωμένα καὶ ἐν.

Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συνεχῶν πολλάκις φέρωμεν

VARIÆ LECTIONES.

^a Cod. S. Hil. ἀντεπέλεσαν. ^b Aug. et R. 2 τότε ἐπ' αὐτῆς. Verius interpr. tunc in ipsis. ^c R. cod. 2508, quo Cotteler. usus est sequor: alii, ἐπ' ὀλέθρῳ ἑαυτῶν ἐχόμενα τρίβου. ^d Quæ sequuntur usque ad hæresim Aphthartodocetarum cod. R. 2508, exhibet, ut et Vaticanus 1182, nec non Augustanus, ut narrat Possesvinus in Apparatu. * Sic emendo ex Possesvino, qui posuit, ex sermone quarto. Profectio nihil in his occurrit quod Dialogum referat: sed interciderunt parva scholia, quæ auctor passim apposuerat.

τὸν ἀριθμὸν, δύο φέρε πῆχων εἶναι τὸ ξύλον λέγοντες, ἀλλὰ δυνάμει δύο φαμέν εἶναι τὸ ἐν, οὐκ ἐνεργείᾳ· ἐπεὶ τό γε ἐν ἐστὶν ἐνεργείᾳ, καὶ οὐ δύο· τὸ δὲ δύνασθαι τομῆν ὑπερμένον δύο γενέσθαι, ταύτη φαμέν δύο τινῶν εἶναι.

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

Ἐκ τοῦ διαιτητοῦ.

Ἐβδομὸς ἐστὶ ὁ λόγος, ὁ, ἐξ ὧν οἱ τάναντία προσθεύοντες ὑποτίθενται, τὴν ἰδίαν ἐπισφραγίζων ἀλήθειαν. Δύο γὰρ εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις ὑποτιθέμενοι, μίαν αὐτοῦ καὶ μόνην ἀξιοῦσιν εἶναι τὴν ὑπόστασιν, ἡγουν πρόσωπον· ὁμοίως ἀποσκευαζόμενοι τοὺς ἢ μίαν εἶναι τὴν τοῦ Χριστοῦ φύσιν μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἢ δύο τούτου τὰς ὑποστάσεις προσθεύοντας. Ἀλλὰ πρὶν εἰς τοὺς ἐλέγχους ἡμᾶς ἐμβαλεῖν ταύτης τῆς ὑποθέσεως, εὐλογον οἶμαι πρότερον ἀφορίσασθαι, τί μὲν τὸ τῆς φύσεως ἢ τῶν Ἐκκλησιῶν διδασκαλία σημαίνειν βούλεται ὄνομα· τί δὲ τὸ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ὑποστάσεως. Φύσιν μὲν οὖν εἶναι οἶεται, τὸν κοινὸν τοῦ εἶναι λόγον τῶν τῆς αὐτῆς μετεχόντων οὐσίας, ὡς ἀνθρώπου παντός, τὸ ζῶον λογικόν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Τούτῳ γὰρ οὐδεὶς ἀνθρώπων διενήνοχεν. Οὐσίαν δὲ καὶ φύσιν εἰς ταυτὸν ἄγει· ὑπόστασιν δὲ, ἡγουν πρόσωπον, τὴν ἰδιοσύστατον τῆς ἐκάστης φύσεως ὑπαρξιν, καὶ, ἐν' οὕτως εἶπω, περιγραφὴν, ἐξ ἰδιοτήτων τινῶν συχέιμένην, καθ' ἃς ἀλλήλων οἱ τῆς αὐτῆς κεκοινωνηκότες φύσεως διαφέρουσι· καὶ συντόμως εἰπεῖν, ἅπερ ἄτομα προσαγορεύειν τοῖς ἐκ τοῦ Περιπάτου φίλον· ἐν οἷς ἡ τῶν κοινῶν γενῶν τε καὶ εἰδῶν ἀποτελευτᾶ διαίρεσις.

Ταῦτα οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι ὑποστάσεις, εἰσ' ὅτε δὲ καὶ πρόσωπα προσηγόρευσαν. Τοῦ γὰρ ζῶου εἰς τὸ λογικόν διαιρουμένου καὶ τὸ ἄλογον, καὶ τοῦ λογικοῦ πάλιν εἰς ἀνθρώπον, καὶ ἄγγελον, καὶ δαίμονα, τὰ εἰς ἃ λοιπὸν ἐπιτέμνεται ἐσχάτων τῶν εἰδῶν τούτων ἕκαστον, οἷον ἀνθρώπος μὲν εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον· ἄγγελος δὲ εἰς Γαβριήλ, φέρε τε, καὶ εἰς Μιχαήλ, καὶ τῶν λοιπῶν ἀγγέλων ἕκαστον, ἄτομα προσαγορεύουσι, διότι μὴ οἷόν τε τούτων ἕκαστον ὑποτέμνεσθαι λοιπὸν εἰς ἕτερα, τὴν μίαν αὐτῶν μετὰ τὴν τομῆν φύσιν διασώζοντα. Ἡ μὲν γὰρ εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου διαίρεσις, τοῦ παντός ζῶου φθορὰν ἐργάζεται. Ἐνθεν ἄτομα ταῦτα καλεῖν ἐκείνοις φίλον· ὑποστάσεις δὲ τὰ τοιαῦτα ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὠνόμασε λόγος, διότι ἐν τούτοις τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη λαμβάνει τὴν ὑπαρξιν. Εἰ γὰρ καὶ ἴδιον ἔχει τὸν τοῦ εἶναι λόγον, τὸ ζῶον, φέρε, καὶ ὁ ἀνθρώπος, ὧν τὸ μὲν ἐστὶ γένος, τὸ δὲ εἶδος, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀτόμοις τὴν ὑπαρξιν ἔχουσιν, οἷον Πέτρῳ καὶ Παύλῳ, χωρὶς τούτων οὐκ ὑφιστάμενα. Τί μὲν οὖν ὑπόστασις ἐστὶ, καὶ τί φύσις, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑφήγησιν εἶπομεν.

A *buamus; v. gr. dum dicimus, duorum cubitorum lignum esse; attamen quod unum est, duo esse pronuntiamus virtute, non actu: quandoquidem unum est actu, non duo. Quia vero per sectionem duo fieri potest, ideo dicimus esse duarum mensurarum.*

CAP. VII.

Ex arbitro.

Septimus sermo erit, quo ex iis quæ supponunt illi qui contraria sentiunt, veritas muniatur. Cum enim duas esse Christi naturas supponant, unam et solam ipsius esse concedunt hypostasim seu personam: consimili ratione, et peræque rejicientes eos, qui unam Christi naturam post unionem, tum etiam illos qui duas in eo hypostases confitentur. B Verum priusquam hypothesim istam refellamus, operæ pretium existimo prius definire quid Ecclesiarum doctrina per naturæ nomen, quid per personæ et hypostasis indicari velit. Itaque naturam esse censet, communem rationem qua sunt ea quæ eandem participant essentiam; v. gr. cujusque hominis natura est, animal rationale, mortale, intelligentiæ ac disciplinæ capax. In hoc enim nullus hominum ab alio distinguitur. Essentiam autem et naturam pro eodem sumit: at hypostasim, seu personam, esse docet naturæ cujusque existentiam singulariter consistentem, atque, ut ita dicam, circumscriptionem ex quibusdam proprietatibus constitutam, secundum quas illi a se invicem differunt, qui communem obtinent naturam, uno verbo, quæ individua vocare solent Peripatetici, in quibus communium generum et specierum desinit divisio. C

103 Hæc Ecclesiæ doctores hypostases, interdumque personas vocaverunt. Nam cum animal dividatur in rationale et irrationale, et rationale in hominem, angelum, et dæmonem, ea in quæ singulæ ex istis speciebus infimis secantur, ut homo, in Petrum et Paulum, angelus, in Gabrielem et Michaellem cæterosque singulos angelos, individua appellant; quoniam fieri non potest ut horum quodque jam subdividatur in alia, quæ naturam suam post divisionem servant. Etenim hominis divisio in corpus et animam totius animalis interitum efficit. Hinc ea dicere individua placuit illis. Hæc autem eadem ab ecclesiastica disciplina nominantur hypostases; qui in ipsis genera et species existentiam habent. Quamvis enim ex. gr. propriam essentiae rationem habeant animal et homo, quorum illud genus sit, hoc species; attamen in individuis existunt, Petro inquam, et Paulo, sine quibus non subsistunt. Quid ergo sit hypostasis quidve natura, juxta Ecclesiæ expositionem, diximus.

VARIÆ LECTIONES.

† R. alter ἔστω.

Itaque illa hominis natura communis, secundum A quam quivis homo ab alio homine non differt, dum in unoquoque individuorum existit, propria deinceps ipsi sit, nullique alteri communis; quemadmodum cap. 4 statuimus. Nam quod in me est animal rationale, mortale, nemini alteri est commune. Certe impossibile non est, ut homine aliquo, sive bove, sive equo patiente, nihil patiantur ejusdem speciei individua. Siquidem, moriente Paulo, fieri potest ut cæterorum hominum nullus moriatur; atque, nascente Petro, et in rerum naturam edito, futuri post illum homines nondum existunt. Igitur unaquæque natura non uno duntaxat modo dicitur id quod est, sed duplici. Alio quidem, si consideremus communem cujusque naturæ rationem, ipsam in se spectatam; puta naturam hominis, aut equi, in nullo individuo existentem; altero autem modo, cum eandem naturam communem in individuis existentem perspexerimus, et quatenus in unoquoque eorum particularem sumit existentiam, quæ nulli alteri, præterquam illi ac soli, conveniat. Quippe quod in me est animal rationale, mortale, nulli hominum aliorum commune est, neque animalis natura quæ est in isto equo, in alio quopiam reperietur, ut modo ostendimus. Porro **104** quod hunc sensum habeat Ecclesiæ de naturis et hypostasibus doctrina, ex eo manifestum sit, quod unam Patris, Filii, et Spiritus sancti naturam confiteamur; tres vero horum doceamus hypostases, sive personas, juxta C quas unumquodque proprietate quadam a reliquis discernatur. Quid enim esset una divinitatis natura, nisi divinæ naturæ communis ratio in se spectata, ac per mentem ab hypostasis cujusque proprietate sejuncta? quod etiam specialius naturæ nomen intelligamus, dum in singulis individuis, seu hypostasibus, communem naturæ rationem propriam effectam contemplantur, ut nulli posthac alteri eorum quæ communi speciei subjacent, convenire valeat; ex eo adhuc clarum est, quod in Christo duarum naturarum, humanæ et divinæ, unionem profiteamur. Non enim dicimus communem divinitatis naturam, quæ in sancta Trinitate intelligitur, fuisse incarnatam: nam sic etiam Spiritus sancti prædicarem incarnationem. Sed neque communem humanæ naturæ rationem Deo Verbo unitam fuisse censemus: quia hoc iterum pacto hominibus, qui ante Verbi adventum vixerunt, quique post illum victuri sunt, unitum omnibus esse Dei Verbum merito pronuntiaretur. Verum patet quod hic naturam divinitatis dicamus, naturam divinitatis communis, quæ est in hypostasi Verbi. Unde cum unam naturam Dei Verbi incarnatam confitemur, per hoc quod addimus, Dei Verbi, aperte secernimus illam a Patre et Spiritu sancto. Ita ut hic quoque communem divinæ naturæ rationem, modo Verbi Dei propriam intelligentes, asseramus incarnatam fuisse Dei Verbi naturam. Rursus humanitatis naturam Verbo

Aύτη δὴ οὖν ἡ κοινὴ φύσις, ἡ ἀνθρώπου, καθ' ἣν οὐδεὶς ἄνθρωπος οὐδενὸς διενήνοχεν, ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀτόμων γινομένη, ἰδίᾳ λοιπὸν ἐκείνου, καὶ οὐδενὸς ἑτέρου κοινὴ γίνεται, καθὼς ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ ὠρισάμεθα. Τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ ζῶον λογικόν, θνητὸν, οὐδενὸς ἄλλου ζώου κοινόν ἐστίν. Ἀμέλει παθόντος ἀνθρώπου τινός, ἢ βοός, ἢ ἵππου, ἀπαθῆ μένειν τὰ ὁμοειδῆ τῶν ἀτόμων οὐκ ἀδύνατον. Καὶ γὰρ Παύλου τεθνεῶτος, μηδένα τεθνάναι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἐνδέχεται: καὶ γενομένου Πέτρου, καὶ εἰς τὸ εἶναι παραχθέντος, οἱ μετ' αὐτὸν ἄνθρωποι, οὐκ ἔστι τῶν ὄντων εἰσίν. Οὐκοῦν ἐκάστη φύσις οὐ μοναχῶς λέγεται τοῦθ' ὅπερ ἐστίν, ἀλλὰ διχῶς. Καθ' ἓνα μὲν τρόπον, ὅταν τὸν κοινὸν ἐκάστης φύσεως λόγον, αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον, οἷον τὴν ἀνθρώπου φύσιν, ἢ τὴν ἵππου, ἐν οὐδενὶ τῶν ἀτόμων γινομένην: καθ' ἕτερον δὲ, ὅταν αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν κοινὴν φύσιν ἐν τοῖς ἀτόμοις γινομένην κατίδωμεν, καὶ μερικωτάτην ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν λαμβάνουσαν ὑπαρξίν οὐδενὶ ἄλλῳ πλὴν ἐκείνῳ καὶ μόνῳ λοιπὸν ἐφαρμόζουσαν. Τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ ζῶον, λογικόν, θνητὸν, οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐστὶ κοινόν: οὐδὲ ἡ ἐν τῷδε τῷ ἵππῳ τοῦ ζώου φύσις, ἐν ἄλλῳ τινὶ γένοιτ' ἂν, ὡς ἀρτίως δεδειχάμεν. Ὅτι δὲ ταύτας τὰς ἐνοίας περὶ τε φύσεων ἔχει καὶ ὑποστάσεων ἡ τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλία, δῆλον ἐξ ὧν μίαν μὲν φύσιν Πατρός τε, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ὁμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ τὰς τούτων ὑποστάσεις, ἡγουν τὰ πρόσωπα, δογματίζομεν, καθ' ἃς ἕκαστον ἰδιότητι τιμὴ ἐκ τῶν λοιπῶν διακρίνεται. Τί γὰρ ἂν εἴη μία φύσις θεότητος, ἢ ὁ κοινὸς τῆς θείας φύσεως λόγος, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενος, καὶ τῇ ἐπινοίᾳ τῆς ἐκάστης ὑποστάσεως ἰδιότητος κεχωρισμένος; Ὅτι δὲ καὶ ἰδικώτερον πάλιν τὸ τῆς φύσεως γινώσκομεν ὄνομα, τὸν κοινὸν λόγον τῆς φύσεως ἐφ' ἑκάστου τῶν ἀτόμων, ἡγουν τῶν ὑποστάσεων ἐκάστης, ἰδίῳ γενόμενον θεωροῦντες, καὶ οὐδενὶ λοιπὸν ἑτέρῳ τῶν ὑπὸ τὸ κοινὸν εἶδος ἐφαρμόζειν δυναμένων, δῆλον πάλιν ἐξ ὧν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων ἔνωσιν, τῆς θείας φημί καὶ τῆς ἀθρωπότητος, πρεσβεύομεν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν κοινὴν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος νοούμενην τῆς θεότητος σεσαρκῶσθαί φαμεν: οὕτως γὰρ ἂν καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατηγοροῦμεν τὴν ἐνανθρώπησιν: ἀλλ' οὐδὲ τὸν κοινὸν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως λόγον ἠνώσθαι τῷ Θεῷ Λόγῳ πρεσβεύομεν. Οὕτω γὰρ πάλιν καὶ τοῖς πρὸ τῆς τοῦ Λόγου ἐπιδημίας γενομένοις ἀνθρώποις, καὶ τοῖς μετ' αὐτὴν ἐπομένοις ἅπασιν, ἠνώσθαι ἂν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δικαίως ἐλέγετο. Ἀλλὰ δῆλον ὅτι φύσιν θεότητος ἐνταῦθα φαμεν, τὴν ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ Λόγου τῆς κοινῆς θεότητος φύσιν. Ὅθεν καὶ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην ὁμολογοῦμεν: αὐτῷ τὸ προσθεῖναι, τοῦ Θεοῦ Λόγου, σαφῶς ἀποκρίνοντες αὐτὴν, τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὡστε κἀνταῦθα τὸν κοινὸν τῆς θείας φύσεως λόγον, ἴδιον λοιπὸν τοῦ θείου Λόγου νενοηκότες, σεσαρκῶσθαί φαμεν τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν φύσιν. Καὶ φύσιν πάλιν ἀνθρωπότητος λέγομεν ἠνώσθαι τῷ Λόγῳ, τὴν μερικωτάτην ἐκείνην ὑπαρξίν, ἣν μόνην ἐκ

πασῶν ὁ Λόγος προσείληφεν. Ὡςτε σχεδὸν κατὰ τούτο τῆς φύσεως τὸ σημαινόμενον, ταυτὸν ἂν εἴη φύσις καὶ ὑπόστασις, πλὴν ὅτι τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα συνέπινοομένας ἔχει καὶ τὰς ἐπιγινομένας παρὰ τῆς κοινῆς φύσιν ἐκάστων ιδιότητος, καθ' ἃς ἀλλήλων κεχώρισται. Ἐνθεν τῶν ἡμετέρων πολλοὺς διαφόρως⁸ εὐρεῖν ἔστι λέγοντας, φύσεων, ἢ γούν ὑποστάσεων, ἔνωσιν γεγονέναι. Ἡ γὰρ ὑπόστασις, ὡς ἐδείξαμεν, τὴν ἰδικὴν ἐκάστου καὶ ἄτομον σημαίνει ὑπαρξίν, ἐκ παραλλήλου δὲ πολλάκις τούτοις κέχρηται τοῖς ὀνόμασι, δῆλον ὡς καὶ τὴν ἰδικωτάτην φύσιν σημαίνει ἡμῖν διὰ τούτων ἐθέλουσιν· ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ ἀνά χειρὰ ὁμιλίᾳ, καὶ ἐν τῇ χρήσει τῶν τὰ τοιαῦτα πεφυσιολογηκότων, ἔθος ἅπασιν καὶ τὸν κοινὸν τῆς φύσεως λόγον ἄνθρωπον προσαγορεύειν· ὡς ὅταν λέγωσιν εἶδος εἶναι τοῦ ζώου τὸν ἄνθρωπον· εἴπερ μηδὲν τῶν ἀτόμων μῆτε ἔστιν εἶδος τὸ ὑπὸ τὸ γένος, μῆτε λέγεται^h. Ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον, ἵππου διαφέρειν λέγομεν, αὐτὰς δηλονότι τὰς καθόλου λέγοντες φύσεις. Καὶ πάλιν Πέτρον ἄνθρωπον εἶναι φάμεν, καὶ Παῦλον, καὶ Ἰωάννην, καὶ γεγονέναι ἄνθρωπον καὶ τεθνάναι, τὸν καθέκαστα δηλονότι, καὶ τοῦ κοινοῦ λόγου τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως ὡσαύτως ἔχοντος. Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν εὐλογον προδιαστελλασθαι, ὡς τὸ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα, πολλάκις μὲν τῆς αὐτῆς ἔστι παρ' ἡμῖν σημασίας δηλωτικὸν, ὡσεὶ καὶ ξίφος τις τὸ αὐτὸ καλεῖ καὶ μάχαιραν. Οὕτως γούν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ἀδιαφόρως πρόσωπά τε τρία, καὶ ὑποστάσεις τρεῖς προσαγορευόμεν, τῶ ἐκ παραλλήλου τρόπῳ δι' ἑκατέρου ταυτὸν σημαίνοντες. Πολ-^C λάκις δὲ τὸ πρόσωπον τῆς ὑποστάσεως διακρίνουσι, πρόσωπον καλοῦντες τὴν τινῶν σχέσιν πρὸς ἄλληλα, οὐκ ἀγνοούσης οὐδὲ τῆς συνήθους χρήσεως τοῦτο τοῦ προσώπου τὸ σημαινόμενον. Φάμεν γάρ, τὸ ἐμὸν ἀνειληφέναι πρόσωπον τὸν δεῖνα, καὶ εἰς πρόσωπον τοῦδε τὴν δίκην εἰσαγαγεῖν τὸν δεῖνα· καὶ τὸν ὑπαρχον δὲ πρόσωπον ἔχειν τοῦ βασιλέως λέγομεν. Ἐνθεν καὶ οἱ τῶν Νεστορίου δογμάτων κατήκοι, οὔτε φύσιν μίαν ἐπὶ Χριστοῦ, οὔτε ὑπόστασιν λέγειν ἀνεχόμενοι, ἐπεὶ μῆτε τῶν ὑποστάσεων καθ' αὐτὰς πρεσβεύουσιν ἔνωσιν, ἄνθρωπον δὲ εἶναι τὸν ἐκ Μαρίας ψιλὸν ὑποτίθενται, ὅλην ἐν ἑαυτῷ τὴν θείαν χωρήσαντα ἔλλαμψιν. Καὶ ταύτη τῶν ἄλλων διαφέροντα, μερικωτέρας ἐν ἐκείνων ἐκάστῳ τῆς θείας γενομένης ἐλλάμψεως, ὅμως θαρρόυντες ἐν εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ δισχυρίζονται, τὴν σχέσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον πρόσωπον ἐν λέγοντες, ἐπεὶ πᾶσαν ἐκεῖνος τὴν θείαν οἰκονομίαν εἰς πρόσωπον ἐποιεῖτο τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου θεότητος· ὅθεν δικαίως καὶ τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὕβριν, εἰς Θεὸν ἀναφέρεσθαι, ἐπεὶ καὶ ἡ τῶν ὑπηκόων εἰς τὸν ὑπαρχον γινομένη τιμὴ τε καὶ ὕβρις, εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸν βασιλέα. Ταύτης γούν τῆς σχέσεως καὶ τὴν Χριστοῦ προσηγορίαν

unitam esse affirmamus, nempe singularissimam illam existentiam, quam solam ex omnibus Verbum assumpsit: ut juxta hanc naturæ significationem fere idem sint natura et hypostasis, nisi quod hypostasis nomen simul comprehensas habet proprietates, quæ singulis præter communem naturam insitæ sunt, secundum quas a se invicem secernuntur. Quocirca e nostris multos varie invenias dicentes, *naturarum, sive hypostasium* unionem factam fuisse. Nam si hypostasis, ut ostensum est, singularem et individuum cujusque significat existentiam, et ex æquo his nominibus sæpe usi sunt, liquet eos per hæc velle indicare nobis naturam maxime singularem; quandoquidem loquendo de his quæ modo versamus, et secundum usum qui obtinuit apud illos, qui de iisdem disputarunt, apud omnes consuetudo invaluit, communem naturæ rationem appellare *hominem*: ut cum aiunt *hominem* esse speciem animalis; qua nempe nullum ex individuis species est generi subjecta, nec dicitur. Adhæc **105** *hominem* dicimus differre ab equo; ipsas videlicet universales intelligendo naturas. Ac rursus Petrum *hominem* esse dicimus, item Paulum, et Joannem; necnon natum esse *hominem*, singularem utique, et communi naturæ humanæ ratione eodem modo se habente. Illud etiam præmonere operæ pretium est, personæ et hypostasis nomen sæpe quidem apud nos eandem habere significationem; velut quis idem appellaverit ensem et gladium. Sic ergo in sancta Trinitate tres personas et tres hypostases indiscriminatim pronuntiamus, ex figura paralleli dicta per utrumque idem declarantes. Sæpe tamen personam ab hypostasi distinguunt, personam vocantes, mutuum inter quasdam relationem: quam personæ significationem non ignorat consuetus usus. Dicimus enim: Ille meam personam assumpsit; et: In illius persona vadinionium stitit. Item præfectum dicimus personam gerere imperatoris. Exinde qui Nestorii placitis adhærent, cum unam in Christo naturam, unamque hypostasim admittere refugiant; quia neque *naturarum*, neque *hypostasium* secundum ipsas profitentur unionem, sed Mariæ Filium meum esse *hominem*, qui divina luce perfusus fuerit, ideoque reliquis omnibus Deiferis viris antecelluerit, in quorum unoquoque particularis duntaxat fuit illustratio: at nihilominus summa fiducia unam esse Christi personam affirmare non dubitant, habitudinem Dei Verbi versus *hominem* ex Maria genitum, unam personam nuncupantes; quoniam omnem ille divinam œconomiam, dispensationemve, in persona divinitatis Dei Verbi operabatur, ac propterea contumeliam homini illatam in Deum jure referri; quia quæ a subjectis erga præfectum exhibetur veneratio, aut contumelia, in ipsum refertur imperatorem. Hanc porro

VARIAE LECTIONES.

⁸ Lego ἀδιαφόρως, ut infra. ^h Sic R. cod. 2951, R. 2508 ὧν τέ ἐστιν εἶδος ὑπὸ τὸ γένος, μῆτε ἔστι.

relationem, Christi denominatione declarari contendunt: unde et Christum unum vocare non dubitant; quandoquidem, ut diximus, relatio una est, etsi multa sunt, quæ illam participant. Clarum itaque esse reor iis, qui de incarnatione Salvatoris religiosè sentiunt, nos, cum unam Christi personam profiteamur, non juxta Nestorianorum mentem personæ nomen ad simplicem Dei erga hominem affectum, aut habitudinem referre; sed ad eundem sensum hypostasis et personæ appellationem usurpare. Quamobrem unam Christi personam esse puta, vel Pauli.

Jam vero illud quoque cum aliis præmonendum nobis est: humanitatem Christi ne vel quam brevissimo tempore substituisse non unitam Verbo; sed simul ac in rerum naturam prodire cœpit, una accepisse unionem cum Verbo. At naturam illam omni subsistentia destitutam nequiquam diximus; quippe quæ peculiarem præ cæteris hominibus subsistendi modum habuerit, existentiamque suis circumscriptam terminis, ac proprietatibus quibusdam a communi cæterorum natura discretam. Id quippe significare hypostasis nomen superius ostendimus. Quapropter, sicut in divinitate Christi naturam et hypostasim confitemur; **106** consimiliter in ejus humanitate ipsius, ut naturam, ita et singularem hanc hypostasim confiteri necessum est; ne, ut dixi, naturam illam subsistentiæ expertem esse pronuntiare cogamur. Id enim constat, quod inter individua naturæ communi subjacentia exstiterit Salvatoris humanitas.

His ex ordine et clare explicatis, atque ab omnibus, ut reor, admissis, dicant nobis, qui naturas duas in Christo, ac unam hypostasim statuunt, quando ambo illa quæ unita sunt, naturam simul et hypostasim, necessario habuit, ut demonstratum est, an æqualiter naturarum et hypostasium consteantur factam fuisse unionem; vel existiment magis unitas hypostases fuisse, cum ex duabus una subsisterit; minus autem naturas; unde et duæ post unionem remanserint.

Post alia in quibus exponit qua ratione substantia magis et minus non recipiat, subjungit:

Unam quidem naturam esse, quæ multas hypostases constituat, apud omnes esse compertum arbitror. Ita igitur unam esse divinitatis naturam confitentes, tres ipsius esse hypostases pronuntiamus. Sed et hominum quoque una est natura; quæ ipsi subsunt hypostasibus, in infinitam fere multitudinem protensis: et sic in aliis. Naturæ duæ, quæ dualitatem secundum numerum retineant unam efficere hypostasim non possunt: idque non inductione solum singularium probare licet (quo enim pacto una foret lapidis, ac ligni, aut

δηλωτικὴν εἶναι φασιν· ὅθεν καὶ Χριστὸν ἓνα καλεῖν ἀξιούσιν, ἐπεὶ καὶ ἡ σχέσις, ὡς εἴρηται, μία, καὶ πλείονα εἴη τὰ ταύτης μετέχοντα. Δηλοῦν οὖν οἶμαι τοῖς εὐσεβοῦσι περὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρώπησιν, ὡς ἓν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ πρόσωπον ἡμεῖς λέγοντες, οὐχ ὡς τοῖς Νεστορίου φίλοις ἔδοξεν, ἐπ' αὐτῆς τῆς ψιλῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τῆ τοῦ προσώπου προσηγορίᾳ χρώμεθα· οὕτως λέγοντες τὸ εἶναι τὸ Χριστοῦ πρόσωπον, ὡς ἀνθρώπου μίαν ὑπόστασιν, Πέτρου τυχόν, ἢ Παύλου.

dicimus, velut unam hominis hypostasim, Petri

Προδιηγήσθω δὲ ἡμῖν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο· ὡσεὶ καὶ τὰ μάλιστα μηδὲ τὸν τυχόντα χρόνον χωρὶς τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως τὸ ἀνθρώπινον ὑπέστη τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἅμα τε τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸ εἶναι παρόδου, καὶ τὴν πρὸς τὸν Λόγον ἀνελήφην ἔνωσιν· ἀλλ' οὐκ ἐνυπόστατον εἶναι φάμεν τὴν φύσιν ἐκείνην, ἥπερ ἰδιοσύστατον εἶχεν πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους καὶ ἰδιοπερίγραφον τὴν ὑπαρξιν, ἰδιώμασί τισι παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν τῶν λοιπῶν ἀπάντων διακρινομένην. Τοῦτο γὰρ σημαίνειν ἀρτίως τὸ τῆς ὑποστάσεως ἐδείξαμεν ὄνομα. Οὐκ οὖν ὡς ἐπὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, καὶ φύσιν αὐτῆς καὶ ὑπόστασιν ὁμολογοῦμεν, οὕτως δήπου καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ὥσπερ φύσιν, οὕτως καὶ τὴν ἰδικὴν ταύτην ὁμολογεῖν ὑπόστασιν ἀνάγκη, ἵνα μὴ ἀνυπόστατον, ὥσπερ εἴρηκα, τὴν φύσιν ἐκείνην λέγειν ἀναγκαζώμεθα. Ἐν γὰρ δῆλον, ὅτι τῶν ὑπὸ τὴν κοινὴν φύσιν τελούντων ἀτόμων, τὸ τοῦ Σωτῆρος ὑπῆρχεν ἀνθρώπινον.

Τούτων οὕτω διευκρινουμένων σαφῶς, καὶ ὑπὸ πάντων, οἶμαι, συμφωνουμένων, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ δύο εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις, μίαν δὲ ὑπόστασιν ὑποτιθέμενοι, ἐπειδὴ τῶν ἐνωθέντων ἐκάτερον, φύσιν τε ἅμα καὶ ὑπόστασιν ἐξ ἀνάγκης εἶχεν, ὡς ὁ λόγος ἐδείξεν, πρότερον ὁμοτίμως τῶν τε φύσεων καὶ ὑποστάσεων ὁμολογοῦσι γεγονέναι τὴν ἔνωσιν, ἢ μᾶλλον ἠνωσθαι τὰς ὑποστάσεις οἶονται, ἐπεὶ καὶ μία ἐξ ἀμφοῖν ὑπόστασις γέγονεν· ἦττον δὲ τὰς φύσεις, ὅθεν καὶ δύο μετὰ τὴν ἔνωσιν μεμενήκασιν.

Καὶ μεθ' ἑτέρα ἐν οἷς γυμνάζει, ὅτι τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἡ οὐσία οὐκ ἐπιδέχεται, πάλιν ἰφησίν.

Μίαν μὲν γὰρ φύσιν πλείονων ὑποστάσεων ἐνεργητικὴν ἐναργῆς οἶμαι τυγχάνειν ἅπασιν. Οὕτω γοῦν μία εἶναι φύσιν τῆς θεότητος ὁμολογοῦντες, τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις αὐτῆς πρεσβεύομεν. Καὶ ἀνθρώπων δὲ μία ἐστὶν ἡ φύσις, τῶν ὑπ' αὐτὴν ὑποστάσεων ἐπ' ἀπειρον σχεδὸν ἐκτεινομένων τῷ πλήθει, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως· δύο φύσεις σωζούσας κατ' ἀριθμὸν τὴν δυάδα, μίαν ἀποτελέσαι ὑπόστασιν ἀδύνατον. Καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῆς τῶν κατὰ μέρος ἐκάστων ἐπαγωγῆς ἐστὶ πιστώσασθαι (πῶς γὰρ ἂν εἴη λίθου καὶ ξύλου μία ὑπόστα-

σις, τουτέστιν άτομον ἐν, ἢ βοῶς, καὶ ἵππου;), ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ λόγου ἐνεργείας. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς ὑποστάσεσι (ταυτὸν δὲ εἰπεῖν ἐν τοῖς ἀτόμοις), ἐκάστη φύσις λαμβάνει ὑπαρξιν, ἀνάγκη πᾶσα τῶν δύο φύσεων οὐσῶν, δύο τοῦλάχιστον καὶ τὰς ὑποστάσεις εἶναι, ἐν αἷς τὴν ὑπαρξιν αἱ φύσεις ἔλαβον. Ἄδύνατον γὰρ ὑποστῆναι καθ' αὐτὴν, μὴ ἐν ἀτόμῳ τινὶ θεωρουμένην. Ἄτομον δὲ ταυτὸν εἶναι καὶ ὑπόστασιν, ἀρτίως δεδείχαμεν. Ὅστε ὅσοι μὲν μὴ μόνον τὴν ὑπόστασιν μίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν διὰ τὴν ἐνωσιν γεγονέναι φασίν, σύμφωνοι καὶ ἑαυτοῖς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ φαίνονται. Ὅσοι δὲ τὴν μὲν ὑπόστασιν μίαν, τὰς δὲ φύσεις δύο φασίν εἶναι, καὶ ἑαυτοῖς καὶ τῇ ἀληθείᾳ φαίνονται ἀσύμφωνοι. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ ἀνθρώπινον Χριστοῦ, φασίν, ἐν τῷ λόγῳ τὴν ὑπόστασιν εἶχεν, καὶ οὐ προὔπεστη τῆς τοῦ Λόγου ἐνώσεως, διὰ τοῦτο μίαν φασίν εἶναι τὴν τοῦ Χριστοῦ ὑπόστασιν. Πότερον οὖν φαίμεν καὶ ἡμεῖς, ἐν καὶ ταυτὸν ἡγεῖσθε σημαίνει τὴν φύσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν, ὡς ὀνόματα μόνον εἶναι διάφορα καθ' ἑνὸς σηματομένου πίπτοντα, ὡς μάχαιρα καὶ ξίφος, ἢ ἕτερον καὶ ἕτερον; Εἰ μὲν οὖν ταυτὸν, μιᾶς τῆς ὑποστάσεως οὐσης, μίαν εἶναι καὶ τὴν φύσιν ἀνάγκη, ὡς εἰ τὸ ξίφος ἐν εἴῃ, καὶ τὴν μάχαιραν μίαν εἶναι ἀνάγκη. Ἡ εἰ αἱ φύσεις δύο, καὶ ὑποστάσεις ἐξ ἀνάγκης δύο ἔσονται· εἰ δὲ ἄλλο μὲν σημαίνει τὸ τῆς φύσεως ὄνομα, ἄλλο δὲ τὸ τῆς ὑποστάσεως, αἴτιον δὲ τοῦ μίαν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπόστασιν ἡγοῦνται, τὸ μὴ προὔπάρχει τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπόστασιν, ἡγοῦν πρόσωπον, τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως. Οὐκ οὖν καὶ τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεις εἶναι, αἴτιον ἀνεῖη προὔπάρχει τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως. Ἄλλ' εἰ προὔπεστη ἡ ἐνωθεῖσα τῷ Λόγῳ μερικὴ φύσις, ἀνάγκη πᾶσα, καὶ τὴν ταύτης προὔποστῆναι ὑπόστασιν. Τούτων γὰρ οὐκ ἐνδέχεται θάτερον εἶναι, τοῦ λοιποῦ μὴ ὄντος· τὴν μερικὴν λέγω φύσιν, ἄνευ τῆς ἰδίας αὐτῆς φύσεως^k. Ἐν γὰρ ἐστὶν ἀμφω τῷ ὑποκειμένῳ, εἰ καὶ εἰς ταυτὸν πολλάκις συντρέχουσι παρὰ τοῖς χρησαμένοις, ὡς μικρῷ πρόσθεν ἐδείξαμεν. Εἰ τοίνυν ὡσπερ ἡ ὑπόστασις, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἡ τῷ Λόγῳ ἐνωθεῖσα οὐ προὔπεστη τῆς πρὸς αὐτὸν ἐνώσεως: διόπερ ἔρα μίαν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀξιούσιν ὑπόστασιν, διὰ τοῦτο καὶ φύσιν αὐτοῦ μίαν ἀξιούτωσαν εἶναι· μὴ διαφέρουσαν γὰρ κατὰ τὸ ἡνωθῆναι, οὐδὲ κατὰ τοῦτο ἀν

διαφέροισιν.
πδ'. Ἀφθαρτοδοκῆται (61), οἱ ἀπὸ Ἰουλιανοῦ,

VARIÆ LECTIONES.

i Sic codd. 2951 τοῦ Λόγου. ^k Leg. ὑποστάσεως.

(61) Julianus Halicarnassensis, et Gaianus Timothei Alexandr. diaconus a Severo discesserunt, quod hic corruptibile Christi corpus diceret; ne jam inter carnem et Verbum discrimen poneretur, adeoque duæ naturæ essent. Hæc porro acceperant ab ipsomet Timotheo, qui contra Severum contenderat, unione facta differentias nullas naturarum superfuisse; quod sane in Eutychianorum illorum sensum recidebat, qui negabant ambarum naturarum, seu saltem humanæ, proprietates mansisse.

A bovis, et equi hypostasis, hoc est individuum unum), verum etiam ex ipsa rationis vi. Si enim in hypostasibus (idem autem dicere est, atque in individuis) natura quæque accipit existentiam, necesse prorsus est, ubi duæ sunt naturæ, ibi ad minimum duas hypostases esse, in quibus existentiam eæ naturæ susceperint. Non potest quippe natura secundum se subsistere in nullo individuo spectata. Individuum autem idem esse ac hypostasim antehac demonstravimus. Quocirca qui non modo hypostasim unam, sed et naturam propter unionem existisse volunt, secum, ac cum veritate consentire reperiuntur. Qui vero hypostasim unam, ac naturas duas ponunt, tam a se, quam a veritate videntur dissentire. Sed aiunt: Eo quod humanitas Christi in Verbo hypostasim habuerit, nec ante unionem cum Verbo substiterit; idcirco unam affirmamus esse Christi hypostasim. Quibus quidem nos quoque dixerimus: Annon igitur unum idemque significari censetis per naturam et hypostasim, adeo ut diversa duntaxat sint nomina in unum atque idem significatum cadentia, ut gladius et ensis, aut aliud et aliud. Si porro idem; cum una hypostasis sit, unam quoque naturam esse necessum est; velut si unus ensis fuerit, etiam unum gladium fore necesse; aut si duæ naturæ, hypostases quoque duæ eadem necessitate erunt. Quod si aliud significat naturæ nomen, aliud hypostasis; causam autem cur una sit Christi hypostasis, eam esse arbitrentur, **107** quod hominis hypostasis seu persona, ante unionem cum Verbo non existiterit. Verum si ante substitit unita Verbo particularis natura, necesse prorsus est, ut ante substiterit ejusdem quoque naturæ hypostasis. Horum enim alterutrum esse nequit, quin reliquum etiam existat: particularem dico naturam absque propria sua hypostasi. Ambo unum quippe sunt subjecto, etsi eodem sæpe concurrunt apud eos qui iis vocibus utuntur, sicut paulo ante ostendimus. Itaque si quemadmodum hypostasis, ita et natura Verbo unita, non substitit ante unionem cum illo; eo ipso utique quod unam Christi hypostasim concedunt, propter idem continuo unam ejus esse naturam fateantur. **D** Etenim quandoquidem non differunt in unione, nec in hoc etiam differentes fuerint.

84. Aphthartodocetæ, a Juliano Halicarnasseno

NOTÆ.

Severi partes Theodosius tuitus est, cum de patriarchatu contra Gaianum litigaret. Nicephorus Callist. lib. xvii, cap. 19, quædam recitat ex illorum disceptationibus, quæ similia sunt eorum quæ hic habet Damascenus. Nos quidem, aiebant, necessitate naturæ affectiones ejus, puta famem, sitimque ferimus: at Christus, qui sponte passus sit, non perinde legibus naturæ servit. Quos Græci Ἀφθαρτοδοκῆτας, Latini, Incorrupticolus, dixerunt; in quorum etiam errorem Justianus imp. incurrit.

et Gaiano Alexandrino, qui iidem Gaianitæ vocati sunt, originem ducunt. Hi, cum in aliis omnibus Severianis consentiant, hoc solum ab eis dissident, quod Severiani in Christi unione distinctionem specie tenus admittunt, Julianistæ vero et Gaianitæ [non solum duarum in Christo naturarum distinctionem negant; verum etiam] Domini corpus jam inde ab ipsa formatione incorruptibile fuisse docent. Ac quidem fatentur sustinuisse Dominum passiones, puta famem, et sitim, et lassitudinem; sed non eo quo nos sustinemus modo, ipsum hæc sustinuisse volunt. Nos enim naturali necessitate; at

85. Agnoetæ, qui et Themistiani. Hi impie docent Christum nescire diem iudicii; eique timorem ascribunt. Sunt porro isti secta quædam Theodosianorum: nam hæresis ipsorum auctor Themistius, unam in Christo naturam compositam docebat.

86. Barsanuphitæ, qui et Semidalitæ, cum omnia Gaianitarum ac Theodosianorum placita defendant, aliquid insuper invehunt. Similam enim addunt iis, quæ a Dioscoro olim oblata fuerunt, extremoque digito contingentes, farinam leviter degustant; hocque mysterii loco accipiunt, cum nullam ipsi prorsus oblationem faciant: verum, ut dictum est, **108** adhibitis Dioscori symbolis, additaque similia, qua paulatim insumantur, id illis in communionis parte cedit.

87. Hicetæ, monachi sunt, cæteroqui plane orthodoxi: id vero proprium factitant, ut una cum sanctimonialibus in monasteriis cœtus agentes,

A τοῦ Ἀλικαρνασσέως, καὶ Γαϊανοῦ τοῦ Ἀλεξανδρέως, οἱ καὶ Γαϊανῖται λεγόμενοι, ἐν τοῖς ἄλλοις μὲν ἅπασιν τοῖς ἐκ Σευήρου συμφερόμενοι· ἐν τούτῳ δὲ διαφερόμενοι, ἐν τῷ τοὺς μὲν διαφορὰν¹ ἐπὶ τῆς ἐνώσεως τοῦ Χριστοῦ δοκεῖν λέγειν· τούτους δὲ ἄφθαρτον ἐξ αὐτῆς διαπλάσεως τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου πρεσβεύειν, καὶ τὰ μὲν πάθη ὑπομεῖναι τὸν Κύριον ὁμολογοῦσι· πείνᾶν φημι, καὶ δίψαν, καὶ κόπον· οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἡμῖν ταῦτα ὑπομεμενηκέναι φασίν. Ἡμᾶς γὰρ ἐξ ἀνάγκης φυσικῆς· τὸν δὲ Χριστὸν ἐκουσίως ὑπομεῖναι λέγουσι, καὶ τοῖς τῆς φύσεως νόμοις μὴ δουλεῦσαι.

B πρ'. Ἀγνοῆται (62), οἱ καὶ Θεμιστιανοί· οἱ ἀγνοεῖν ἀσεβῶς καταγγέλλοντες τὸν Χριστὸν τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, καὶ δειλίαν αὐτοῦ καταγράφοντες. Οὗτοι δὲ ἀπόσχισμα τῶν Θεοδοσιανῶν εἰσιν. Ὁ γὰρ Θεμιστιος, ὃς ἐγένετο αὐτῶν αἰρεσιάρχης μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν σύνθετον ἐπρέσβευεν.

C πρ'. Βαρσανουφίται (63), οἱ καὶ Σεμιδαλίται· σύμφρονες μὲν τῶν Γαϊανιτῶν καὶ Θεοδοσιανῶν· ἔχουσι δὲ τι καὶ πλεον. Σεμιδαλίην γὰρ προστιθέασιν τοῖς ἀπὸ Διοσκόρου δῆθεν προσκομισθεῖσι, καὶ τῷ ἄκρῳ δακτύλῳ ἐφαπτόμενοι γέγονται τοῦ ἀλεύρου, καὶ τοῦτ' ἀντὶ μυστηρίου δέχονται, προσκομιδὴν καθόλου μὴ ποιούμενοι. Ἐλάσαντες^m γὰρ, ὡς εἴρηται, τὰ Διοσκόρου κοινωνίας, προστιθέασιν τὴν σεμιδαλίην, καθότι δαπανηθεῖη κατὰⁿ βραχύ· καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἀντὶ κοινωνίας λελογίσται.

πρ'. Ἰκέται (64)· οἵτινες ἀσκητὰι μὲν ὑπάρχουσιν, ὀρθόδοξοι ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὄντες, συναγόμενοι δὲ ἅμα γυναῖξιν ἀσκητρίαις, ὕμνους τῷ Θεῷ προσ-

VARIAE LECTIONES.

¹ Codd. August. et S. Hil. διαφορὰν, adversus auctoris mentem, qui hæc desumpsit ex Scholiis Leontii, ut comperio ex Collect. cont. Sever. cap. 17, habentur et apud Euthym. in Panop., tit. 2, c. 17. ^m Alii ἀλλ' ἐλάσαντες, sic vet. interpr. Sed dimittentes. Mendosa lectio est. ⁿ Reg. 2 August. et S. Hil. παρά.

NOTÆ.

(62) Theodosio Alexandrino Monophysita Justiniani jussu Constantinopolim deportato, contingit ut ipse cum suis disputaret de his Christi verbis (Matth. xxiv, 36), *De die illo vel hora, neque angeli neque Filius scit*. Negante Theodosio Christum, qua homo erat, ignorasse diem iudicii, affirmabant alii, unde Ἀγνοῆται, dicti sunt. Horum princeps Themistius diaconus fuit, non gentilis ille philosophus qui sæculo iv vixerat, uti Nicephorus, lib. xviii, cap. 49, oscitanter scripsit. Theodosii illius patriarchæ, a quo Theodosiani nomen habuere, Noster meminit in Ægyptiacis. Photius cod. 230, ex Eulogio Alexandr. narrat monachos quosdam Hierosolymitanos quæstionem eandem agitasse, propter Christi dictum, ad sorores Lazari, *ubi posuistis eam*, eoque processisse, ut ipsi ignorantiam affingerent, οὗ ἄγνοισαν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ περιάπτειν ὑπήχθησαν. Sed vereor ut non Photius Palæstinos monachos, qui Gregorium Magnum per Anatolium consuluerant, hujus erroris patronos censuerit: quando Gregorius ipse contrarium innuat lib. x, epist. 35 et 39, ad Eulogium. Sed et postremum hoc Domini verbum, ad Lazari sorores Theodosio Themistius objecerat, ut tradit Liberatus cap. 19. Monachi itaque illi Agnoetarum momenta ad papam detulerint potius, quam propugnariat.

(63) Leontius narrat nonnullos ex Acephalis,

qui a Petro Mongo defecerant, oblationes in Collectis non fecisse, sed ex symbolis, quæ Dioscorus olim sacraverat, erasas particulas semel in anno die Paschatis sumere consuesse. Admistam particulis istis simillam, a qua Semidalitæ audierint, apud unum Damascenum reperi. Semidalitarum meminit Anastasius Sinaita in Ὁδηγῷ, cap. 10. Barsanuphiani vero dicti sunt a Barsanuphio quodam, quem per summum nefas episcopum crearunt; consimili, ut reor, ritu, quo Acephalorum alii Isaiam nescio, quem, imposita Epiphani (vel, ut alii volunt, Eusebii) episcopi cujusdam de Palæstina manu, seu legitime ordinatum habuerunt: a quo et Isaianitæ vocati sunt. Hæc memorat Timotheus CP. Circa sæculi noni initium Barsanuphiani cum duobus episcopis suis Marco Alexandrino Jacobitarum patriarchæ se dediderunt, quemadmodum refert auctor Chronici patriarcharum Alexandriæ et Elmakinus, lib. ii *Hist. Sarac.* p. 122. Multi scriptores alii Barsanuphitarum meminere.

(64) Hicetas, nisi cæteroqui orthodoxi dicerentur, Massalianos illos esse statuerem, quos Χορσυτάς, vocatos refert Timotheus CP. Nomina quippe Hicetarum et Euchetarum idem Græcis sonant. Meletianos etiam in synaxibus choreas agere solitos, ex Theodoro diximus.

φέρουσι μετὰ χορείας τινὸς καὶ ὀρχήσεως, μιμούμενοι ὡσανεὶ τὸν χορὸν ἐκείνων ἐπὶ Μωϋσέως συνασταντα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Αἰγυπτίων, τῇ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ γεγονυῖα.

πη'. Γνωσιμάχοι οἱ πάσῃ γνώσει τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀντιπίπτοντες, ἐν τῷ λέγειν αὐτοὺς, ὅτι περισσόν τι ποιούσιν οἱ γνώσεις τινὰς ἐκζητοῦντες ἐν ταῖς θεαῖς Γραφαῖς. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ζητεῖ ὁ Θεὸς παρὰ Χριστιανοῦ (εἰ μὴ πράξεις καλὰς· ἀγαθὸν οὖν ἐστὶ μᾶλλον ἀπλουστέρως τινὰ πορεύεσθαι, καὶ μηδὲν δόγμα γνωστικῆς πραγματείας πολυπραγμανεῖν.

πθ'. Ἡλιοτροπιῖται· οἱ τὰς λεγομένας ἡλιοτρόπους βοτάνας ταῖς ἀκτίσι τοῦ ἡλίου συμπεριφερομένας, λέγοντες δύναμιν τινὰ θεῖαν ἔχειν, τὴν τὰς τοιαύτας περιφορὰς ἐργαζομένην ἐν αὐταῖς· καὶ ὡς διὰ τοῦτο τιμᾶν αὐτοὺς ἐθέλοντες, μὴ συνιέντες τὴν μηνηθεῖσαν κίνησιν αὐτῶν φυσικὴν τινὰ ὑπάρχειν.

ι'. Θνητοψυχῖται (65)· οἱ τὴν ἀνθρωπεῖαν ψυχὴν εἰσάγοντες ὁμοίαν τῆς τῶν κτηνῶν, καὶ τῷ σώματι λέγοντες συναπόλλυσθαι αὐτήν.

ιζ'. Ἀγονυκλῖται· οἱ ἐν παντὶ καιρῷ τῶν προσευχῶν γόνυ μὴ θέλοντες κλίνειν ἀλλ' ἐστῶτες ἀεὶ τὰς προσευχὰς ποιούμενοι.

ιβ'. Θεοκαταγνώσται, οἱ καὶ βλάσφημοι· οἱ ἐν τισὶ λόγοις καὶ πράγμασι, τῶν τε ἀνακειμένων αὐτῷ ἁγίων προσώπων, καὶ τῶν θεῶν Γραφῶν καταγινώσκειν πειρώμενοι, τολμηροὶ τινες καὶ βλάσφημοι ὑπάρχοντες.

ιγ'. Χριστολύται (66)· οἱ λέγοντες τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τὸ ἔμφυχον σῶμα αὐτοῦ κάτω λειοπέσαι, καὶ γυμνῇ τῇ θεότητι ἀνεληλυθέναι εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

ιδ'. Ἐθνόφρονες· οἱ ταῖς συνηθείαις τῶν ἐθνῶν ἐπακολουθοῦντες Χριστιανοὶ τᾶλλα ὑπάρχοντες· οἵτινες παρεισάγουσι γένεσιν, καὶ τύχην, καὶ εἰμαρμένην, πᾶσάν τε τὴν ἀστρονομίαν καὶ ἀστρολογίαν παραδεχόμενοι, καὶ πᾶσαν μαντείαν, καὶ ὀρνιθοσκοπίαν· καὶ οἰωνισμοὺς, καὶ ἀποτροπιασμοὺς, καὶ κληδονισμοὺς, καὶ τερατοσκοπίαις, καὶ ἐπαιδαῖς, καὶ τοῖς ὁμοίοις μύθοις ἀσεβῶν, τῇ τε λοιπῇ συνηθείᾳ τῶν ἐθνῶν προσανέχοντες, καὶ ἑορτὰς τινὰς Ἑλληνικὰς τιμῶντες, ἡμέρας τε αὔθις, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτοὺς παρατηρούμενοι.

ιε'. Δονατικοὶ (67)· οἱ ἀπὸ Δονάτου τινὸς ἐν

VARIAE LECTIONES.

• R. 2508 Δονατιανοί. Theodoretus vero Δονατισται.

NOTÆ.

(65) De Thnetopsychitis nihil diserte auctores tradunt. Eusebius l. vi *Hist.*, cap. 58, in Arabia hæreticos exstitisse narrat, qui assererent animam una cum corporibus interire, resurrectionis vero tempore cum corpore de novo excitandam: quos in frequenti synodo confutavit Origenes, et ad sanitatem reduxit. Arabicos illos vocant Augustinus, Prædestinatianus et Isidorus.

(66) De Christolytis Nestor iisdem verbis scribit, quibus Constantinus Copronymus, ejus textum Nicephorus CP. recitat *Anthirr.* 1, cap. 54. Videntur

A hymnos Deo cum chorea et tripudiis offerant; chorum illum imitantes, qui Moyse duce conflatus est, cum Ægyptii in mari Rubro submersi periere.

88. Gnosimachi sunt, qui omni Christianæ religionis cognitioni ac scientiæ ita adversantur, ut supervacaneum eorum laborem esse dicant, qui ex Scripturis divinis cognitiones aliquas exquirunt; nempe cum Deus præter bona opera a Christianis nihil aliud exigat. Præstare itaque ut quis simplicius incedat, nullumque dogma ad scientiam attingens curiosius scrutetur.

89. Heliotropitæ sunt, qui iis in herbis, quæ solem ejusque radios sequuntur, inesse vim quamdam divinam dicunt, qua ejusmodi conversiones in illis efficiantur: quamobrem cultum eis adhiberi volunt; nec intelligunt motum qui in his animadvertitur, naturalem esse.

90. Thnetopsychitæ, animam humanam similem animæ pecudum inducunt, eamque aiunt cum corpore perire.

91. Agonyclitæ sunt, qui nullo tempore orantes genuflectere volunt ac provalvi, sed semper orant stantes.

92. Theocatagnostæ, id est Dei reprehensores, qui et blasphemæ; ii sunt qui in verbis quibusdam gestisque Domini nostri Dei, ipsique dicatarum personarum sanctarum, necnon Scripturarum sacrarum audent inferre crimen, temerarii homines ac maledici.

93. Christolytæ, seu Christum solventes, sunt qui Dominum nostrum Jesum Christum aiunt, posteaquam surrexit a mortuis, relicto in terra animato corpore, nuda solaque deitate ad cælos ascendisse.

94. Ethnophrones, qui, cum gentium instituta ac mores sequantur, cæteroqui Christiani existunt. Hi genesim inducunt, fortunamque et fatum: omnem astronomiam astrologiamque suscipiunt; omnem etiam divinationem et auguria: auspiciis attendunt, expiamentis, ominibus, portentis, beneficiis, et similibus aliis impiorum fabulis, ac si quid gentilium moribus inolevit. Quin et Gentilium festa aliqua venerationi **109** habent, dièsque rursus et menses observant, et tempora et annos.

95. Donatistæ, a Donato quodam in Africa ortum

ambo hæc hausisse ex vetustiore auctore. Christolyta fuit Stephanus Gobarus, qui Christum non venturum in carne ut homines judicet, sed nuda divinitate, docuisse fertur apud Phot. cod. 232. Christolytæ erant Eutychiani illi, qui apud Theodoretum, dial. 2, Christum, posita humanitate, in cælum abiisse faterentur.

(67) Donatistæ Nestorio longe vetustiores sunt. Solemne ipsis non erat ante perceptionem Eucharistiæ os martyris ejuspiam osculari. Hoc sola Lucilla femina factitavit; quæ cum a Cæcilio dia-

habuerunt. Is tradebat illis os quoddam, quod manu tenentes prius oscularentur, quam sacrorum mysteriorum et donorum participes essent, quotiescunque illa offerenda forent.

96. Ethicoproscopæ sunt, qui circa mores, seu rerum agendarum scientiam errant; ac moralia quædam laude digna criminantur: quædam vero digna vituperio sectantur ut bona.

97. Parermeneutæ sunt, qui nonnulla divinarum Scripturarum tam Veteris, quam Novi Testamenti capita perperam interpretantur, inque suum scopum detorquent; ita affecti ut plerasque accuratas, ac quibus nihil insit quod quis jure criminetur, interpretationes contentionis studio rejiciant, præ nimia quadam imperitia, judicii que deficientia: quare nec intelligunt hac ratione nonnulla se hæreticorum dogmata confirmare.

98. Lampetiani, sic appellati a Lampetio quodam. Hi volentibus in societate et cœnobiis vitam agere, quod cuique libitum fuerit, probaveritque, colere concedunt; quemque arriserit habitum inducere. Neque enim deceat, inquit, ut Christianus vi quidquam facere cogatur, quando scriptum est: *Voluntarie sacrificabo tibi*⁵. Et rursus, quia *ex voluntate mea confitebor illi*⁶. Quinimo nonnulli asserunt eos permittere naturalibus affectionibus indulgeri, nec velle eis repugnari, tanquam natura

⁵ Psal. LIII, 8. ⁶ Psal. XXVII, 7.

VARIE LECTIONES

^p Sic R. 2508, alii πάσχοντες. Omnes habent βεβαιούν, præter S. Hil. in quo ex emend. legitur βεβαιούντες. Sic vetus interp. firmantes autem. ^q R. 2508 καλουμένου. ^r August. S. Hil. ἐθέλει, καὶ δοκιμάζει. R. 2 ἐθέλει, καὶ δοκιμάζει.

NOTÆ.

eono, qui posthac Carthaginensis episcopus fuit, idcirco reprehensa esset, Donati schisma adversus ipsum fovit. Theodoretus Donatistis omnibus attribuit, quod soli Circumcelliones, sive Circuitores, amenti furore patrant, se martyrii prætextu præcipientes dando. Melius Epiphanius, hæres. 59, scribit Donatistas, ut et Catharos, ab Ecclesia segregatos esse, quod lapsos communionem ex toto arcerent. Theodoretus addit eos Ariano errori consensisse. Verum, licet Hilarius in Fragm. narret, Donatistas cum Eusebianis Philippopolim convenisse, nonnullaque Donatus, Hieronymo teste, scripserit in lib. *De Spiritu sancto*, Arij doctrinæ consentanea: attamen Augustinus lib. *De hæres.* fatetur, Donatarum multitudinem in ejusmodi errorem intentam non esse, nec quemquam ex eis reperiri, qui Donatum hoc sensisse noverit. Græci vulgo cæspitant, ubi res Latinorum tradunt, ut Latini, cum res Græcorum. Sic Timotheus Pelagianos Manichæismi reos facit; cum, si ἀπάθειαν demas, quam utrique ostentarent, nihil inter ipsos commune fuerit. Sed eodem modo Joannes Antioch. cum suis Cyrillum accusarat, quod faveret Pelagianis, qui et *Euchetæ*, et *Enthusiastæ* nominantur, inquit: quam vero Euchetæ a Pelagianis discreparent, excepta rursus ἀπαθεία, compertum est creditis. Ad Manichæos propius accessisse Massalianos ostendimus.

(68) Timotheus semel iterumque Lampetianis jungit, ut ex Maximo in c. 6 Dionys. *De eccl.*

Ἀφρικῆ ἐναρξάμενοι, τοῦ παραδεδωκότος αὐτοῖς ὅστων τι ἐπὶ χειρὸς αὐτῶν κρατοῦντας, τοῦτο πρότερον ἀσπάζεσθαι, καὶ τήνικαῦτα τῆς προσφορῆς τῶν ἀγιασμάτων μετέχειν, ἤνικα μέλλει ταῦτα προσκομίζεσθαι.

ιζ'. Ἠθικοπροσκόπται· οἱ ἐν τῇ ἠθικῇ, ἤγουν πρακτικῇ, προσκόπτοντες, καὶ ἕνια μὲν δόγματα αὐτῆς ἐπαινετὰ ὑπάρχοντα διαβάλλοντες, τινὰ δὲ ψεκτὰ ὄντα ὡς χρηστὰ μετιόντες.

ιζ'. Παρερμηνευταί· οἱ τινὰ κεφάλαια τῶν θείων Γραφῶν, τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, παρερμηνεύοντες, καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν αὐτὰ μεθοδεύοντες: ἐμπροσθεν δὲ παρὰ τὰς πολλὰς τῶν ἀκριβῶν καὶ ἀνεπιλήπτων ἐρμηνειῶν διακείμενοι, ἐξ ἰδιωτείας τινὸς καὶ ἀδιακρίσιας τοῦτο πάσχουσιν P, βεβαιούν δὲ ἐντεῦθεν αὐτοῦς καὶ ἕνια τῶν αἰρετικῶν δογμάτων μὴ ἐπιστάμενοι.

ιη'. Λαμπετιανοί· οἱ ἀπὸ Λαμπετίου τινὸς οὕτω προσαγορευόμενοι q (68), οἵτινες τοῖς βουλομένοις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ζῆν, καὶ ἐν κοινοβίοις διάγειν, ἐπιτρέπουσιν ἐκάστῳ οἷαν ἂν ἐθέλῃ καὶ δοκιμάζῃ r πολιτείαν ταύτην μετιέναι, καὶ ὃ προαιρεῖται σχῆμα ἀμφιένυσθαι. Οὐδὲν γὰρ φησιν, ἠναγκασμένως ποιεῖν τὸν Χριστιανὸν· ὅτι γέγραπται· Ἐκουσίως θύσω σοι. Καὶ πάλιν· Ἐκ θελήματός μου ὁμολογήσομαι αὐτῷ. Ἐπιτρέπουσι δὲ, ὡς φασί τινες, καὶ φυσικοῖς πάθεσι χώραν δίδόναι, καὶ μὴ ἀνθίστασθαι αὐτοῖς,

C Hier. Sophronius, epist. ad Serg. Lampetium τῶν Μαρκιωνιστῶν (leg. Μαρκιανιστῶν) ἑξαρχον, Marcianistarum antesignanum facit. Photius itidem cod. 52, ubi alia tradit, quæ hic recitare non refert. Addit eum scripsisse librum, cujus titulus esset Διαθήκη, Testamentum, quod Severus presbyter, qui postea Antiochenam sedem invasit, confutarit, atque Alphium Rhinocoruræ episcopum a Timotheo Alexandriae episcopo (Monophysita) depositum esse, quia defensionem illius susceperat. Lampetius itaque Marciano, qui sub Justiniano I innotuit, antiquior est, et quinto sæculo vixit. Noster ait, Lampetianos quædam sentire quæ affinia sunt eorum, qui Aeriani nominantur. Emendo, τῶν Ἀεριανῶν, qui Aeriani, quorum mores Lampetius amulatus sit. Nam Aerius et Eustathius Sebastenus a Massalianis non valde dissidebant. Quinimo, juxta Philastrium, Aeriani in Pamphylia prognati sunt, in qua Massaliani invaluere. Quocirca ad hoc caput dixi pertinere, quæ emendator cod. S. Hil. capiti *De Monothetis* per oscitantiam adjecit de Eustathianis. Nam quæst. Anastas. 80, Eustathiani Lampetianis et Massalianis accensentur: *Quidam jejulant, inquit, in Sabbato et Dominica secundum doctrinam Εὐσταθιανῶν καὶ Μαρκιωνιστῶν* (emend. ex mss. Μαρκιανιστῶν), Λαμπετιανῶν, καὶ Μασσαλιανῶν, Eustathianorum, Marcianistarum, Lampetianorum et Massalianorum. Eustathium Aerio recentiore non dum reperi.

ὡς τῆς φύσεως οὕτως ἀπαιτούσης· καὶ ἕτερα ἅτινα Ἀ παραπλησίως τῶν ὀνομαζομένων Ἀρειανῶν ἢ λέγονται φρονεῖν. [Ἀπὸ τούτων Εὐστάθιος τις ἀνεφάνη, ἐξ οὗ Εὐσταθιανοί ἔ.]

Ἄυται μέχρι τῶν Ἡρακλείου χρόνων ὕ.

Ἀπὸ δὲ Ἡρακλείου καὶ δεῦρο ἀνεφύησαν αἱ ὑποκείμεναι.

Ἱθ'. Μονοθεληται (69)· οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας Κύρου τὴν ἀρχὴν εἰληφότες· ἀπὸ δὲ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου βεβαιωθέντες. Οὗτοι μὲν δύο ἐπὶ Χριστοῦ φύσεις πρεσβεύουσι, καὶ μίαν ὑπόστασιν· ἐν δὲ θέλημα καὶ μίαν ἐνέργειαν δογματίζουσιν, ἀναιροῦντες διὰ τούτου τῶν φύσεων τὴν δυάδα, καὶ τοῖς Ἀπολλιναρίου δόγμασιν ἰσχυρῶς ἀντιποιούμενοι.

[ρ'. Αὐτοπροσκόπται ὕ· πάντα μὲν ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες, ἀδεῶς δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ κοινωνίας σφᾶς αὐτοὺς προφάσεως εὐτελοῦς ἕνεκα ἀποκόπτοντες. Κανονικοὺς δὲ θεσμοὺς δῆθεν ἐπιζητοῦντες, οὔτε ἐπίσκοποι, οὔθ' ὅλως λαοῦ προεστῶτες· ἀλλὰ τινες ἀγελαῖοι ὄντες, ὅμως αὐτοὶ προσκόπτουσιν ἐν οἷς ἐγκαλοῦσι. Συνοικοῦσι γὰρ γυναῖξί προφανῶς, καὶ παρεισάκτους συνάγουσι· πραγματείας τε καὶ πλεονεξίας, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐντρέβονται βιωτικοῖς πράγμασιν· ἀλόγως τε βιωτεύουσιν, ἐκεῖνα ἔργῳ καταλύοντες, ἅπερ λόγῳ συνιστᾶν ἰσχυρίζονται, παραβάται ὄντες, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἀπόφασιν. Λόγῳ γὰρ τιμῶντες, ἔργῳ τὸν Θεὸν ἀτιμάζουσι, μοναχοὶ καὶ ὑπὸ κλῆρον ταττόμενοι. Ἔπονται δὲ αὐτοῖς, ὡς οἱ τεθαμβωμένοι, καὶ τῇ ἐαυτῶν ἀπλότητι πορευόμε-

ῥ Rom. ii, 23.

VARIAE LECTIONES.

ῥ Emendo Ἀρειανῶν. ἔ Hæc habentur in solo cod. S. Hil. emendatoris manu adjecta hæresi Monothelitarum: sed ad Lampetianos et Aerianos pertinent. ὕ Titulum hunc solus habet cod. R. 2508. ὕ Hanc hæresim habent codd. Regg. 2508, et Vatic. 1182; in aliis abest.

NOTÆ.

(69) Monothelitarum parentes fuerunt Eutychni, aliique Monophysitæ, qui hæc præsertim de causa Leonis M. ad Flavianum epistolam insimularent, quod duas in Christo operationes astrueret, his verbis, *Agit utraque forma cum alterius communionem*, etc. Aiebant enim, admissis utriusque naturæ operationibus, duas fore personas, propter pugnam voluntatum, quæ subsequeretur. Sic Timotheus Ælurus argumentatur, in fragmento Operis contra ipsum quod alibi dabimus. Sic Severus epist. ad OEcumen. quæ lecta est act. 10 sextæ synodi. Quocirca Anastasius Jacobitarum Antiochenorum patriarcha, præcursor ille, ut Antiochus monachus ait, Antichristi, Heraclio imp. suggestit, facili negotio Jacobitas cum Catholicis uniendo, si, vel una voluntas et operatio Christo tribueretur, vel una duplexve taceretur. Suppressa siquidem duplicis actionis confessione, naturam utramque supprimendam noverat. Postremum hoc aduentibus Sergio CP. et Cyro Alexandrino Ecthesi, seu Expositione fidei, sancivit imperator; firmavitque, instigante Pyrrho Sergii successore, Constans Heraclii filius, edita formulâ fidei, quam Τύπον, Τύρην, vocarant. In hunc etiã scopulum incautus impegit Honorius papa, repetitis ad Sergium litteris; nec Sophronii, qui proditam fidem querebatur, legatos dimisit, nisi pollicitos unius ac duarum actionum reticentiam. Nihilominus Sergius, Pyrrhusque, et alii actionem et voluntatem unam incunctanter dicebant; quorum sensum Combefisius sic edisseruit, ut nec divinam volendi facultatem, nec humanam

hoc exigat. Feruntur quædam alia sentire, quæ affinia sint placitis eorum, qui dicuntur Aeriiani [ex his Eustathius quidam prodiit, a quo Eustathiani].

Hactenus hæreses, quæ usque ad Heraclii tempora exstiterunt.

110 Ab Heraclii ætate, et deinceps exortæ sunt, quæ hic subjiciuntur.

99. Monothelætæ, a Cyro Alexandrino originem duxerunt; a Sergio autem Constantinopolitano robur acceperunt. Illi duas naturas ac personam unam in Christo agnoscunt; at unam voluntatem, unamque operationem in eo ponunt: qua ratione duplicem naturam tollunt, ac Apollinarij dogmata valide confirmant.

[100. Autoproscoptæ. Hi per omnia quidem orthodoxi sunt, sed temere, levissimaque de causa ab Ecclesiæ catholicæ communionem sese absciderunt, canonicarum observationum gratia. Cumque nec episcopi, nec omnino plebis præsidēs sint, sed gregarii quidam homines, in ea ipsi impingunt, quæ aliis objectant. Palam siquidem cum feminis habitant, introductitias mulieres apud se retinentes; mercatibus, lucris, aliisque sæcularibus negotiis vacant, et vitam agunt a ratione prorsus dissentaneam, ut ea opere destruant, quæ sermonibus nituntur astruere; adeoque prævaricatores sunt secundum sententiam Apostoli ῥ. Nam, tametsi sunt monachi, et sub clero constituti, voce quidem Deum honorant, opere autem contem-

Christo adimerent, sed humanam, ob penitissimam unionem cum divina dicendam proprie voluntatem non esse censerent, quæ divinæ instrumentum fuerit, ac divina ὑποστατική, personæ voluntas, et ἡγεμονική, principalis, et quemadmodum causæ principis et instrumenti una est actio, ita divinitatis et humanitatis. Sic plane Sergius ad Honorium scribebat: sic Theodorus Pharanita, et alii quorum dicta recitantur in sexta synodo. Cum Combefisio doctiss. Petavius convenit t. IV Theol. dogm. lib. i, c. 20, n. 1; et lib. viii, c. 6, n. 5. Hic error cum sub Philippico imp. recruduisset iterum, mox exolevit, præterquam apud Jacobitas. Eutychnus quidem Alexandr. t. II Ann. pag. 190, erroris hujus auctorem fuisse narrat Maronem quemdam monachum, alumnum monasterii urbis Hama, a quo Monothelætæ deinceps in Oriente appellati sunt Maronitæ. Quod nonnihil difficultatis habet, quippe cum ex Damasceni epistola de hymno Trisagio certum sit, ipsius ætate Maronitas puros putos Monophysitas fuisse, imo et Theopaschitas, ut suo loco adnotabitur. Insuper in opusculo De recip. hæret., quod sub Timothei CP. nomine Combefisius divulgavit, t. II Auct., Maronitæ dicuntur quartam, quintam et sextam synodos abnegare, cum sextam duntaxat Monothelætæ repudiarent. Caterum fabulosum non esse Athanasij Jacobitæ cum Heraclio congressum alibi adversus clariss. Pagium probabimus, adducto prolixo fragmento operis Eubuli Lystrorum episcopi adversus libellum, quem Athanasius iste imperatori porrexerat.

nunt. Porro homines quidam illos sequuntur, velut stupore attoniti, ambulantes in simplicitate sua. Cæterum genuini Ecclesiæ alumni, sacros quidem canones colunt, ut tamen quæ ad eos spectant, episcoporum præpositorumque judicio permittant; atque ita illos opere observant, quos ordinis conservandi gratia impense venerantur.]

101. Sed et hactenus viget populorum seductrix, Ismaelitarum superstitio quæ Antichristi adventum antevertit. Ducere originem fertur ab Ismaele, quem Abraham ex Agar suscepit: quamobrem Ismaelitæ vulgo *Agareni* III cognominantur. Saracenos autem eos vocitant, quasi τῆς Σάρρας κενούς, id est a Sarra vacuos, propterea quod Agar angelo responderit, *Sarra vacuum me dimisit*. Hi idololatriæ addicti cum essent, stellam matulinam adorabant, ac Venerem, quam et *Chabar*, quod *Magnam* sonat, lingua sua appellant. Usque ad Heraclii tempora palam est eos idola coluisse: inde autem ad nostram usque ætatem falsus illis exortus est

νοί. Οἱ δὲ γὰρ τρόφιμοι τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς μὲν ἱεροὺς σέβουσι κανόνας· τὰ δὲ τούτοις συντείνοντα, ἐπισκόποις καὶ προεστῶσι παραχωροῦντες, αὐτοὶ μάλα περιέπουσιν ἔργῳ, τούτους δι' εὐταξίας ὑπερτιμῶντες.]

ρα'. Ἔστι δὲ καὶ ἡ μέχρι τοῦ νῦν κρατοῦσα λαοπλάνος σκία τῶν Ἰσραηλιτῶν (70), πρόδρομος οὖσα τοῦ Ἀντιχρίστου. Κατάγεται δὲ ἀπὸ Ἰσμαήλ, τοῦ ἐκ τῆς Ἀγάρ τεχθέντος τῷ Ἀβραάμ· διόπερ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσραηλιταὶ προσαγορεύονται. Σαρακηνοὺς δὲ αὐτοὺς καλοῦσιν, ὡς ἐκ τῆς Σάρρας κενούς, διὰ τὸ εἰρησθαι ὑπὸ τῆς Ἀγάρ τῷ ἀγγέλῳ· Σάρρα κενήν με ἀπέλυσεν. Οὗτοι μὲν οὖν εἰδωλολατρήσαντες καὶ προσκυνήσαντες τῷ ἑσφῶρῳ ἀστρῷ, καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν δὴ καὶ Χαβάρ * τῇ ἑαυτῶν ἐπωνόμασαν γλώσση, ὅπερ σημαίνει μεγάλη· ἕως μὲν οὖν τῶν Ἡρακλείου χρόνων προφανῶς εἰδωλολάτρουν. Ἀφ' οὗ χρόνου καὶ δεῦρο ψευδοπροφήτης αὐτοῖς ἀνεφύη,

VARIAE LECTIONES.

* Als. Χαβέρ.

NOTÆ.

(70) De Mohammedanis accuratius Noster scripsit, quam alii Græci. Attamen concedendum non est Σαρακηνοὺς ita dictos esse, quasi ἐκ τῆς Σάρρας κενούς, ceu Agar Ismaelis parens cum ab Abrahamo pelleretur, sic locuta fuerit, *Sara me vacuum emisit*. Hoc enim Scriptura non tradit: Hieronymus quoque in c. xv Ezech. et Sozomenus, lib. vi, c. 18, illos a Sara nuncupatos dixerunt. Verum *Saracenorum* nomen Arabicum est, non a voce Arabica *Sarac*, *furatus est*; quia Arabes latrociniis vivunt, sed a *Sharac*, *ortus est*, eo quod Orientis partes incolant: quo sensu Hebræis vocabantur ערבי, *Orientalis*. Stephanus *De urb.*, eos ab urbe *Saraca* nominatos ait, cui favet Ptolemæus, lib. v, cap. 17. Pocokius, in *Specim. hist. Arab.* p. 114 et seqq. postquam ostendit contra Græculos, Veneris stellam a Mohammedanis non coli, quam *Chaber*, id est *magnam*, appellant, sic concludit: « Rectius ergo Joannes Damascenus, qui usque ad Heraclium cultum ab illis Luciferi, seu Veneris sidus, et *Chabar*, id est *magnam* dictum, et a Mohammede cultus priores abolitos asserit. Venerem Uraniam, seu cœlestem, priscorum Arabum numen fuisse tradit Herodotus lib. i et iii, atque *Alittam*, vel *Alilat* vocitatum. Hujus cultus meminit Mohammedes sur. 53: *Annon vidistis Alatam, et Huzzam, et Mennam, tria falsa numina*. De hac aliisque Arabum diis multis erudite Pocokius agit loc. cit. Mohammedes in nova religione struenda consortes habuit Judæum, et monachum, quem Noster Arianum fuisse scribit, Nestorianum alii, Ricoldus, ex Saracenorum utique seriniis, Jacobitam. At potiores in eudendo Alcorano partes Judæus habuit. Nam præter pauca, quæ ex spuris Gnosticorum Evangeliiis transumpta sunt, totus hic liber Thalmudistarum et Medrashitarum nugis constat. Christianos haud secus ac gentiles, *Sociatores*, passim vocat, ac si Trinitatis fide Deo consortes attribuant. At egregius vates Mariam Domini matrem inter personas Trinitatis censeri scribit, sur. 5. Id quod forsitan ex Evangelio secundum Hebræos acceperat, ubi legebatur: *Modo arripuit me mater mea Spiritus sanctus*. Cæterum, sur. 3 et alibi, Jesum nuncupat, Verbum Dei, Spiritum Dei, prophetarum eximium, ex Maria Virgine, Aaronis Moysisque sorore,

natum, qui miracula a tenera ætate ediderit (illa utique quæ in libro *De infantia Salvatoris* leguntur), quique minime sit passus, sed altero in ejus locum subjecto, illæsus ad cœlos evaserit. (Sur. 22.) Fanum *Mecchanum* (*Caabam* dicunt), ad quod Arabes undique quotannis conveniebant, ab exordio rerum fuisse exstructum finxit, unice Deo O. M. consecratum, instauratum vero ab Abrahamo et Ismaele post diluvium, posthac idolorum superstitione pollutum: lapidem illum quadratum, quem uti numen hactenus coluerant (id quod nec Clementem Alex. latuit in *Protreptico*), cœlo demissum esse; in altero lapide, qui in Caabæ atrio jacet, vestigia Abrahami impressa esse divinitus, quando ex Agare Ismaelem genuit. Hac in æde in supremi rerum auctoris honorem priscas solemnitates habendas, sacrificium peragendum camelæ feminae. Se porro Arabibus hæc annuntiare, qui ex ipsorum gente electus esset postremus prophetarum. Fidelibus suis amœnissima loca destinari post communem resurrectionem, in quibus omnigenis deliciis corporalibus affluant (sur. 2, 44, 56, 76, et alibi) haud secus ac Cerinthus in millenario Christi regno fore pollicitus erat. Sunt qui voluptates istas ad sensum allegoricum trahant. At prophetæ sui voces nativo sensu accipere commentatores illius quos Maraccius, in Adnot. ad sur. 2 et in *Prodromis*, citat. Omnia quæ Noster refert de portentosa illa camelo, non exstant in Alcorano, sed expositores ejus tradiderunt, ut colligitur ex Maraccio in sur. 7, et part. iv, *Prodr.* p. 93. In illo quoque libro nihil de circumcidendis feminis præscribit Mohammedes, sed priscum hunc Arabum morem commendavit his verbis, quæ Pocokius recitat, p. 519: *Circumcisio viris lege præcipitur, feminis est honorabilis*. Vini potu suos interdixit, eadem fere mente atque Gnostici. Discrimen ciborum mundorum ab immundis, sola porcina et morticina carne velita, sustulit; contra ac consuesse olim Arabes testatur ipse, sur. 6; et Sozomenus, lib. vi, c. 38. Ad instar Gnosticorum paradysum Eden in cœlis locavit. Plura non addo, quæ passim obvia sunt. Obiit anno 631, et humi sepultus jacet Yatrebi, seu Medinae; nec nisi Meccana peregrinatione peracta, sepulcrum ejus Musulmani invisunt.

Μαμέδ ἐπονομαζόμενος, ὃς τῆ τε Παλαιᾷ καὶ Νέῃ A Διαθήκῃ περιτυχὼν, ὁμοίως δῆθεν Ἀρειανῶ προσομιλήσας μοναχῶ γ, ἰδίαν συνεστήσατο αἵρεσιν. Καὶ προφάσει τὸ δοκεῖν θεοσεβείας τὸ ἔθνος εἰσποιησάμενος, ἐξ οὐρανοῦ γραφὴν κατενεχθῆναι ἐπ' αὐτὸν διαθρυλλεῖ. Τινὰ οὖν συντάγματα ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ βιβλίῳ χαράξας γέλωτος ἄξια, τὸ σέβας αὐτοῖς παραδίδωσι.

Λέγει ἓνα Θεὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὄλων, μήτε γεννηθέντα, μήτε γεγεννηκότα. Λέγει τὸν Χριστὸν Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ πνεῦμα αὐτοῦ, κτιστὸν δὲ καὶ δοῦλον, καὶ ὅτι ἐκ Μαρίας τῆς ἀδελφῆς Μωϋσέως καὶ Ἀαρὼν ἀνευ σπορᾶς ἐτέχθη. Ὁ γὰρ Λόγος, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα εἰσῆλθεν εἰς τὴν B Μαρίαν, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν προφήτην ὄντα, καὶ δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι παρανομήσαντες ἐθέλησαν αὐτὸν σταυρῶσαι, καὶ κρατήσαντες ἐσταύρωσαν τὴν σκιάν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐσταυρώθη, φησὶν, οὔτε ἀπέθανεν· ὁ γὰρ Θεὸς ἔλαβεν αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τὸ φιλεῖν αὐτόν. Καὶ τοῦτο λέγει, ὅτι, τοῦ Χριστοῦ ἀνεληθόντος εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς λέγων· Ὡ Ἰησοῦ, σὺ εἶπας, ὅτι ἔγώ εἰμι τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεός; Καὶ ἀπεκρίθη, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἶπα μοι, Κύριε· σὺ οἶδας ὅτι οὐκ εἶπον, οὔδ' ὑπερηφανῶ εἶναι δοῦλός σου· ἀλλ' ἄνθρωποι οἱ παραβάται ἔγραψαν, ὅτι εἶπον τὸν λόγον τοῦτον, καὶ ἐφεύσαντο κατ' ἐμοῦ, καὶ εἰσὶ πεπλανημένοι. Καὶ ἀπεκρίθη, καὶ φησὶν αὐτῷ ὁ Θεός· Ἐγὼ οἶδα ὅτι σὺ οὐκ C ἔλεγες τὸν λόγον τοῦτον. Καὶ ἄλλα πολλὰ τερατολογῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ συγγραφῇ γέλωτος ἄξια, ταύτην πρὸς Θεοῦ ἐπ' αὐτόν ἠ κατενεχθῆναι φησὶν. Ἡμῶν δὲ λεγόντων· Καὶ τίς ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν, ὅτι γραφὴν αὐτῷ δέδωκεν ὁ Θεός; καὶ τίς τῶν προφητῶν προεῖπεν ὅτι τοιοῦτος ἀνίσταται προφήτης; καὶ διαπορούντων αὐτῶν, ὡς ὁ Μωϋσῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ Σινᾶ ὄρος ἐπ' ὄψεως παντὸς τοῦ λαοῦ, [ἢ ἐν νεφέλῃ, καὶ πυρὶ, καὶ γνόφῳ, καὶ θυέλλῃ φανέντος ἐδέξατο τὸν νόμον. Καὶ ὅτι πάντες οἱ προφῆται, ἀπὸ Μωϋσέως καὶ καθεξῆς ἀρξάμενοι, περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας προηγόρευσαν, καὶ ὅτι Θεὸς ὁ Χριστὸς, καὶ Θεοῦ Υἱὸς σαρκούμενος ἦξει, καὶ σταυρωθησόμενος, καὶ θνήσκων ἔ, καὶ ἀναστησόμενος· καὶ ὅτι κριτὴς οὗτος ζώντων καὶ νεκρῶν· καὶ λεγόντων D ἡμῶν, Πῶς οὐχ οὕτως ἦλθεν ὁ προφήτης ὑμῶν, ἄλλων μαρτυρούντων περὶ αὐτοῦ, οὔδ' ἐπαρόντων ὑμῶν, ὁ Θεὸς, ὡς τῷ Μωϋσεὶ βλέποντος τοῦ λαοῦ, καπνιζομένου ὄρους δέδωκε τὸν νόμον, κακείνῳ τὴν γραφὴν, ἦν φάτε, παρέσχεν, ἵνα καὶ ὑμεῖς τὸ βέβαιον ἔχητε; ἀποκρίνονται, ὅτι ὁ Θεὸς ὅσα θέλει ποιεῖ. Τοῦτο καὶ

vates, Mamed nomine; qui cum in libros Veteris Novique Testamenti incidisset, habitis cum Ariano quodam monacho colloquiis, propriam sectam condidit. Tum conciliato sibi gentis favore per religionis et pietatis larvam, scripta sibi delata esse de caelo, missaque a Deo prædicavit. Quocirca, exaratis in libro suo lucubratiunculis quibusdam risu dignissimis, hunc illis colendi Dei ritum tradit.

Unum Deum ponit universi auctorem, qui nec genitus sit, nec genuerit (Sur. 2-4). Christum autem Dei Verbum esse dicit, ejusque spiritum, sed creatum et servum, ex Maria sorore Moysis et Aaron sine semine natum. Verbum quippe Dei, inquit, cum in Mariam introisset, Jesum genuit, qui propheta et Dei servus fuit. Hunc cum Judæi per summum nefas in crucem agere voluissent, apprehendissentque, ipsius quidem umbram affixerunt cruci (Sur. 5-4): Christus vero nec crucem nec mortem subiit. Eum quippe Deus, quia sibi charissimus erat, transtulerat in cælum. Illud etiam narrat (Sur. 4), Christum, cum in cælum ascendisset, interrogatum a Deo fuisse, num se Dei Filium esse dixisset: Jesum vero hoc modo respondisse: « Propitius mihi sis, Domine. Scis me nunquam id locutum esse, neque tuam me fastidire servitatem. Verum homines improbi hoc me dixisse mendaciter scripserunt contra me, magnoque in errore versantur. » Tum Deum illi respondisse: « Novi te sermonem hunc minime protulisse. » Alia insuper multa portento similia in hoc libro comminiscitur, ac plane ridicula. Hoc quidem volumen a Deo sibi demissum gloriatur. Nos vero si sciscitemur, quo teste librum ille a Deo acceperit, quisve prophetarum ejusmodi prophetam exsurrecturum prænuntiavit; hæsitantibus illis, 112 reponimus, Moysen tunc accepisse legem in monte Sina, cum Deus, universo populo conspiciente (in nube, igne, caligine, et procella se manifestum præberet, atque omnes prophetas, a Moyse et deinceps adventum Christi diu ante prædixisse, itemque Christum Deum, Deique Filium assumpta carne venturum, in crucem actum iri, moriturum esse, et a mortuis resurrecturum, eundemque futurum vivorum et mortuorum judicem. Ab his ergo si quæramus, Cur non hoc modo venerit propheta vester, aliis ipsi testimonium perhibentibus; quin nec vobis quidem cernentibus, Deus veluti Moysi, spectante populo et monte fumigante, legem dederat, sic illi scripta, quæ commemoratis, tradiderit, ut vos rei gestæ certiores essetis? respon-

VARIÆ LECTIONES.

γ Cod. R. 2508 ὃς περιτυχὼν Ἑβραίοις, καὶ Χριστιανοῖς δῆθεν, καὶ Ἀρειανοῖς, καὶ Νεστοριανοῖς, πανταχόθεν ἐν ἀρυσάμενος, ἐξ Ἰουδαίων μὲν μοναρχίαν, ἐξ Ἀρειανῶν δὲ Λόγον καὶ Πνεῦμα κτιστά· ἀπὸ δὲ Νεστοριανῶν ἀνθρωπολατρείαν, καὶ ἑαυτῷ θρησκείαν περιποιεῖται. Καὶ προφάσει δῆθεν θεοσεβείας τὸ ἔθνος εἰσποιησάμενος τῆ τε παλαιᾷ, quæ adscititia esse lector sagax persentiscet. ἂ R. 2508 τὸν λόγον τοῦτον, ὅτι. ἂ Aug. ἑαυτοῦ. R. 2508 ἑαυτῷ. Alii ἐπ' αὐτόν. Sic vetus interpres *Hanc scilicet scripturam, quam dixit Alcoran, a Deo super ipsum descendisse jactat.* ἢ Hæc quæ uncinis clauduntur desunt in 2 Reg. et vet. transl. ἔ R. 2508 τεθνηξόμενος τε.

dent Deum facere quæ ipsi allubuerit. Id quod nos quoque profiteri dicimus : sed qua tandem ratione scriptura ista ad prophetam vestrum demissa sit, hoc rogamus. Respondent eam super illum somno quiescentem delapsam esse. Tum nos jocosum hoc eis objicimus : Quandoquidem scripturam excepit dormiens, nec divini illius quidquam afflatus sensit, in ipsum recte cadit tritum illud adagium ***.]

Rursum dum quærimus, Curnam, cum ipse in scriptura vestra (Sur. 4-3) vetuerit, ne quid remotis arbitris ageretur aut acciperetur, ab ipso tamen non petiistis, ut primum testes produceret, qui ipsum et prophetam esse pronuntiarent, atque a Deo venisse ; utque demum doceret, quænam Scriptura de se testimonium tulerit ? tunc præ pudore silent. Quibus merito subjungimus : Quoniam nec uxorem ducere vobis absque testibus licet, nec emere, nec acquirere, ita ut ne asinum quidem, neque jumentum fieri vestrum sine testibus sustineatis : cumque uxores, possessiones et reliqua testibus adhibitis comparetis, solam fidem nihilominus et scripturam nullo teste suscipitis ? Nam qui vobis eam tradidit, nulla parte certitudinem habet, nec quisquam qui ante sit testificatus existit : quinimo cum ille oppressus somno jaceret, eam accepit. Sed et nos *ἑταιριστάς*, id est, *Sociatores*, appellant, quia socium inquirunt nos Deo adjungere, dicendo Christum esse Dei Filium, ac Deum. Quibus nos respondemus, hoc a prophetis et sacra Scriptura traditum esse. Atqui vos prophetas recipere asseveratis. Si itaque Christum Dei Filium perperam confitemur, id ipsi nos docuerunt, nobisque tradiderunt. Porro nonnulli quidem ex eis, nos hæc prophetis adjecisse aiunt, eos alio sensu et per allegorias exponendo. Alii inductos in errorem dicunt ut hæc prophetarum nomine scripserint, quibus in

113 Rursus autem nos eis objicimus : Cur nos tanquam Sociatores probris insectamini, vos qui Christum Dei Verbum et Spiritum esse dicitis ? Verbum siquidem et Spiritus sejungi nequeunt ab eo cui naturaliter insint. Si igitur est in Deo tanquam Verbum ipsius, manifestum est et Deum esse. Sin vero est extra Deum, ex vestra opinione sequitur Deum sine Verbo et Spiritu esse. Deum itaque mutilatis, dum ei socium cavetis adhibere. Nam satius fuisset vobis dicere, eum habere socium, quam ipsum mutilare, et lapidem esse, lignumve, aut rem quamlibet sensus expertem astruere. Non ergo citra mendacium nos *ἑταιριστάς*, id est, *Sociatores* vocitalis : nos vero vicissim Dei mutilatores vos appellamus.

Insuper nos tanquam idololatrias criminantur, quia crucem adoramus, quam et ipsi abominantur.

VARIÆ LECTIONES.

^a Deest illud proverbium in omnibus cod. quod aliud esse non videtur nisi istud Platonis, ὄνειρατά μοι λέγεις. Vel, *ὄνειροπολεῖ καθυδών*. In cod. S. Hil. hoc solummodo additur, *σχόλιον ἀποκείμενον*.
^e Regii codd. *μάρους*. vet. transl. *prætestificans*. ¹ Sic R. 2508 a verbo *ἑταιριάζειν*, quod infra usurpat auctor. Alii *ἑταιριστάς* leg. *ἑταιριστάς αἱ* pro *ε*. Vetus interpres *Heterastias* posuit.

ἡμεῖς, φαμέν, οἴδαμεν· ἀλλ' ὅπως ἡ γραφή κατήλθεν εἰς τὸν προφήτην ὑμῶν, ἐρωτῶμεν. Καὶ ἀποκρίνονται, ὅτι ἐν ὄσῳ κοιμᾶται, κατέβη ἡ γραφή ἐπάνω αὐτοῦ. Καὶ τὸ γελοιῶδες πρὸς αὐτοὺς λέγομεν ἡμεῖς· ὅτι λοιπὸν ἐπειδὴ κοιμώμενος ἐδέξατο τὴν γραφὴν, καὶ οὐκ ἦσθετο τῆς ἐνεργείας, εἰς αὐτὸν ἐπληρώθη τὸ τῆς δημῶδους παροιμίας ^d. . . .]

Πάλιν ἡμῶν ἐρωτῶντων· Πῶς αὐτοῦ ἐντειλαμένου ἡμῖν ἐν τῇ γραφῇ ὑμῶν, μηδὲν ποιεῖν, ἢ δέχεσθαι ἄνευ μαρτύρων, οὐκ ἠρωτήσατε αὐτὸν, ὅτι Πρῶτον αὐτὸς ἀπόδειξον διὰ μαρτύρων, ὅτι προφήτης εἶ, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ ποῖα γραφὴ μαρτυρεῖ περὶ σοῦ ; σιωπῶσιν αἰδούμενοι. Ἐπειδὴ γυναῖκα γῆμαι οὐκ ἐξεστὶν ὑμῖν ἄνευ μαρτύρων, οὐδὲ ἀγοράζειν, οὐδὲ κτᾶσθαι, οὔτε δὲ ὑμεῖς αὐτοὶ καταδέχεσθε ὄνον, ἢ κτῆνος ἀμάρτυρον ἔχειν· ἔχετε μὲν καὶ γυναῖκας, καὶ κτήματα, καὶ ὄνους, καὶ τὰ λοιπὰ διὰ μαρτύρων, μόνην δὲ πίστιν, καὶ γραφὴν ἀμάρτυρον ἔχετε· ὁ γὰρ ταύτην ὑμῖν παραδοὺς οὐδαμόθεν ἔχει τὸ βέβαιον, οὐδέ τις προμάρτυρ ^e ἐκείνου γνωρίζεται, ἀλλὰ καὶ κοιμώμενος ἐδέξατο ταύτην. Καλοῦσι δὲ ἡμᾶς *Ἐταιριστάς* ^f, ὅτι, φησὶ, ἑταῖρον τῷ Θεῷ παρεισάγομεν, λέγοντες εἶναι τὸν Χριστὸν Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεόν. Πρὸς οὗς φαμέν, ὅτι τοῦτο οἱ προφήται καὶ ἡ Γραφὴ παραδέδωκεν· ὑμεῖς δὲ ὡς ἰσχυρίζεσθε τοὺς προφήτας δέχεσθε. Εἰ οὖν κακῶς λέγομεν τὸν Χριστὸν Θεοῦ Υἱὸν, κάκεινοι ἐδίδαξαν καὶ παρέδωκαν ἡμῖν. Καὶ τινες μὲν αὐτῶν φασιν, ὅτι ἡμεῖς τοὺς προφήτας ἀληγορήσαντες τοιαῦτα προστεθείκαμεν. Ἄλλοι φασὶν ὅτι οἱ Ἑβραῖοι μισοῦντες ἡμᾶς ἐπλάνησαν, ὡς ἀπὸ τῶν προφητῶν γράψαντες, ἵνα ἡμεῖς ἀπολώμεθα.

ab Hebræis, quo adversum nos odio perciti sunt ; ut hæc prophetarum nomine scripserint, quibus in interitum traheremur.

Πάλιν δὲ φαμέν πρὸς αὐτοὺς· Ὑμῶν λεγόντων, ὅτι Χριστὸς Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πνεῦμα, πῶς λοιδορεῖτε ἡμᾶς ὡς *Ἐταιριστάς* ; Ὁ γὰρ λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα ἀχώριστόν ἐστι τοῦ ἐν ᾧ πέφυκεν· εἰ οὖν ἐν Θεῷ ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, δῆλον ὅτι καὶ Θεὸς ἐστὶν. Εἰ δὲ ἐκτός ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἀλόγος ἐστὶ καθ' ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ ἄπνοος. Οὐκοῦν φεύγοντες ἑταιριάζειν τὸν Θεὸν ἐκόψατε αὐτόν. Κρεῖσσον γὰρ ἦν λέγειν ὑμᾶς, ὅτι ἑταῖρον ἔχει, ἢ κόπτειν αὐτόν, καὶ ὡς λίθον, ἢ ξύλον, ἢ τι τῶν ἀναισθητῶν παρεισάγειν. Ὡστε ὑμεῖς ἡμᾶς ψευδηγοροῦντες, *Ἐταιριστάς* καλεῖτε· ἡμεῖς δὲ Κόπτας ὑμᾶς προσαγορεύομεν τοῦ Θεοῦ.

Διαβάλλουσι δὲ ἡμᾶς ὡς εἰδωλολάτρας προσκυνοῦντας τὸν σταυρὸν, ὃν καὶ βδελύσσονται· καὶ φαμέν

πρὸς αὐτούς· Πῶς οὖν ὑμεῖς λίθῳ προστρέσεθε A κατὰ τὴν Χαθαθάν⁶ ἢ ὑμῶν, καὶ φιλεῖτε τὸν λίθον ἀσπαζόμενοι; Καὶ τινες αὐτῶν φασιν ἐπάνω αὐτοῦ τὸν Ἀβραάμ συνουσιάσαι τῇ Ἀγάρ· ἄλλοι δὲ ὅτι ἐπ' αὐτὸν προσέδησε τὴν κάμηλον, μέλλον θύειν τὸν Ἰσαάκ. Καὶ πρὸς αὐτούς ἀποκρινόμεθα· Τῆς Γραφῆς λεγούσης, ὅτι ὄρος ἦν ἀλσῶδες, καὶ ξύλα, ἀφ' ὧν καὶ εἰς τὴν ὀλοκάρπωσιν σχίσας ὁ Ἀβραάμ ἐπέθηκε τῷ Ἰσαάκ· καὶ ὅτι μετὰ τῶν παίδων τὰς ὄνους κατέλιπεν· πόθεν οὖν ὑμῖν τὸ ληρεῖν; οὐ γὰρ ἐκεῖσε ξύλα δρυμῶδη κεῖται, οὔτε ὄνοι διοδεύουσιν. Αἰδοῦνται μὲν. Ὅμως φασὶν εἶναι τὸν λίθον τοῦ Ἀβραάμ. Εἰτά φαμεν· Ἔστω τοῦ Ἀβραάμ, ὡς ὑμεῖς ληρεῖτε· τοῦτον οὖν ἀσπαζόμενοι, ὅτι μόνον ὁ Ἀβραάμ ἐπ' αὐτὸν συνουσίασε γυναικί, ἢ ὅτι κάμηλον προσέδη- B σεν, οὐκ αἰδεῖσθε, ἀλλ' ἡμᾶς εὐθύνετε ὅτι πρὸς σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προσκυνοῦμεν, δι' οὗ δαιμόνων ἰσχύς, καὶ διαβόλου καταλέλυται πλάνη; Οὗτος δὲ, ὃν φασὶ λίθον, κεφαλὴ τῆς Ἀφροδίτης ἐστὶν ἢ προσεχύνου, ἢ Χαθέρ^h προσηγόρευον, ἐφ' ὃν καὶ μέχρι νῦν ἐγγλυφίδοςⁱ ἀποσκίασμα τοῖς ἀκριβῶς κατανοοῦσι φαίνεται.

Οὗτος ὁ Μάμεδ πολλάς, ὡς εἴρηται, ληρωδίας συντάξας, ἐκάστη τούτων προσηγορίαν ἐπέθηκεν· οἷον ἡ γραφὴ τῆς γυναίκος, καὶ ἐν αὐτῇ τέσσαρας γυναῖκας προφανῶς λαμβάνειν νομοθετεῖ, καὶ παλλακάς, ἐὰν δύνηται, χιλίας, ὅσας ἡ χεὶρ αὐτοῦ κατάσχη ὑποκειμένας ἐκ τῶν τεσσάρων γυναικῶν· ἢν C δ' ἂν βουληθῆ ἀπολύειν, ἢ θελήσειε, καὶ κομίζεσθαι ἄλλην, ἐκ ἰ τοιαύτης αἰτίας νομοθετήσας· Σύμπονον ἔσχεν ὁ Μάμεδ Ζεῖδ προσαγορευόμενον. Οὗτος γυναῖκα ἔσχεν ὠραίαν, ἧς ἠράσθη ὁ Μάμεδ. Καθημένων αὐτῶν, φησὶν ὁ Μάμεδ· « Ὁ δεῖνα, ὁ Θεὸς ἐνετειλατό μοι τὴν γυναῖκά σου λαβεῖν. » Ὁ δὲ ἀπεκρίθη· « Ἀπόστολος εἶ· ποιήσον ὡς σοι ὁ Θεὸς εἶπε· λάβε τὴν γυναῖκά μου. » Μᾶλλον δὲ, ἵνα ἄνωθεν εἴπωμεν, ἔφη πρὸς αὐτόν· « Ὁ Θεὸς ἐνετειλατό μοι, ἵνα ἀπολύσης τὴν γυναῖκά σου, » Ὁ δὲ ἀπέλυσε. Καὶ μεθ' ἡμέρας πολλάς· « Ἀλλὰ, φησὶν, ἵνα κάγω αὐτὴν λάβω ἐνετειλατο ὁ Θεός. » Εἶτα λαθὼν, καὶ μοιχεύσας αὐτὴν τοιοῦτον ἔθηκε νόμον· « Ὁ βουλόμενος ἀπολύτω τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ μετὰ τὸ ἀπολύσαι ἐπ' αὐτὴν ἀναστρέφῃ, γαμείτω αὐτὴν ἄλλος. Οὐ γὰρ D ἔξεστι λαβεῖν, εἰ μὴ γαμηθῆ ὑφ' ἑτέρου. Ἐὰν δὲ καὶ ἀδελφὸς ἀπολύσῃ, γαμείτω αὐτὴν ἀδελφὸς αὐτοῦ βουλόμενος. » Ἐν αὐτῇ τῇ γραφῇ τοιαῦτα παραγγέλλει· « Εἰργασαι τὴν γῆν, ἣν ὁ Θεὸς ἔδωκέ σοι, καὶ φιλοκάλησον αὐτὴν· καὶ τόδε ποιήσον, καὶ τοιῶσδε· » ἵνα μὴ πάντα λέγω, ὡς ἐκεῖνος, αἰσχρά.

Πάλιν γραφὴ τῆς καμήλου τοῦ Θεοῦ, περὶ ἧς λέγει, ὅτι ἦν κάμηλος ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἔπινεν ὄλον τὸν ποταμὸν, καὶ οὐ διήρχετο μεταξὺ δύο ὀρέων διὰ τὸ

Ad quos dicimus, Qui sit igitur ut lapidi, cui in Chabatha vestra est, vos adfricetis, eumque complexantes deosculemini? Quidam illorum respondent super illo Abrahamum cum Agare coivisse: alii camelum illic alligasse cum Isaac immolaturus esset. Ad quæ nos reponimus: Cum dicat Scriptura, montem fuisse nemorosum et ligna habuisse, ex quibus segmentorum fascem Abrahamus Isaaco ad holocaustum imposuerit, illumque asinas cum pueris reliquisset, unde vobis tot ineptiæ? Haudquaquam enim illic dumosa ligna sunt, quin nec illac transitus asinis patet. Hinc illi quidem rubore suffunduntur: nihilominus Abrahami lapidem esse asserunt. Nos vero: Sit sane Abrahami, aimus, uti vos nugamini: non vos pudet eum idcirco duntaxat osculari, quia super eum Abraham sit cum muliere congressus, aut quia eidem camelum alligavit; cum nos interim emendatione dignos habeatis, quod Christi crucem adoremus, per quam potestates dæmonum, et diaboli fraudes profligatæ sunt? Cæterum lapis ille quem aiunt, caput est Veneris quam adorabant, quamque Chaber nuncupabant, in quo etiam hodieque sculpti capitis effigies diligenter insipientibus apparet.

Mamed ille cum multa deliramenta, ut dictum est, conscripserit, eorum singulis nomina indidit. Cuiusmodi est scriptura (Sur. 4), seu caput mulieris, in qua propalam lege sancit quaternas uxores accipere, et concubinas, si fieri possit, mille, quouque manus ejus subditas contineat, præter quatuor illas uxores: quam item voluerit, dimittere, aliamque, si allubescat, ducere, ob ejusmodi causam statuit. Socium habebat Mamed, Zeidum nomine (Sur. 33), cui formosa uxor erat, quam Mamed deperiret. Cum itaque una sederent, ait Mamed: « Deus tu, præceptum mihi a Deo est, ut uxorem tuam accipiam. » Cui ille respondet: « Apostolus es, fac sicut dixit tibi Deus: uxorem meam accipe. » Imo, ut rem a capite repetamus, ait illi: « Mandavit mihi Deus ut uxorem tuam dimittas. » Elapsisque diebus aliquot, dixit: « Præcepit Deus ut eam quoque mihi sumerem. » Deinde cum acceptam illam 114 adulterio stuprasset, legem hanc tulit: « Uxorem suam, qui voluerit dimittat: quod si postquam dimiserit, ad eam revertatur, ducat illam alter. Non enim licet eam accipere, nisi ante ductam ab alio: ita ut si frater etiam illam dimiserit, ducatur a fratre ejus, si libuerit. » Porro in scriptura sua ejusmodi quædam pronuntiat: « Operare terram quam tibi dedit Deus, et studiose illam cole: atque hoc facito, et ad hunc modum; » ne omnia ut ille obscena proferam.

Rursum scripturam edidit Cameli Dei, de qua narrat (Sur. 7, 11, et alibi): camelum ex Deo prodiisse, quæ totum fluvium ebiberet, neque inter

VARIE LECTIONES.

⁶ R. 2508, Βαχθάν· alii 2, Χαθοθάν· est, caaba, seu sanum Meccanum ^h Als. Χαθέρ. ⁱ R. 2508 ἐκ γλυφίδος. Velus interpr. insulptionis. ⁱ R. 2508 ἢν ἐθέλοι, ἐκ.

duos montes transiret, quia ipsi satis spatii non esset. Populus igitur, inquit, illius loci, uno die fluminis aquam potabat, altero camelus. Quæ cum aquam ebiberet, ipsa potabat illos, aquæ loco lac subministrans. Improbi vero cum essent illi homines, impetu facto camelum occiderunt. Hæc parvam camelum genuerat, quæ interfecta matre clamavit ad Deum, qui eam ad se assumpsit. Quocirca nos quærimus ab eis: Undenam erat camelus illa? Ex Deo, inquiunt. Cum nos rursus: Coivit cum ea camelus altera? hoc ipsi negant. Quonam pacto igitur genuit? Nam camelum vestram videmus sine patre, sine matre, sine genealogia. Quæque ipsam genuit, male periit. Quin nec apparet quis admisarius ejus fuerit. Insuper et parva camelus assumpta est. Cur vero propheta vester, quocum, ut fertis, locutus est Deus, de camelo non didicit, ubi pascatur, et a quibus mulgeatur? An forte ipsa quoque malis oppressa, perinde ac mater interiit? An præcursoris instar paradisi ante vos petiit, ex qua fluvius ille lactis, de quo nugamini, vobis manaturus sit? Tres quippe fluvios vobis in paradiso manare narratis, aquæ, vini, et lactis. Si vestra camelus, quæ vos anteverterit, extra paradisi degit, eam plane fame et siti exaruisse liquet; aut alii lacte ejus fruuntur: adeoque propheta vester frustra se cum Deo collocutum gloriatur, cui mysterium cameli revelatum non fuerit. Sin autem est in paradiso, aquam rursus ebibit, subindeque in medio paradisi deliciarum ob aquæ penuriam arescetis, ita ut vinum desideretis aqua non suppetente, quam totam camelus epotavit. Tum meri potu exardescetis, præ ebrietate cespitabilis, dormietisque: gravedine vero capitis per somnum etiam laborantes ex vini crapula, voluptatum quibus paradisi affluit obliviscemini. Curnam igitur hæc in mentem prophetæ vestri non venerunt, ne forte vobis in horto deliciarum acciderent? cur sollicitus de camelo non fuit, ubi nunc degat? neque vos ex illo sciscitatis estis, uti neque de fluviiis illis tribus, quos venditor ille somniorum edisseruit? Nos autem palam denuntiamus vobis, prodigiosam illam camelum vestram vos præcessisse in animas asinorum in quibus et vos, ceu jumentis nihil absimiles, versaturi estis. Illic porro exteriores tenebræ sunt, et poena immortalis, ignis personans, vermis pervigil, et tartarei dæmones.

115 Rursus Mamed in scriptura *Mensæ* ait (*Sur. 4*): Christum a Deo mensam petiisse, quæ concessa ipsi fuerit. Deus enim, inquit, illi dixit: « Dedi tibi, tuisque mensam nulli corrupte obnoxiam. »

Præterea scripturam *Vaccæ*, aliaque deliramenta risu digna condidit (*Sur. 2*), quæ propter

Α μὴ χωρεῖσθαι. Λαὸς οὖν, φησὶν, ἦν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ τὴν μὲν μίαν ἡμέραν αὐτῆς ἔπινε τὸ ὕδωρ, ἡ δὲ κάμηλος τῇ ἐξῆς. Πίνουσα δὲ τὸ ὕδωρ ἔτραφεν αὐτοὺς τὸ γάλα παρεχομένη ἀντὶ τοῦ ὕδατος. Ἀνέστησαν οὖν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι πονηροὶ ὄντες, φησὶ, καὶ ἀπέκτειναν τὴν κάμηλον· τῆς δὲ γέννημα ὑπῆρχεν μικρὰ κάμηλος, ἥτις, φησὶ, τῆς μητρὸς ἀναιρεθείσης ἀνεβόησε πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἔλαβεν αὐτὴν πρὸς ἑαυτὸν. Πρὸς οὓς φάμεν· Πόθεν ἡ κάμηλος ἐκείνη; Καὶ λέγουσιν, ὅτι ἐκ Θεοῦ. Καὶ φάμεν· Συνεβιβάσθη ταύτη κάμηλος ἄλλη; Καὶ λέγουσιν· Οὐχί. — Πόθεν οὖν, φάμεν, ἐγέννησεν; Ὁρῶμεν γὰρ τὴν κάμηλον ὑμῶν ἀπάτορα καὶ ἀμήτορα καὶ ἀγενεαλόγητον· γεννήσασα δὲ, κακὸν ἔπαθεν. Ἀλλ' οὐδὲ δ

Β ὀβιθάσας φαίνεται, καὶ ἡ μικρὰ κάμηλος ἀνελήφθη. Ὁ οὖν προφήτης ὑμῶν, ὅπως καθὼς λέγετε, ἐλάλησεν ὁ Θεὸς, διὰ τί περὶ τῆς καμήλου οὐκ ἔμαθε, ποῦ βόσκειται, καὶ τίνες γαλεύονται, ταύτην ἀμέλγοντες; Ἡ καὶ αὐτὴ μὴ ποτε κακοῦς, ὡς ἡ μήτηρ, περιτυχοῦσα ἀνηρέθη, ἢ ἐν τῷ παραδείσῳ πρόδρομος ὑμῶν εἰσῆλθεν, ἀφ' ἧς ὁ ποταμὸς ὑμῖν ἔσται, ὃν ληρεῖτε, τοῦ γάλακτος; Τρεῖς γὰρ φατε ποταμοὺς ὑμῖν ἐν τῷ παραδείσῳ ῥεῖν, ὕδατος, οἴνου, καὶ γάλακτος. Ἐὰν ἐκτός ἐστιν ἡ πρόδρομος ὑμῶν κάμηλος τοῦ παραδείσου, δῆλον ὅτι ἀπεξηράνθη πείνη καὶ δίψη, ἢ ἄλλοι τοῦ γάλακτος αὐτῆς ἀπολαύσουσι· καὶ μάτην ὁ προφήτης ὑμῶν φρυάττεται, ὡς ὁμιλήσας Θεῷ· οὐ γὰρ τὸ μυστήριον αὐτῷ ἀπεκαλύφθη τῆς καμήλου. Εἰ δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ ἐστὶ, πάλιν πίνει τὸ ὕδωρ, καὶ ἀνυδρία ξηραίνεσθε ἐν μέσῳ τῆς τρυφῆς τοῦ παραδείσου. Κἂν ^κ οἶνον ἐκ τοῦ παραδομένου ἐπιθυμήσητε ποταμοῦ, μὴ παρόντος ὕδατος (ἀπέπιε γὰρ ὅλον ἡ κάμηλος) ἀκρατον πίνοντες ἐκκαίεσθε, καὶ μέθη παραπταλετε, καὶ καθεύδετε· καρηθαροῦντες δὲ καὶ μεθ' ὑπνον, καὶ κεκραιπαληχότες ἐξ οἴνου, τῶν ἡδέων ἐπιλανθάνεσθε τοῦ παραδείσου. Πῶς οὖν ὁ προφήτης ὑμῶν οὐκ ἐνενοήθη ταῦτα, μήποτε συμβῆ ὑμῖν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς; Οὐδέποτε περὶ τῆς καμήλου πεφρόντικεν, ὅπου νῦν διάγει. Ἀλλ' οὐδὲ ὑμεῖς ἐρωτήσατε αὐτὸν, ὡς ὑμῖν περὶ ^ι τῶν τριῶν διηγόρευσε ὄνειροπολούμενος ποταμῶν. Ἀλλ' ἡμεῖς σαφῶς τὴν θαυμαστὴν ὑμῶν κάμηλον εἰς ψυχὰς ὄνων, ὅπου καὶ ὑμεῖς μέλλετε διάγειν, ὡς κτηνώδεις, προδραμοῦσαν ὑμῖν ^μ ἐπαγγελλόμεθα. ^δ Ἐκεῖσε δὲ σκότος ἐστὶ τὸ ἐξώτερον, καὶ κόλασις ἀτελεύτητος· πῦρ ἡχθῶν, σκώληξ ἀκοίμητος, καὶ καρτάριοι δαίμονες.

Πάλιν φησὶν ὁ Μάμεδ· ἡ γραφὴ τῆς τραπέζης· λέγει δὲ ὅτι ὁ Χριστὸς ἠτήσατο παρὰ τοῦ Θεοῦ τράπεζαν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ. Ὁ γὰρ Θεὸς, φησὶν, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι « Δέδωκά σοι καὶ τοῖς σοῖς τράπεζαν ἀφθαρτον.

^ν Πάλιν γραφὴν *Βοῦδίου* ^ο, καὶ ἄλλα τινὰ ληρήματα λέγει γέλωτος ἄξια, ἃ διὰ τὸ πλῆθος παραδρά-

VARIÆ LECTIONES.

^κ Sic Reg. 2508. Sic et vetus interpres *etsi vinum*: alii καί. ^ι R. 2508 διὰ. ^μ Sic R. 2508. Sic vetus interpres *vobis*: alii, ὑμῶν. ^ν Hucusque codd. Regii 2930 et 3244, ac vetus interpr. ^ο Cod. Aug. *ζυγίου*. Nullum ejusmodi titulo caput inscriptum exstat in Alcorano: sed secundum est caput *vaccæ*.

μειν οίμαι δεῖν. Τούτους περιτέμεσθαι σὺν γυναίξιν νομοθετήσας, καὶ μήτε σαββατίζειν, μήτε βαπτίζεσθαι προστάξας, τὰ μὲν τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων ἐσθίειν, τῶν δὲ ἀπέχεσθαι παραδούς· οἰνοποσίαν δὲ παντελῶς ἀπηγόρευσεν P.

ρβ'. Χριστιανοκατήγοροι (71), καλεῖσθαι καὶ λέγονται, ὅτι τῶν Χριστιανῶν λατρευόντων ἐνὶ Θεῷ ζῶντι, καὶ ἀληθινῶ ἐν Τριάδι ἀνυμνουμένῳ κατηγόρησαν, ὅτι ταῖς σεπταῖς εἰκόσι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς τε ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν καὶ ἁγίας Θεοτόκου, τῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ἁγίων αὐτοῦ ἐλάτρευσαν, ὡς θεοῖς, καθάπερ Ἕλληνας. Εἰκονοκλάσται δὲ, ὅτι τὰς αὐτὰς ἁγίας καὶ σεπτὰς εἰκόνας, πᾶσιν ἀτιμον, προαίρεσιν ἐνδειξάμενοι, συντριβῆ, καὶ πυρὶ παραδεδώκασιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ἐν τοῖς τοίχοις, τὰς μὲν ἀπέξεσαν, τὰς δὲ ἀσθέστω καὶ μέλανι ἠχρεῖωσαν. Θυμολέοντες δὲ, ὅτι καιρὸν ἐξουσίας λαβόντες, τὴν αἵρεσιν τῷ θυμῷ καθοπλίσαντες, τοὺς ταύτας ἀποδεχομένους αἰκισμοῖς καὶ βασάνοις ἀμέτρως ἐτιμωρήσαντο. Πλὴν καὶ ἐκ τοῦ αἰρεσιάρχου ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν.

A multitudinem prætermittenda censeo. Suos cum mulieribus circumcidi præcipit; utque Sabbatum non observarent, neque baptizarentur injunxit. Ex cibis in lege prohibitis quosdam sumere, et ab aliquibus abstinere tradidit: at vini potu illos in totum interdixit.

[101. Christianocathegori, sunt et dicuntur **116** qui Christianos unī, vivo, et vero Deo servientes criminantur, ac si venerandas Domini Jesu Christi, et immaculatæ dominæ nostræ sanctæ Dei Genitricis, sanctorumque angelorum, nec non beatorum imagines, veluti deos more gentilium colant. Iconoclastæ vero vocantur, quod contumeliosam prorsus mentem præferentes, sacras et venerabiles imagines comminuerint, ignique tradiderint, et eos quæ depictæ in muris erant, qua abraserint, qua calce et atramento obliverint. Thymoleontes denique, quia potestatis qua pollent, arrepta opportunitate, furore sectam armantes, illos qui venerantur imagines, verberibus tormentisque supra modum excruciant. Quin et ab hæresis principe id nominis acceperunt.

VARIÆ LECTIONES.

P Hucusque cod. Aug. Quis vero Iconoclastarum hæresim ex toto omissam a Damasceno concedat?

NOTÆ.

(71) Nicephorus CP. Antirrh. 5, cap. 88, fragmentum satis amplum ex libro quodam *De hæresibus* refert, ut ostendat hæresim hanc a Christianorum hostibus ortum traxisse. Initium fragmenti iisdem fere totidemque verbis constat, quibus nostri auctoris contextus; junctaque idcirco illud integrum edere. Ἴνα σοι τὸ λυσιτελοῦν καὶ εὐγεγονέναι ὑπάρξῃ, ἰνὴνι Nicephorus ἐπ' ἐξουσίας πρόκειται, ἀκούσαι, ὅθεν τε καὶ ὅπως τὰ τῆς αἵρέσεως ταύτης, μᾶλλον δὲ ἀποστασίας, τὴν ἀρχὴν, καὶ τὴν πρόδοτον εἴληψεν, ἵνα εὐγνωστον γένηται, ὡς οὐ βασιλικὸν, ἀλλ' Ἰουδαϊκὸν φρόνημα τοῦτο κατηγόρημα. Πρὸς γὰρ ταῖς λοιπαῖς ἀπάσαις αἵρέσεσιν, αἱ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐνσπαρεῖσαι κακῶς παρεφύησαν, καὶ αὕτη ἡ πικρὰ δυσσεβῶς συμπαρεβλάστησεν ἀκανθα. Ἐκεῖναις γοῦν συνταταγμένη παρέπεται, ἑκατοστή δευτέρα ταῖς προκατειλεγμέναις ἐπαριθμουμένη. Ἐχει δὲ ὧδε·

Αἵρεσις ΡΒ' Χριστιανοκατήγοροι, εἶπουν Εἰκονοκλάσται.

Χριστιανοκατήγοροι ἐκλήθησαν, ἐπεὶ περ τῶν Χριστιανῶν λατρευόντων ἐνὶ Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῶ, ἐν Τριάδι προσκυνουμένῳ, κατηγόρησαν φάσκοντες, ὅτι ταῖς σεπταῖς εἰκόσι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς τε ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν καὶ Παναγίας Θεομήτορος, καὶ τῶν ἁγίων, ὡς θεοῖς καθάπερ Ἕλληνας· λελατρεύκασιν, καὶ ὡς εἰδώλοις δῆθεν ἀπεχθανόμενοι, τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν αἰσχροῶς καθύβρισαν, ταύτας τε καταστρεφάμενοι, καὶ ταὺς σέβοντας, κατὰ τὸ παραδοθὲν ἀρχῆθεν Χριστιανοῖς ἔθος, πικρῶς αἰκίζόμενοι. Ἰουδαϊκὸν δὲ καὶ θεοστυγὲς τὸ φρόνημα. Οὕτω γὰρ φασὶ τῶν πρεσβυτέρων τινὲς βλαστήσαι τὴν αἵρεσιν. Ὡς κατὰ τὴν Τιβεριάδα τῶν Ἰουδαίων τῆς ὕψησκειας ὑπῆρχε τις γνωριζόμενος, προὔχων τε ἐν τῷ κατ' αὐτὸν ἔθνει. Ὁ ἐπώνυμον Τεσσαρακοντάπηχος. (Alias Σαραντάτηχος.) Ὅργανον δὲ τοῦ πονηροῦ τυγχάνων δαίμονος, καὶ ὄλον αὐτὸν εἰσδαδεγμένος, φαρμακείας καὶ γοητείας οἷα τέχνην τινὰ μετήρχετο. Οὗτος δυσμενῆς Χριστιανοῖς καθίστατο, καὶ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐβάσκαίνε. Καὶ δὴ καὶ ἐπετήρει καιρὸν, καθ' ὃν

ἐπιθέμενος λωβήσαιο τὴν εὐσέβειαν. Εὐρίσκει τὸν τοῦ τηλικαυτοῦ τοῦ φύλου τῶν Σαρακηνῶν κρατούντος τὴν εὐχέρειαν. Ἰεζίδος δὲ ἦν ἕνομα. Οἰκειοῦται αὐτῷ καὶ οἷα εἰκὸς τὰ τῆς ἐννοίας ἐπιδεικνύμενος, τῶν καταθυμιῶν αὐτῷ τινα προὔμαντεύετο. Καὶ ἅμα ὑπισχνούμενος, ὡς εἶπερ ταῖς αὐτοῦ ὑποθήκαις ἐξείει, τὸ μακρόδιον ἔξει ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τὴν τριακοντούτην ἐν αὐτῇ διανύσει χρόνον. Ὁ δὲ ἀναπτρωθεὶς τῇ κουφότητι, ἄτε τὸν ἀκόλαστον ἀσπαζόμενος βίον, καὶ ἐπὶ μήκιστον τὰ τῆς φιλοσοφίας ἐπεκτείνεσθαι αὐτῷ πρὸς ἡδονὴν ἀποδεχόμενος, τῷ λόγῳ τοῦ δυσσεβοῦς συνετίθετο. Ὁ δὲ ἦν κελεύειν ὅτι τάχιστα τοῖς ἀνά πᾶσαν αὐτοῦ ἀρχὴν τὴν ὀπωσοῦν ἀνεστηλωμένην εἰκόνα, καὶ ὅλους παντὸς ζώου ὁμοίωμα καθαιρεῖσθαι καὶ ἀφανίζεσθαι. Διαβολικὸν δὲ τοῦ θεομάχου τὸ κακούργημα, τὸν δόλον ἐγκρύφαντος, ὡς δὴ καὶ λανθανόντως, διὰ τοῦ τὸ πᾶν ὁμοίωμα καθαιρεῖσθαι συγκαταβληθῆναι καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερογραφίας τὴν εὐκοσμίαν. Καὶ ἐπεὶ τὸ ἀνόσιον τοῦτο δόγμα παρήγγελο, συγκαθηρεῖτο εὐθὺς τοῖς ἄλλοις ὁμοιώμασι καὶ ἀγάλμασι, καὶ ὁ κατὰ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας τῶν ἱερῶν εἰκονισμάτων διάκοσμος. Τούτων γὰρ τὸ μὲν ἀπέξεον, τὸ δὲ κονίζοντες ἐξεφάνιζον. Ἔστι δὲ ἅ καὶ σὺν αὐτοῖς ἱεροῖς οἴκοις τε καὶ σκεύεσι, καὶ ἐσθήμασι τῷ πυρὶ περιδίδουσαν, καὶ ταῦτα χερσὶ βεβήλοις καὶ ἀνοσίοις ἐτολμάτο. Οἱ γὰρ εἰς τοῦτο πεμφθέντες Χριστομάχους Ἰουδαίους καὶ Σαρακηνούς τὰ δεδογμένα πράττειν συνηνάγκαζον. Χριστιανοὶ δὲ καίτοι συνωθούμενοι καὶ βιαζόμενοι τοῦ τηλικούτου βιάσματος ἐράψασθαι οὐκ ἐπέβησαν. Ἐντεῦθεν φύεν καὶ αὐξηθὲν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ τὸ κακὸν ἐπεκώμαζεν. Οὐ τὴν λάβην οὐ τῶν τυχόντων τινὲς, ἀλλ' αὐτοὶ ἐδέξαντο τῆς ἱεροσύνης οἱ ἑξαρχοὶ· ποιμένες μὲν ὀνομαζόμενοι, λύκοι δὲ τὸν τρόπον καὶ τὴν προαίρεσιν καθιστάμενοι. Ὡν ἐτύγχευε καὶ ὁ τηλικαυτὸς τῆς Νακολείας ἐπίσκοπος. Τὰ αὐτὰ γὰρ τοῖς θεομάχοις καὶ φρονήσαντες καὶ διαπραξάμενοι, τὴν τοῦ Θεοῦ καθύβρισαν Ἐκκλησίαν. Οἷον δὲ τέλος ὁ τῆς κακίας ταύτης εἰσηγητῆς, ὁ παμμύιαρος οὗτος Ἑβραῖος ἐδέξατο, παραδραμεῖν οὐ δίκαιον. Ὁ γὰρ Ἰεζίδος ἐκεῖνος οὐ πλείονας ἢ δύο ἐνιαυτοὺς πρὸς μῆσιν ἔξ

[Centesima tertia hæresis Aposchistæ qui et Doxarii. Hi gloriam suam quærentes legi Dei non subjiciuntur, nec sacerdotibus ejus, hæresisque Autoproscopiarum alumni sunt: canonicas sanctiones requirere gestiunt: cumque nec sint episcopi nec plebis præsides, sed homines gregarii, ab Ecclesia catholica sejunguntur. Euchitarum seu Massalianorum more, Ascetas docent ecclesiasticis synaxibus non interesse, sed precibus quas in monasteriis fundunt esse contentos. Cum permistim et sine ordine mutuo dissideant (quia

A ἡ Τρίτη καὶ ἑκατοστὴ αἵρεσις, Ἀποσχίσται (72). οἱ καὶ Δοξάριοι· οἱ τὴν ἰδίαν δόξαν ζητοῦντες, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑποτάσσονται, οὔτε τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ· καὶ τὴν αἵρεσιν τῶν Αὐτοπροσκοπτῶν ἐπιστάμενοι, κανονικοὺς θεσμοὺς ἐπιζητοῦσιν· μὴ ὄντες μήτε ἐπίσκοποι, μήτε λαοῦ προστώτες, ἀλλ' ἀγελαῖοί τινες, χωρίζονται τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Τοὺς δὲ Εὐχίτας, ἤγουν Μασσαλιανούς, ζηλώσαντες, τοῖς ἀσκηταῖς λέγουσι μὴ παραμένειν ἐκκλησιαστικαῖς συνάξεσιν, ἀρκεῖσθαι δὲ ταῖς ἐν ἀσκητηρίοις αὐτῶν εὐχαῖς. Φύρδην δὲ καὶ εἰς ἀλλή-

VARIÆ LECTIONES.

ἡ Hæc habentur in cod. R. 2508, Vatic. 1182, et Cæsar. 44.

NOTÆ.

ἐπιβιοῦς, τοῦ ζῆν κακῶς ἀπορρήγνυται. Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Οὐλίδος τὴν προσηγορίαν τὴν ἀρχὴν τὴν τοῦ πατρὸς διαδεξάμενος, οἶα τὸν τεκόντα ἐξαπατήσαντα, πικροτάτῳ καὶ ἐξαισίῳ θανάτῳ ἀναιρεθῆναι τὸν γόητα ἐπέτρεψεν, ἄξια τῆς κακίας τὰ ἐπίχειρα κομισάμενον. Εὐθύς δὲ ἡ ἀνά τὴν ἔω Ἐκκλησία τὸν ἑαυτῆς ἐστολίζετο κόσμον, καὶ τὸν καινισμόν τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἐδέξατο. Ἀπαξ δὲ τῆς πικρίας ἐκείνης ἡ ῥίζα τῆ Ῥωμαϊκῆ ἐμφυεῖσα πολιτεία, φθάνει καὶ μέχρι τοῦ τότε κρατοῦντος· Λέων δὲ ἦν, καὶ τὴν προσηγορίαν, καὶ τὴν διάθεσιν· ὅς τοῖς ἰσοῖς τῷ Βαρθάρῳ τῆς ἀκολασίας καὶ φιλοσαρχίας κέντροις νυττόμενος, ἐπιμανεῖς κατὰ εὐσεβείας, τῶν θεῶν ναῶν τὴν ἱερογραφίαν ἐξορύττειν ἐσπούδαζεν. Οὐ καὶ τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν δυσσέβειαν ὁ υἱὸς Κωνσταντίνου διαδεξάμενος, ἀσπονδὸν ἀνεβρίπισε κατὰ τῶν εὐσεβούντων τὴν πόλεμον. Σύνοδόν τε ἱερῶν ἀνοσίων συνεκρότησε, καὶ τὸ ἀσεβὲς ἑαυτοῦ ἀθείας δόγμα ἐξέθετο. Τέλειον μὲν τὰς ἱερὰς εἰκόνας ἐξαφανίζεσθαι, τοὺς δὲ προσκυνοῦντας, ἢ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν λόγον πρεσβεύοντας, βασάνοις πικραῖς καὶ αἰχμαῖς παραδίδοσθαι, ἔγκλημα τούτοις εἰδωλολατρίας ἐπάγων, ὅτι ὡς θεοῖς ταῦταις τὴν προσκύνησιν νέμουσι· τὸ δὲ ἱερὸν τοῦ μοναστικοῦ βίου σχῆμα τέλειον ἀπελαύνεσθαι, καὶ καθυβρίζεσθαι, καὶ ἡ μεταμφιένυσθαι τὴν στολὴν τοὺς μονάζοντας, ἢ ποικίλαις τιμωρίαις καθυποβάλλεσθαι. *Ut quod tibi utile sit, et quo bene habeas, accidat, penes te est audire, undenam et quò pacto hæresis hæc, seu potius apostasis et discessio, originem et progressum acceperit; quo perspicuum fiat, accusationem istam, non regiæ, sed Judaicæ indolis esse. Nam post cæteras hæreses omnes, quæ in Ecclesia ab inimico per summam ejus nequitiam seminatæ pullularunt, istæc quoque acerba spina simili impietate una prodiit. Quamobrem illarum quæ ante recensitæ erant, adjecta catalogo subsequitur, numero centesima secunda, inque hunc modum habet:*

Hæresis CII. Christianocategori sive Iconoclastæ.

Christianocategori appellati sunt, qui Christianos uni Deo et vero, qui in Trinitate adoratur, servientes, calumniati sunt, quasi venerandas Domini nostri Jesu Christi, nec non immaculatæ Dominæ nostræ sanctissimæque Dei Genitricis et sanctorum imagines, tanquam deos, gentilium more, servili observantia colant. Cumque eas velut idola abominentur, Ecclesia Dei contumeliam irrogarunt, cum illas evertendo, tum qui eas juxta traditum a principio Christianis morem venerarentur, diris suppliciiis excruciendo. Id quod plane Judaismum ac Dei odium sapit. In hunc quippe modum e senioribus nonnulli exortam hæresim serunt. Tiberiade vir quidam haud obscurus Judæorum superstitioῖν addictus, qui primas apud gentiles suos obtineret, cujus cognomen Tessaracontapechus (Al. Sarantapechus) cum improbi demonis instrumentum esset, eumque in ipso totum excepis-

B *set, veneficiis incantationibusque, ceu arti cuiquam, operam navabat. Hic insenso erga Christianos animo erat, et invidiæ livore in Ecclesiam Christi æstuans. Quocirca tempus observabat, rem quam animo conceperat aggrendendi, ac pietati religionique labem inferendi. Quocirca nimiam illius qui Saracenis tunc imperitabat facilitatem cum perspectam habuisset (Jesidus ille vocabatur), conciliata sibi illius familiaritate, studium erga ipsum, uti par erat, obtinens, quædam ei grata et jucunda vaticinabatur. Tumque pollicitus est, si suggestionibus suis morem gereret, imperii diuturnitatem, ita ut triginta annos regni integros ageret. Hic pro levitate mentis in spem elatus, quippe qui luxuriosæ vitæ indulgeret, et libenter amplecteretur quæ ad libidinem prorogandam conferrent, impiis sermonibus assensum præbuit. Ille subinde suadere, uti subtilis suis juberet quancunque erectam imaginem, et cujusvis animalis expressam similitudinem dejicere et destruere. Diabolicum hoc Dei hostis consilium erat, qui dolum celaret, quatenus omni eversa effigie, omne perinde picturarum sacrarum ornamentum, nemine animadvertente, pessumdaret. Ubi profanum hocce decretum promulgatum fuit, una cum similitudinibus aliis et statuvis mox per Ecclesias Christi, sacrarum quoque imaginum decor auferebatur, quarum alias eraderent, alius calce et pulvere oblinendo delerent, quin etiam cum ipsis sacratis ædibus, vasibus, et indumentis igni traderent: atque hæc profanis et impuris manibus impune perpetrabantur. Nam qui ad id missi erant, inimicos Christi Judæos, Sarracenosque ad jussa perficienda urgebant: Christiani vero quantum vis impellerentur,*

(72) Iconoclastis Aposchistæ, seu Doxarii subjiciuntur in quibusdam codd. quos alio nomine auctor non indicat. Paulicianos cum significasse pene affirmaverim; qui nempe Damasceni ætate Manichæorum hæresim excitarunt, a Paulo quodam et Joanne Syris hoc nomine donati. De quibus legendus Euthymius in Panoplia, qui de verbo ad verbum exscripsit quæ leguntur initio libri Photii contra Manichæos, qui cum tribus aliis manu exaratus extat in bibliotheca Colbertina cum ejusdem auctoris Amphilocheis.

Ut Epiphanius in epilogo Panarii contra hæreses, sic Damascenus fidei professionem tractati de hæresibus ad modum appendicis subjecit. Hanc Lambecius Græce edidit in gratiam Cl. Cotelerii, tom. ult. Biblioth. Cæsar. At auctor compendio descriptas a se hæreses numero centum: sic quoque centum duntaxat recensentur in indiculis manu exaratis hæresium, de quibus egit Damascenus: ut nempe hæreses Autoproscopiarum, Iconoclastarum, et Aposchistarum, cæteris tandem post absolutum opus adjectæ sint.

λοις διαφερόμενοι· πολυχιδῆς γὰρ τὸ ψεῦδος· τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀποστάντες τὴν ἀκρίθειαν ὑποκρίνονται, ἄλλος ἄλλου κρείττων δείκνυσθαι σπεύδων· οἱ μὲν θεῖον βάπτισμα οὐ δέχονται, οὔτε τῆς θείας κοινωνίας μετέχουσιν· ἕτεροι δὲ οὐδὲ τύπον τοῦ τιμίου σταυροῦ νεωστὶ κατασκευασθέντα, ἢ σεπτήν εἰκόνα ἀσπάζονται, καὶ ὑπερανέχειν πάντων ἀνθρώπων οἰόμενοι, τὸ ἔσχατον τῶν κακῶν, καθόλου ἱερέα οὐ δέχονται, ἀλλ' ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτερισμένην τὴν ἰδίαν συνείδησιν ἔχοντας, λογομαχοῦσιν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ξύλον, χόρτον, καλάμην, τὰ τοῦ αἰωνίου πυρὸς ὑπερεκκαύματα ἑαυτοῖς θησαυρίζοντες. Καὶ ἀπέστω ἐξ Ἰσου καὶ ἡ τῶν εἰκονοκλαστῶν παροινία, καὶ ἡ τῶν Ἀποσχιστῶν παραφροσύνη, τὰ ἐκ διαμέτρου κακὰ καὶ ὁμότιμα τὴν ἀσέβειαν.

Καὶ αὗται μὲν αἰρέσεις αἱ προγραφεῖσαι ἐγράφησαν κατ' ἐπιτομὴν διὰ τὸ εἶναι τούτας τῶν λοιπῶν γεννητικὰς, ἐπεὶ πᾶσαι εἰσι τὸν ἀριθμὸν ρ', τούτων ἀπάντων, ὡσπερ τῶν βόθρων, ἡ ἀγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία ἐκφεύγουσα, καὶ ὑπὸ τῆς ἀγίας Τριάδος σεσορισμένη, ἐκδιδάσκει ὀρθῶς τε καὶ εὐσεβῶς, καὶ βοᾷ· Πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι μίαν Θεότητα, μίαν θέλησιν, ἐνέργειαν μίαν, καὶ ὁμοίως ἐν τρισὶ προσώποις, ἀσώματον σοφίαν, ἀκτιστον, ἀθάνατον, ἀκατάληπτον, ἀναρχον, ἀκίνητον, ἀπαθῆ, ἀποσον, ἀποιον, ἀρρήτον, ἀτρεπτον, ἀναλλοίωτον, ἀπερίγραπτον, ὁμόδοξον, ὁμοδύναμον, ὁμόθρονον, ἰσοσθενῆ, ἰσοφυῆ, ὑπερούσιον, ὑπεράγαθον, τρισαυγῆ, τρισήλιον, τριλαμπῆ. Φῶς ὁ Πατήρ, φῶς ὁ Υἱός, φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· σοφία ὁ Πατήρ, σοφία ὁ Υἱός, σοφία τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰς Θεός, καὶ οὐ τρεῖς Θεοί· εἰς Κύριος ἡ ἀγία Τριάς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι

A multiformum mendacium est), ecclesiastica communione relicta, exactam disciplinam simulantes, alius alio melior apparere satagit. Quidam eorum sacrum baptismum non admittunt, nec divinæ communionis participes fiunt. Alii neque figuram preciosæ **117** crucis recens expressam, aut venerandam quamlibet imaginem salutant: et quod extremum malorum est, cum cunctis se putent antecellere, sacerdotem nequidem recipiunt, sed mendacium more, per simulatam virtutis speciem canteriatam conscientiam habentes, ad nihil utile verbis contendunt; sed lignum, fenum, stipulam, æterni ignis fomitem sibi thesaurizant. Cæterum ex æquo absit, cum Iconoclastarum furor, tum Aposchistarum amentia; quæ quidem e diametro B opposita sunt, at impietate paria.

Epilogus. — Atque hæc quas hactenus delineavimus hæreses, compendio descriptæ fuerunt, ex quibus reliquæ sunt progenitæ. Sunt porro numero centum, a quibus, veluti foveis et præcipitiis, sancta et catholica Ecclesia fugiens, juxta ac a sanctissima Trinitate erudita est, recte pieque docet et clamat: Credimus in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unam in tribus hypostasibus Deitatem, voluntatem unam, actionem unam, unam et in tribus ex æquo personis sapientiam incorporalem, increatam, immortalem, incomprehensibilem, sine principio immobilem, pati nesciam, sine quantitate, sine qualitate, infabilem, immutabilem, invariabilem, incircumscriptionem, æqualis gloriæ, potentiæ, majestatis, virtutis, naturæ, substantiæ et bonitate longe majorem, triplici splendore, triplici sole, triplici fulgore radiantem. Lumen est Pater, lumen Fi-

NOTÆ.

impellerentur, cogerenturque, tam violentum facinus aggredi remanebant. Malum istud cum inde natum esset, et increvisset, in Romanum subinde imperium grassatum est; cujus labem, non de vulgo quidam, sed ipsimet sacerdotii principes exceperunt, qui pastores quidem audirent, lupi vero cum moribus, tum animi inductione essent. E quorum numero Nacoliæ episcopus exstitit. Nam cum eadem quæ Dei hostes sentirent et agerent, Ecclesiam Dei probris asperserunt. Quem vero finem Hebræus ille scelestus qui mali auctor fuerat, nactus sit, silentio nequaquam fas est prætermittere. Enimvero Jezidus ille, cum ultra biennium et menses sex superstes non fuisset, male periit. Hujus vero filius, cui nomen Ulido erat, in paternum regnum succedens, præstigiatores tanquam patris seductorem acerbissima et crudelissima morte multari præcepit, quo nequitiæ condigna præmia reportaret. Mox per Orientem Ecclesia ornatum resumpsit suum, et sacrarum imaginum instaurationem accepit. Cum autem hujusce amaritudinis radix in republica Romana jam insita esset, eum subinde occupavit, qui tunc temporis imperium tenebat. Hic erat Leo nomine et moribus, qui quoniam consimilibus ac barbarus ille luxuriæ et libidinis stimulis pungebatur, quo erga Ecclesiam furore percitus erat, divinorum templorum destruere picturas studuit. Cujus principatum Constantinus filius successionis juré captans, infestum adversus

pietatis alumnos bellum excitavit. Synodum nefariorum sacerdotum coegit, et impium irreligiositatis suæ decretum edixit, ut imagines sacræ ex toto auferrentur, quique eas adorarent, vel pro earum defensione verba facerent, diris cruciatibus et plagis vexarentur, ac si illis veluti diis adorationem adhiberent. Insuper et sacrum monasticæ vitæ institutum procul abigi, haberique ludibrio, atque monachos, aut vestem mutare, aut variis suppliciis addici.

Hæc prorsus conformia sunt narrationi quam Joannes Hierosolymitanus monachus, actione 5 synodi septimæ, coram Patribus recitavit, quamque seorsim ediderunt, cum continuatoribus Hist. Byzantinæ post Theophanem. Quia vero Catholici contenderant minime nefas esse Christi corporis effigiem, ut et alterius cujuslibet hominis exprimere, Copronymus cum suis Domini corpus incircumscriptionem exstitisse affirmavit, adductisque in hanc rem Eusebii Cæsariensis, Epiphani, Theodoti Ancyran, Macarii Magnetis et aliorum priscorum libris, e quibus id eruere conabatur. Has auctoritates cum profano dogmate septima synodus nihili habuit; tum deinde variis in Antirrheticis Nicephorus CP. excussit: ejus egregia opera vir pereruditus R. P. D. Anselmus Bandarius ordinis Benedictini monachus, mihi conjunctissimus, publici juris facturum est.

lius, lumen Spiritus sanctus. Sapientia est Pater, A sapientia Filius, sapientia Spiritus sanctus : unus Deus, et non tres dii : unus Deus, Trinitas sancta quæ in-tribus personis exstat. Pater est Pater, et ingenitus : Filius est Filius, genitus, et non ingenitus : est enim ex Patre. Spiritus sanctus genitus non est, sed procedens ; quia est ex Patre. Nihil creatum, nihil primo-secundum, nihil domino-servum : sed Unitas Trinitasque est ; imo et erat, et est, et erit in sæcula ; intellecta per fidem et adorata : per fidem, inquam, non inquisitione, non investigatione, non demonstratione. Quanto magis enim investigatur, tanto magis ignoratur, et quo curiosius indagatur, eo amplius absconditur. Incuriosa igitur ratione adoretur et credatur a fidelibus Deus. Et quidem eum in tribus esse subsistentiis crede. Quinam autem ipse sit, non inquiras. Ne intra teipsum dixeris : Ubinam est Deus ; ubique siquidem Deus est. Ne dicas : Quonam modo est ? quoniam excedit omnem modum. Deus enim comprehendi nequit. Ne dicas, Quomodo Trinitas est ? Nam Trinitas pervestigabilis non est. Si vero Deum studiosius scrutaris, teipsum mihi primum edisseras velim, et quæ circa te sunt. Quis animæ tuæ existendi modus ? quo pacto mens tua movetur ? quinam verbum generas ? qua ratione mortalis simul atque immortalis es ? Quod si hæc quæ intra te sunt, ignoras, quomodo ea quæ cœlis sublimiora sunt anquirens non horrescis ? Vitæ fontem Patrem cogita, qui Filium ceu fluvium gignat ; et maris instar, Spiritum sanctum. Etenim fons, fluvius, et mare una natura sunt. Patrem radicem reputa, ramum Filium, fructum **118** Spiritum sanctum. Nam in tribus istis una substantia est. Sol est Pater, qui radium habet Filium, calorem Spiritum sanctum. Imaginem figuramque omnem Trinitas sancta longe superat. Cum partum audis ex Patre, corporalem cavesis ne intelligas : Verbum audiens, corporale verbum ne suspiceris : nec audito Spiritus Dei vocabulo ventum aut spiramen tibi lingas ; sed sola fide nihil curiosus gloriam dicito. Ex rebus namque creatis conditor et opifex intelligitur. Credo insuper Dei Filii in carne dispensationem ex Virgine inenarrabili modo sine semine factam esse, ut idem ipse sine confusione et conversione Deus et homo fuerit. Credendo gloriam ejus celebra, illius, inquam, qui cuncta propter te certo consilio disponit, ei que per bona opera adorationem et cultum qui servum deceat, impende. Sanctissimam Dei Genitricem semperque Virginem Mariam, tanquam veram Dei Matrem adora et venerare ; omnes sanctos, uti servos illius : Hæc si facis, rectus cultor existis sanctæ et inconfusæ Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, unius numinis et Deitatis, cui gloria, et honor, et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

* ἐξερευνησῆσθε ; εἰ paulo post ἐρευνᾶται. * Leg. ἀνεξερευνητος.

γνωριζομένη · Πατήρ ὁ Πατήρ καὶ ἀγέννητος · Υἱὸς ὁ Υἱὸς, γεννητὸς καὶ οὐκ ἀγέννητος · ἐκ Πατρὸς γάρ · Πνεῦμα ἅγιον οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτὸν · ἐκ τοῦ Πατρὸς γάρ · οὐδὲν κτιστὸν, οὐδὲν πρωτοδεύτερον, οὐδὲν κυριόδουλον · ἀλλὰ Μονὰς καὶ Τριάς ἐστὶ καὶ ἦν καὶ ἔστι καὶ ἔσται εἰς τοὺς αἰῶνας · πίστει νοουμένη καὶ προσκυνουμένη · πίστει, οὐ ζητήσῃ, οὐδὲ ἐξερανήσῃ[†], οὐ φανερώσῃ. Ὅσῳ γὰρ ἐρανᾶται, τοσοῦτῳ πλέον ἀγνοεῖται, καὶ ὅσῳ πολυπραγμονεῖται, ἐπιπλέον κρύπτεται. Ἀπεριέργῳ τοίνυν λόγῳ προσκυνεῖσθω Θεὸς ὑπὸ τῶν πιστῶν. Καὶ ὅτι μὲν ἐστὶ Θεὸς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι πίστευε · πῶς δὲ ἐστίν, ὑπὲρ τὸ πῶς ἐστὶ. Ἀκατάληπτος γὰρ ὁ Θεός. Μὴ εἶπῃς · Πῶς ἡ Τριάς ὑπάρχει Τριάς ; Ἀνεξερευνητος[‡] γάρ ἐστὶν ἡ Τριάς. Εἰ δὲ Θεὸν πολυπραγμονεῖς, B πρῶτον εἰπέ μοι σαυτὸν καὶ τὰ περὶ σαυτὸν. Πῶς ὑπάρχει σου ἡ ψυχὴ ; ποῦ κινεῖται σου ὁ νοῦς ; πῶς γεννᾷς τὸν λόγον ; πῶς θνητὸς καὶ ἀθάνατος ὑπάρχεις ; Εἰ δὲ ταῦτα ἐντὸς σεαυτοῦ ὄντα ἀγνοεῖς, πῶς τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν οὐ φρίττεις ἐκζητῶν ; Πηγὴν ζωῆς νόησον τὸν Πατέρα, ὡς ποταμὸν γεννῶντα τὸν Υἱόν · θάλασσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον · καὶ γὰρ ἡ πηγὴ καὶ ὁ ποταμὸς καὶ ἡ θάλασσα μία φύσις ἐστὶ. Ῥίζαν νόησον τὸν Πατέρα, κλάδον τὸν Υἱόν, καρπὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Μία γὰρ ἐν τοῖς τρισὶν ἡ οὐσία. Ἡλῖος ὁ Πατήρ, ἀκτῖνα ἔχων τὸν Υἱόν, θερμὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πολὺ ὑπὲρ πᾶσαν εἰκόνα καὶ τύπον ἡ ἁγία Τριάς · μὴ τόκον ἀκούων ἐκ Πατρὸς, σωματικὸν τόκον νοήσης · μηδ' ὅτι Λόγον ἀκούων, λόγον σωματικὸν ὑπολάβῃς · μηδὲ Πνεῦμα Θεοῦ ἀκούων, ἀνεμον καὶ ἀναπνοὴν νοήσης ; ἀλλὰ πίστει μόνῃ ἀπεριέργῳ δόξαζε. Ἐκ γὰρ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ ἀναλόγως ὁ δημιουργὸς νοεῖται. Τὴν δὲ ἔνσαρκον οἰκονομίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐκ Παρθένου ἁγίας ἀπόρως, ἀφράστως γεγενῆσθαι, τὸν αὐτὸν ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως Θεὸν καὶ ἄνθρωπον πιστεύων δόξαζε, τὸν διὰ σὲ πάντα οἰκονομήσαντα, καὶ αὐτῷ προσκύνῃσιν καὶ λατρείαν δι' ἔργων ἀγαθῶν ἀπόνεμε. Τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ Ἀειπαρθένον Μαρίαν, ὡς ἀληθῆ Μητέρα Θεοῦ προσκυνῶν καὶ σεβόμενος, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους, ὡς αὐτοῦ θεράποντας. Οὕτως ποιῶν ὑπάρχεις ὀρθότομος λάτρης τῆς ἁγίας καὶ ἀσυγχύτου Τριάδος, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, τῆς μιᾶς Θεότητος, ἧ ἡ δόξα, D καὶ ἡ τιμὴ, καὶ προσκύνῃσι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.